

Pedagogické a poradenské přístupy k žákům středních škol z rodin s výskytem závislosti na alkoholu

Ing. Gabriela Králová

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav školní pedagogiky

akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ing. Gabriela Králová**

Osobní číslo: **H120296**

Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Učitelství odborných předmětů pro SŠ**

Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Pedagogické a poradenské přístupy k žákům středních škol z rodin s výskytem závislosti na alkoholu**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury na téma alkoholismus, prevence, patologické jevy.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti problematiky závislosti na alkoholu rodinných příslušníků žáků středních škol.

Realizace kvalitativního výzkumu metodou polostrukturovaného rozhovoru.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.

NEŠPOR, Karel. Návykové chování a závislost. 3. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-267-6.

NEŠPOR, Karel. Zůstat střízlivý: praktické návody pro ty, kteří mají problém s alkoholem, a jejich blízké. Brno: Host, 2006. ISBN 80-729-4206-9.

ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

ÜHLINGER, Claude a Marlyse TSCHUI. Když někdo blízký pije. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-807367-610-0.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. David Unger

Ústav školní pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

23. ledna 2014

Termín odevzdání bakalářské práce:

2. května 2014

Ve Zlíně dne 23. ledna 2014

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

doc. PaedDr. Adriana Wiegerová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 04.03.2014

.....

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydávající zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpisy vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdaním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školská či vzdělávací zařízení, užitje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školská či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odporučí-li autor takového díla udělit svolení bez věcného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybného projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 se s tímto nedotýká.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školská či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Bakalářská práce Pedagogické a poradenské přístupy k žákům středních škol z rodin s výskytem závislosti na alkoholu se zabývá dopady závislosti rodiče na alkoholu na žáka střední školy. Teoretická část bakalářské práce se zabývá objasněním pojmů a definic, které se týkají zkoumané problematiky. Dále je v teoretické části práce nastíněna problematika závislosti na alkoholu, jeho vliv na rodinu a okolí, zejména vliv na děti závislého rodiče na alkoholu. Následně jsou zmíněny možné pomáhající přístupy žákům středních škol. Empirická část se zaměřuje na zjištění vhodných přístupů pedagogů k žákům z rodin s rodičem závislým na alkoholu. Hodnotí, které přístupy se učitelům osvědčily, které přístupy preferují žáci v případě, že jejich odbornou pomoc vyhledají, popřípadě jaké bariéry brání žákům v oslovení učitele a požádání o pomoc.

Klíčová slova: alkohol, závislost na alkoholu, výchova, hodnoty v rodině, prostředí školy, kompetence učitele, třídní učitel.

ABSTRACT

The Bachelor's Thesis that is, „Pedagogical and advisory approaches to secondary school pupils from families with an abundance of alcohol“, deals with effects of parents dependence on alcohol on a pupil at the secondary school. The theoretical part of the thesis deals with explanation of terms and definitions relating to the issue. In addition, the theoretical part of the thesis outlined the issue of addiction to alcohol, its influence on the family and the surrounding area, in particular the impact on children of alcohol-dependent parents. Subsequently, there are mentioned possible helping approaches to pupils of secondary schools. The empirical part focuses on finding suitable approaches teachers to pupils from families with a parent dependent on alcohol. It evaluates which approaches come right to the teachers, which approaches students prefer in the case that they ask for the teachers assistance, or what barriers prevent pupils in the asking of the teacher and request their assistance.

Keywords: alcohol, alcohol addiction/dependence, education, values in the family, school environment, the competence of teachers, form class teacher.

Děkuji vedoucímu práce PhDr. Davidu Ungerovi, za jeho odborné vedení, cenné rady, trpělivost a hlavně vstřícnost, které mi věnoval při vedení bakalářské práce. Také bych ráda poděkovala třídním učitelům, kteří mi poskytli cenné informace pro vypracování praktické části bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

„Děti začínají tím, že své rodiče milují, později je soudí a zřídka, pokud vůbec kdy, jim odpouštějí“. (Oscar Wilde)

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 ZÁVISLOST NA ALKOHOLU	12
1.1 ALKOHOL	12
1.2 PŘÍČINY ZÁVISLOSTI NA ALKOHOLU	13
1.3 VLIV PROSTŘEDÍ A VÝCHOVY NA VZNIK ZÁVISLOSTI NA ALKOHOLU	14
2 ŽÁCI STŘEDNÍCH ŠKOL	16
2.1 ROZDÍLNÉ ZPŮSOBY VÝCHOVY DÍTĚTE	16
2.2 HODNOTY V RODINĚ.....	18
2.3 PROBLÉMOVÉ UŽÍVÁNÍ ALKOHOLU RODIČI.....	18
3 PEDAGOGICKÉ A PORADENSKÉ PŘÍSTUPY	21
3.1 SYMPTOMY STRESU	21
3.2 OBRANNÉ REAKCE ŽÁKŮ	22
3.3 TŘÍDNÍ UČITEL.....	23
3.4 KOMPETENCE UČITELE	24
3.5 KRIZOVĚ INTERVENČNÍ KOMPETENCE UČITELE	25
3.6 KRIZOVÁ INTERVENČNÍ	26
II PRAKTICKÁ ČÁST	31
4 VÝZKUMNÁ ČÁST	32
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	32
4.2 VÝZKUMNÝ CÍL	32
4.3 ZÁKLADNÍ VÝZKUMNÁ OTÁZKA	33
4.4 VÝZKUMNÁ STRATEGIE.....	34
4.5 VÝZKUMNÝ SOUBOR A ZPŮSOB VÝBĚRU VZORKU	35
4.6 METODA SBĚRU DAT	38
4.7 ANALÝZA KVALITATIVNÍCH DAT.....	38
5 VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ INFORMANTŮ	40
5.1 TŘÍDNÍ UČITELKA MONIKA	40
5.2 TŘÍDNÍ UČITEL KAREL.....	45
5.3 TŘÍDNÍ UČITELKA VERONIKA	51
5.4 TŘÍDNÍ UČITELKA JANA.....	56
6 SHRNUÍ A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	61
6.1 INTERPRETAČNÍ SOUHRN JEDNOTLIVÝCH INFORMANTŮ	61
6.2 INTERPRETAČNÍ SOUHRN VŠECH INFORMANTŮ	68
ZÁVĚR	70
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73
SEZNAM PŘÍLOH	75

ÚVOD

V průběhu lidského života se každý z nás setkal s alkoholem. Někdo alkohol požívá sporadicky, jiný pravidelně a někomu ovlivnil život, aniž by jej kdy konzumoval. Svobodná vůle nám umožňuje rozhodnout se, zda bude tato společenská droga součástí našeho života. Stává se běžným prvkem společenských akcí, rodinných oslav nebo oslav různých úspěchů. Bohužel ne vždy alkohol přináší všeobecné veselí a klidnou zábavu. Závislost na alkoholu, tedy alkoholismus, je negativní společenský úkaz. Má velice špatné dopady jak na samotného konzumenta, tak na jeho okolí. Tato závislost jej poškozují jak v oblasti zdravotní, tak v oblasti sociální. Nejvíce negativně ovlivňuje jeho blízké okolí. Velmi je zasažena rodina alkoholika. Největší hrozbu však znamená pro dítě, které v takové rodině vyrůstá a je denně ovlivňováno tímto negativním společenským jevem.

Toto téma bakalářské práce bylo vybráno proto, že se s tímto problémem setkáváme ve svém okolí. Má vliv na běžný pracovní i rodinný život lidí z různých společenských vrstev. Negativní dopad této závislosti ovlivňuje jednotlivé členy rodin a brání bezstarostnému dětství potomků našich známých a také některých spolužáků našich dětí.

Cílem práce je zjištění, zda poradenské a pedagogické přístupy jsou pro žáky středních škol z rodin s výskytem závislosti na alkoholu dostačující a za jakých okolností a podmínek jsou připraveni tuto pomoc vyhledat a přijmout.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část bakalářské práce se zabývá objasněním pojmů a definic, které se týkají zkoumané problematiky. Dále je v práci nastíněna problematika alkoholismu, jeho vliv na rodinu a okolí a dopad na jednotlivé aktéry tohoto negativního jevu, zejména vliv na děti alkoholiků. Poslední kapitola teoretické části je zaměřena na práci třídních učitelů, kteří se denně setkávají s nutností řešit složité životní situace svých žáků.

Praktická část projektu je založena na kvalitativní metodologii. Tato metodologie přesněji vystihuje dané téma a zkoumaný jev. Pro výzkumné šetření byla vybrána metoda polostrukturovaného rozhovoru. Kvůli získání potřebných informací v rámci rozhovorů byli osloveni informanti z řad třídních učitelů středních škol, kteří se ve své pedagogické praxi setkali s žáky z rodin poznamenaných tímto negativním jevem. Práce popisuje na základě rozhovorů s pedagogy a následné analýzy zjištění, jaké přístupy k žákům se učitelům osvědčily, jaké bariéry dětem brání ve vyhledání odborné pomoci, jak alkohol samotný

ovlivňuje jejich současný život a budoucnost. Praktická část bakalářské práce je zakončena analýzou zjištěných informací, interpretací zjištěných dat a závěrem.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ZÁVISLOST NA ALKOHOLU

S alkoholem se setkáváme denně. Většina lidí během svého života tento nápoj konzumovala. Alkohol se stal běžným při různých oslavách, večírcích a společenských akcích. Jedná se o návykovou látku, která je volně dostupná a cenově přijatelná. Závislost na alkoholu se buduje pomalu, ale jistě. Ve většině případů si závislí jedinci nepřipouštějí, že právě oni by mohli být závislí na této látce.

1.1 Alkohol

Alkohol je součástí lidského bytí odpradáвна a pravděpodobně bude mít své postavení i v jeho následné budoucnosti. „Alkohol, resp. etylalkohol, chemicky etanol (C_2H_5OH), vzniká kvašením cukrů. Patří mezi látky ovlivňující především látkovou přeměnu a nervový systém. V klasifikaci farmakologie se pro své psychotropní účinky (výrazné změny v chování a v prožívání) řadí mezi látky s převažujícím působením na nervový systém“. (Kvapilík a Svobodová, 1985, s. 13)

Alkohol nebyl vždy používán jen k zábavě a veselí, byl používán také pro případné tlumení bolesti a jeho pití přinášelo úlevu. Postupně lidé přicházeli i na další vlastnosti alkoholu. Po jeho konzumaci docházelo ke změně psychických vlastností, lidé ztráceli postupně zábrany, byli veselí a jejich problémy se v tu chvíli zdály být méně závažné. Jejich nevědomost mnohdy směřovala k závislosti na této látce.

Negativní působení alkoholu na lidský organismus je značný. Ovlivňuje smyslové vnímání: „Etanol narušuje především schopnost rozlišovat při kombinovaných zrako - sluchových podnětech mírné intenzity“. (Kvapilík a Svobodová, 1985, s. 21)

Jeho působení je patrné také v oblasti výkonových schopností, kdy: „I velmi nízké dávky silně narušují souhru zrakově pohybovou. Již nízké dávky narušují souhru pohybů na komplexní smyslové podněty“ (Kvapilík, Svobodová a kol., 1985, s. 21). Dále alkohol negativně ovlivňuje funkci intelektuální. Po požití alkoholu lze zjistit: „...snížení jak verbálních složek, tak výkonových schopností“. (Kvapilík a Svobodová, 1985, s. 22) Alkohol působí negativně dále na spánek, náladu apod.

Otázkou varovných známek alkoholu se ve své knize zabývají autoři Nešpor a Csémy (1994, s. 58). Rozlišují brzké známky působení alkoholu a známky dlouhodobého pití. Mezi brzké známky či příznaky alkoholu zařadili: „alkohol v dechu, zarudlé oči, zhoršená koordinace těla, bolesti hlavy v kocovině, nejistá chůze, ospalost, nesrozumitelná výslov-

nost, časté chování bez zábrán, slovní nebo fyzická agrese.“ Kategorie dlouhodobého pití je charakteristická: „...výpadky paměti v době, kdy byl dotyčný pod vlivem alkoholu; třes, i přesto, že nebyl požit alkohol; zvyšování odolnosti vůči alkoholu; stavy ospalosti; utajované a hltavé pití; úbytek známých, kteří alkohol nepijí; alkohol jako prostředek pro uklidnění; postupné pozbývání schopnosti pití alkoholu ovládnout a neschopnost pití zarazit; časté úrazy, pohmožděniny, zlomeniny; nemoci jako důsledek konzumace alkoholu (jaterní nemoci, vyšší krevní tlak, nemoci trávicího traktu); pití alkoholu v situacích, kdy je to společensky nepřijatelné“. (Nešpor a Csémy, 1994, s. 58)

1.2 Příčiny závislosti na alkoholu

Alkohol se stal součástí rodinných oslav, různých společenských akcí, večírků. Konzumaci jídla provází od přípitku po digestiv. Lidé jej cíleně vyhledávají, a to hlavně pro jeho vliv na psychickou funkci člověka.

O zneužívání alkoholických nápojů hovoříme v situaci, kdy nastává požívání alkoholických nápojů v nesprávném množství, v nevhodném čase, v nepatřičném věku a v případě změny zdravotního stavu (těhotenství, nemoc). Nebezpečí od požívání k zneužívání se může dostavit jak při společenských akcích, tak v případě cíleného vyhledávání alkoholu za účelem ovlivnění psychiky. V tomto případě se jedná o společenské a sociální příčiny závislosti na alkoholu. (Skála, 1988, s. 35)

„Mezi některé společenské příčiny, které směřují ke zneužívání alkoholických nápojů, lze zařadit sbližující účinek alkoholu, který v sobě nese nedoceněné riziko pro některé jedince. Dále to je nedostatečná připravenost lidí a institucí na správné trávení volného času a nevhodná forma jeho využití, spojená s požíváním alkoholických nápojů, především u mladších lidí. Následně nedodržování zákonných opatření o požívání, resp. podávání alkoholických nápojů dětem, mladistvým, podnapilým apod. A v neposlední řadě to je nedostatek hlubšího životního stylu, což vede spíše ke spotřebitelskému stylu života než k jeho tvůrčímu naplnění“. (Skála, 1988, s. 35)

S těmito společenskými příčinami úzce souvisí individuální příčiny či sklony. Tyto příčiny následně směřují k návyku a končí závislostí na alkoholu. Patří zde: „...důsledky nepříznivého rodinného prostředí a nepříznivých vzpomínek z dětství, které mají za následek emoční nezralost a nevyváženost jedince (vyznačujícího se psychickou křehkostí a zranitelností), se uplatňují i vůči alkoholu. Dále zde lze zařadit výskyt zneužívání alkoholických

nápojů u nejbližších rodinných příslušníků, především otce: jeho špatný příklad vede spíše k napodobování, než by odrazoval. Zkušenost, že nepříjemné stavy psychiky se dají rychle a výrazně upravit dávkou alkoholu. V neposlední řadě zde lze zahrnout mimořádné životní situace, které alkohol jako by pomáhal nést, třeba jen dočasně“ . (Skála, 1988, s. 35 - 36)

Každý člověk se s alkoholickými nápoji setkal jak na společenských akcích, rodinných oslavách, tak i při jiných příležitostech. Požívání alkoholických nápojů je pro společnost přijatelné, jen záleží na rozumném množství, době, věku a je třeba zohlednit také zdravotní stav jedince.

1.3 Vliv prostředí a výchovy na vznik závislosti na alkoholu

„Je jisté, že potomci alkoholiků by potřebovali k vyrovnání a k upevnění své křehcí nervové soustavy lepší výchovu a lepší prostředí než ostatní děti. V rodinách, kde vyrůstají, se jim však dostane v největším počtu případů pravého opaku. Nedostatek rodičovské lásky, chyby ve výchovné péči, neusměrněná životospráva, špatný příklad rodičů, to osobnosti, pro které se pak jedinec nemůže stát plnohodnotným a rovnocenným členem lidské společnosti. Ostatně toto není jen problém dětí alkoholiků, ale problém dětí, u nichž rozumová a citová výchova byla v dětství zanedbávána nebo pokřivena. Úkol rodiny – uchránit dítě v budoucnosti před alkoholem – bude záležet spíše ve vytvoření vhodného zázemí.“ (Skála, 1988, s. 82)

Bez ohledu jaké jsou důvody vzniku závislosti na alkoholu, výchova v dětství má pro vznik této závislosti nepopíratelný vliv. Dítě reaguje na chování svých rodičů a v pozdější době může mít toto chování vliv na nevyrovnanost jeho osobnosti.

Přísná výchova ze strany rodičů mnohdy vede dítě k dojmu, že rodičovská láska je jen za předpokladu určitého chování a jednání ze strany dítěte. Může se jednat o určitý druh odměny, v případě, že dítě splní to, co se od něj očekává. Dítě posouvá do pozadí své vlastní touhy a vyplňuje přání rodičů. Ve většině případů dítě není schopno požadavky rodičů vyplnit a začíná se cítit méněcenně.

„Soužití s rodičem závislým na alkoholu ohrožuje vývoj dítěte v samých základech jeho osobnosti. Nevhodné utváření základních sociálních vztahů, nedostatečné uspokojení potřeba jistoty, jež je pokládána za jednu ze základních psychických potřeb člověka, nedostatek vhodných identifikačních vzorů v osobách nejbližších vychovatelů, to vše může vést k narušení zdravého sociálního vývoje dítěte“ . (Skála, 1988, s. 83)

Nevhodně zvolený výchovný přístup rodičů k dítěti může být důsledek zrodu jeho budoucích problémů. Mnohdy si rodiče negativní dopad své výchovy neuvědomují. Jejich výchova může mít dopad na způsob řešení problémů jejich dítěte.

2 ŽÁCI STŘEDNÍCH ŠKOL

„Nejspolehlivější místo, kde najdete pomocnou ruku, je na konci vaší paže.“ (Mark Twain)

Problémy se závislostí na alkoholu či drogách se mohou objevit v jakékoliv rodině. Tento problém můžeme sledovat jak v rodinách úplných, tak rodinách rozvedených. Rovněž se vyskytuje v rodinách věřících i v rodinách ateistů. Nezáleží ani na úrovni vzdělanosti v rodině. Závislost na alkoholu lze spatřit v rodinách, kde členové mají pouze odborné vzdělání, a taktéž v rodinách vysokoškolsky vzdělaných osob. Z určitého hlediska by se dalo říci, že se dá předem určit okruh osob, které mají k závislosti na alkoholu větší sklony, ale všeobecně není nikdo, kdo by mohl zaručeně říci, že není a nikdy nebude touto závislostí ohrožen.

„Člověk se může stát člověkem pouze výchovou.“ (Jan Amos Komenský)

2.1 Rozdílné způsoby výchovy dítěte

Vychovávat jiného jedince je velice složitá a náročná činnost. Může, ale také nemusí dopadnout dle představ vychovatele. Zaručený recept na dobrou výchovu neexistuje. Dalo by se říci, že každá rodina si vytváří individuální způsob výchovy. Typy výchovy (Nešpor a Csémy, 1994, s. 23):

- **Přijímající rodič:** Je s dítětem spokojen, vyhledává přítomnost dítěte, má z něj radost, dítě má dostatečnou podporu ze strany rodiče, povzbuzuje jej v jeho aktivitách, je citlivý k jeho potřebám a názorům.
- **Odmítající rodič:** Jeho postoj k dítěti je kritický, přítomnost dítěte nevyhledává, neraduje se z něj, ze strany rodiče přichází jen velmi malé povzbuzení, značná necitlivost ze strany rodiče k potřebám a názorům dítěte.
- **Omezující rodič:** Zřetelně vyměřuje pravidla chování dítěte, pro případ porušení pravidel přesně formuluje následky jejich porušení, striktně a předvídatelně uplatňuje pravidla, jen málokdy ustoupí nátlaku a vynucování.
- **Povolný rodič:** V jeho výchově postrádáme jednoznačné určení pravidel. Nestanoví ani důsledky pro případ, že jsou pravidla porušena. Dalším charakteristickým znakem pro tohoto rodiče je neprosazování pravidel, ustupuje nátlaku a vynucování.

Někdy si někteří rodiče myslí, že děti od nich očekávají absolutní svobodu. Není tomu tak. Pokud v rodině dítěte panuje chaos, nejsou praktikované žádné pravidla výchovy, které by

se v rodině měly dodržovat, děti nežijí šťastně. Klidné a bezstarostné dětství rodiče dětem zajistí stanovením pravidel a jejich dodržováním (Nešpor a Csémy, 1994, s. 31).

Pravidla výchovy, které rodiče nastaví v rodině, dětem preventivně pomáhají předcházet problémům s alkoholem, drogami, popřípadě problémům výchovným apod. Mezi tyto pravidla dle Nešpora a Csémyho (1994, s. 31) můžeme zařadit:

- Pravidlo „žádný alkohol nebo drogy u nezletilých“: Opodstatnění tohoto pravidla má kořeny v lékařství. Organismus dětí je po tělesné i duševní stránce daleko více ohrožený alkoholem a drogami než organismus dospělého jedince. Je velice důležité toto pravidlo dětem či dospívajícím důkladně vyložit. Musí pochopit, že dodržování tohoto pravidla je pro jejich prospěch.
- Pravidlo předem daných a logicky souvisejících důsledků porušení pravidla: V případě požití alkoholu i přes zákaz, mělo by dítě jasně vědět, co bude následovat. Může se jednat například o pozastavení kapesného, zákaz navštěvování nevhodných večírků, popřípadě zákaz vycházek apod. Zde je velice důležité řádně dítěti osvětlit souvislost mezi porušením pravidla a zákazem, který plní ochrannou funkci dítěte. Samozřejmě rodiče nemůžou předpokládat od dítěte v této situaci kladnou reakci a pochopení.
- Pravidlo neústupnosti vůči vydírání: Rodiče by si měli uvědomit, že musí odolat výčítkám a tlaku ze strany dětí. Potomkům musí být jasné, že ani pláčem a ani dalšími způsoby rodiče své rozhodnutí nezmění. Je zapotřebí, aby dítě přijalo informaci o zodpovědnosti rodiče za jeho chování jako nezvratný fakt a uvědomilo si, že se nemohou jen tak své rodičovské zodpovědnosti zříci.
- Pravidlo práva na kontrolu: Kontrola je jedna z důležitých aspektů rodičovské výchovy. Rodiče mají právo vědět, kde se opravdu v danou chvíli jejich potomek nachází a rovněž mají právo kontroly, zdali se místo jeho momentálního pobytu souhlasí s místem, které jim dítě uvedlo. Dítě může být místo v zájmovém kroužku ve společnosti nevhodných kamarádů a rodiče nemusí zavčas tuto skutečnost odhalit.
- Pravidlo informovanosti: Dobrá informovanost rodičů o alkoholu a drogách je základ pro kvalitní diskuzi se svými potomky. Je důležitá jejich dokonalá připravenost v případě jakékoliv otázky či poznatku ze strany potomka za účelem zlehčování dané diskuze. Vždy musí být platné pravidlo, že žádný alkohol a drogy nezletilým. Není na škodu do sestavování pravidel rozumně zapojit i dítě. Je důležité dbát

na to, aby v případě porušení pravidel nedocházelo k vyjednávání ze strany potomka. Rodič nesmí ze svých požadavků ustoupit.

2.2 Hodnoty v rodině

Rodiče jsou nositeli hodnot, vzorem a příkladem pro své děti. Je to ale pouze jeden z mnoha dalších vlivů, které na děti působí. Důležitou roli hrají hodnoty v rodině. Pokud jsou správně nastavené, napomáhají dítěti v upevnění rozhodnutí, proč alkohol či jiné drogy odmítnout.

Mezi hodnoty v rodině můžeme řadit pravdivé zdůvodnění přesvědčení o nevhodnosti alkoholu nebo jiných drog. U tohoto zdůvodnění nezáleží, zda bude založeno na lékařských, náboženských, morálních či jiných poznatcích. Důležitá je pravdivost předaných informací. Další hodnota je svobodné a nezávislé rozhodování všude, kde je požívání alkoholu běžné. Důraz by měl být kladen právě na uvědomění si svobody možnosti odmítnutí alkoholu apod. Velký význam má také uvědomění si důležitosti ochrany duševního a tělesného zdraví. Způsobilstvo ke kontrole svého jednání a umění být odpovědný za své počínání v jakékoliv situaci. Zde je důležité uvědomění si, že při požití některé z látek by nastalo oslabení této způsobilosti (Nešpor a Csémy, 1994, s. 33).

Pro děti jsou důležité také praktické činy rodičů v určitých situacích. Určitou výhodu mají rodiče, kteří nekonzumují alkohol v množství nadměrném až zdraví nebezpečném, neopíjejí se. V případě léků zásadně užívají léky v daném množství a předepsané lékařem. Rodiče, kteří jsou nekuřáci, jsou rovněž kladným praktickým příkladem pro své děti. Pokud nastane riziková situace, jako např. jízda autem pod vlivem alkoholu, striktně odmítají toto chování jak u sebe, tak u kohokoliv jiného. Navštěvují se svými dětmi místa a známé, kde alkohol a drogy nehrají při dobré zábavě žádnou roli. Je dobré, aby si potomci uvědomili, že dobře se pobavit může bez alkoholu či drog. Rodiče jsou vzorem pro své dítě v případě řešení spletitých situací (Nešpor a Csémy, 1994, s. 33).

2.3 Problémové užívání alkoholu rodiči

Vliv chování rodičů na dítě je značný, ale ne jediný. Nemusí být vždy pravidlem, že pokud rodiče užívají nezdravým způsobem alkohol či jiné návykové látky, musí být dítě závislé. Může nastat situace, že dítě se alkoholu a drogám vyhýbá a rodiče jsou např. na alkoholu závislí. Určitý význam však chování rodičů na své potomky má.

Vyskytuje-li se v rodině problém s alkoholem či drogami, je důležité, aby dítě bylo informováno o velké nebezpečnosti užívání těchto látek jeho osobou. Organismy dospívajících a dětí se velice obtížně jak duševně, tak fyzicky vypořádávají s užíváním těchto látek. Daleko hůře než organismus dospělého jedince (Nešpor a Csémy, 1994, s. 51).

Je důležité si uvědomit, že děti, které pocházejí z rodin, kde se problém s alkoholem či drogami vyskytuje, jsou daleko více ohroženy těmito látkami než děti, kde se v rodinách tento problém nevyskytuje. Není radno podceňovat dědičnost či vliv rodinného prostředí. Bohužel se statisticky potvrdilo, že děti z rodin, kde rodič nebo oba rodiče byli závislí na alkoholu, mají daleko častěji problém s alkoholem a drogami než jejich vrstevníci (Nešpor a Csémy, 1994, s. 52).

Rady k výchově dětí v rodinách, kde je problém s alkoholem či drogou (Nešpor a Csémy, 1994, s. 52):

- Rozhodnutí rodiče, že přestane požívat alkohol nebo jeho konzumaci omezí, je velmi důležité rozhodnutí a ku prospěchu jak jeho vlastní, tak dítěte. Nelze ale vyvrátit to, že dítě nebude mít obdobný problém s alkoholem jako rodič, i když ten začne abstinovat.
- Pokud rodič v důsledku konzumace alkoholu nezvládá svou funkci v rodině, může být prozatím někdy i dlouhodobě nahrazen jinou dospělou osobou. Jeho roli může převzít blízký příbuzný či rodinný přítel. V této situaci jsou důležité citové vazby, které si dítě vytvoří.
- Pokud se dítě pohybuje ve známém prostředí, kde je schopno předvídat nastávající situace, cítí se lépe a bezpečněji. Na dítě pozitivně působí například společné stolování v určitou hodinu, pravidelné návštěvy rodinných příslušníků apod.
- Snaha dítěte působit na pijící rodiče může vést až k oslabení jeho sebevědomí a sebevědomí. Proto je důležité u dítěte vyzdvihovat sebemenší úspěchy, podporovat jejich snahu, vytvářet předpoklady pro jeho rozvoj a rozvíjet jeho nadání.
- Nefunkčnost rodičů v těchto rodinách často donutí děti v brzkém věku zaujmout roli dospělých. Umět přijímat chyby, jak cizí tak vlastní, je pro dítě důležitou zkušeností. Důležité je, aby dítě zůstalo dítětem. Dospělí mu nesmí bránit v hraní a v budování svého dětského světa.
- Zcela nepřijatelné ze strany pijícího rodiče je chování, které hraničí s ohrožením života. Fyzické ataky ze strany rodiče vůči dítěti, sexuální zneužívání, týrání či ne-

úměrné tresty. Zde si uvědomit nutnost obrany všemi dostupnými prostředky, nemožnost tolerance, byť jen náznaků tohoto chování. Ochranu dětí je v těchto situacích zajistit i za použití zákona.

3 PEDAGOGICKÉ A PORADENSKÉ PŘÍSTUPY

Na školní půdě tráví děti poměrně velkou část běžného dne. Školní prostředí jim přináší mnoho nových pozitivních zážitků. Bohužel, přináší také spoustu problémových situací, které mohou být východiskem ke vzniku různých stresových situací. Samotná škola může mít velice důležité postavení při řešení individuálních problémových situací žáků. Důležitým faktorem pro úspěšné vyřešení určitých stavů je rovněž personál školy, který je schopen příčiny problémové situace rozpoznat a poskytnou adekvátní pedagogickou či poradenskou pomoc dětem, které se ve složité životní situaci ocitnou.

3.1 Symptomy stresu

Základem úspěchu při řešení stresové situace je samotné rozpoznání tohoto stavu. Ukazatelem jsou různé příznaky jako např. hostilita, lhostejnost, nezájem, výbuchy násilí, bolesti svalů, ustaraný pohled, neschopnost soustředění, podrážděnost a mnoho dalších (Kyriacou, 2005, s. 13).

U žáka se může objevit zásadní zvrát v jeho chování. Chová se jinak, než jsme u něho zvyklí a reaguje na různé situace nestandardně. Nemusí být ale pravidlem, že tato změna chování samotná vyvolává další složité problémové situace. Obrat v chování můžeme spatřovat u žáka, který bývá usměvavý, veselý a náhlá změna způsobí, že je uzavřený, zádumčivý. Dále lze uvést situaci, kdy je žák pilný, pečlivý, dbá na svou domácí přípravu do školy a v důsledku změny chování jsou viditelné změny, které obnáší absenci domácí přípravy, omezení aktivity ve vyučování. V případě pozorného, spolupracujícího žáka je tento zvrát v chování viditelný ve ztrátě orientace ve vyučované látce a neschopnosti soustředění apod. Takovýchto přelomových situací v chování žáků je mnoho, vždy se individuálně odvíjí od dané problémové situace a jednotlivého žáka.

Role učitele je v těchto situacích velice důležitá. Jejich obezřetnost a vnímavost při práci s žáky může odhalit problém ještě v zárodku. S mnohými situacemi se pedagogové běžně setkávají. Prvotní informace mohou získat ze strany spolužáků rodičů, popřípadě z externích zdrojů mimo školní prostředí. Je rovněž mnoho skutečností, o kterých se dozvědět nemusí a ani nemusí postřehnout žádné indicie, které by nasvědčovaly, že je dítě v ohrožení. Proto je důležitý aktivní postoj každého pedagoga při výkonu svého povolání. Jejich empatie a přátelský postoj k žákům může potencionální problém vyřešit či zachytit v raném stádiu.

3.2 Obranné reakce žáků

Každý jedinec reaguje na problémovou situaci jinak. U některých žáků může nastat situace, kdy si dokážou se vznikajícím složitou situací poradit sami. Vše se odvíjí od složitosti a intenzity problému. Rovněž záleží na schopnosti daného jedince uvědomit si potencionální hrozby a eliminovat je v začátcích. Bohužel, ne všichni jsou schopni těžké životní situace vyřešit svépomocí. Mnozí rodiče nedokážou řešit své osobní životní neúspěchy. Nelze tedy od všech očekávat, že budou schopni být svým dětem nápomocní při odstranění negativních jevů.

„Mnohé reakce na negativní situace můžeme chápat jako psychický obranný mechanismus, jehož pomocí získá jedinec mentální odstup od situace, která by mu jinak přinesla bolest a trápení. Nejběžnějším příkladem takového obranného mechanismu je popření skutečnosti. Žák buď jednoduše odmítá uvěřit tomu, že potencionálně stresové okolnosti vůbec nastaly, nebo skutečnost přijme, ale jednoduše prohlásí, že není důležitá“ (Kyriacou, 2005, s. 14)

Žák může za dané situace reagovat mnoha způsoby. Jeden z možných způsobů je popsání stávající situace tak, že si žádný problém nepřipouští nebo zlehčuje stav věci. Na tuto reakci žáka se nesmí pohlížet jako na lež. Snaží se tlumočit vzniklou situaci v podobě, se kterou je schopen existovat. Dalším postojem ze strany žáka na nepříjemný zážitek může být ztráta zájmu. Žák zjistí, že stanoveného cíle nelze dosáhnout a přestane se namáhat, aby cíle dosáhl. Raději si vytýčí nový cíl, kterého by proti předcházejícímu cíli mohl dosáhnout. Negativní situace, které žák zažívá, se ve většině případů projeví formou stresu. V konečném důsledku nastolí obranný postoj žáka, kde jeho součástí je popření a nezájem.

Pedagog by měl být při řešení složitých situací s žákem schopný rozlišit mezi situacemi méně vážnými a závažnějšími. „Méně vážné případy se týkají žáků, kteří vykazují známky stresu, ale kterým lze pomoci s malým přispěním vnějších organizací mimo školu (např. služeb v oblasti vzdělávání, zdravotnictví, sociálních služeb a zájmových sdružení), nebo dokonce bez zásahu zvenčí“ (Kyriacou, 2005, s. 15). Tito žáci jsou převážně schopni se sami s danou situací vyrovnat za pomoci jejich okolí, rodiny, kamarádů, učitelů. „Závažnější případy míníme žáky, u nichž se vyvinuly vážné psychické zdravotní problémy, vyžadující širší pomoc odborníků ve zdravotnictví. U některých žáků mohou vážné psychické potíže vyústit do klinicky diagnostikovaných poruch. Ke dvěma nejběžnějším vážným

psychickým poruchám, které mohou být důsledkem negativních okolností, patří porucha emocí a porucha chování“ . (Kyriacou, 2005, s. 15)

S většinou svých problémů se dítě nejprve obrátí na rodiče. Pokud spatřují příčinu svých nesnází v rodičích, taková to žádost o porozumění by byla bezpředmětná. V mnoha případech se děti o radu obracejí právě na třídní učitele, kteří mají jejich důvěru. Řeší s učiteli osobní problémy a mnohdy také své začínající partnerské vztahy.

3.3 Třídní učitel

Každodenní přítomnost třídního učitele při překonávání běžných překážek a nesnází může sehrát podstatnou roli. Třídní učitel bývá žákům své třídy fyzicky nejbližší, má možnost je pozorovat a vytváří si i jistý diagnostický náskok. (Clemens, 1990, s. 319-333.)

Třídní učitel je podstatnou část vyučování žákům k dispozici. Nastane-li náhle jakýkoliv problém, může začít řešit situaci téměř okamžitě. Obvykle sice nemá odborné vzdělání srovnatelné s psychologem či poradcem, ale zná prostředí vzniku problému, aktéry a samotný fakt, že je přítomen na místě. To jsou skutečnosti, které mohou vést k rychlému vyřešení problému. Děti jim důvěřují a je jen na učitelích, jak citlivě s touto důvěrou naloží. Hranice důvěry je velice tenká, a pokud učitel důvěru dítěte zklame, nemusí ji již nikdy získat zpět.

Žák by měl v osobě třídního učitele spatřovat osobu důvěryhodnou a přátelskou. Pro učitele je dosažení tohoto stavu dlouhá a náročná cesta. Mnohdy se nepodaří mezi učitelem a žákem dosáhnout tohoto stavu ani zdaleka. Stává se, že žáci, kteří si vybudovali přátelský a důvěryhodný vztah ke svému třídnímu učitelovi, se na něj obrací i v osobní krizi. Učitel by měl žáka vyslechnout, ale také si uvědomit, že tuto péči má žákovi poskytnout i odborník. Rozhodně by ale neměl žáka odmítnout. Měl by mu poskytnout relevantní pomoc a co nejdříve předat žáka do péče odborníka. „Pokud jde o řešení náhlé krizové situace (útěky, nebezpečné rvačky a ohrožování zdraví dětí, zneužívání psychotropních látek apod.), musí učitel jednat rychle a profesionálně, mnohdy bez ohledu na přání zúčastněných. V první fázi zajišťuje bezpečí pro ohrožené jedince, a pak teprve volí další strategie a oslovuje vnější odborníky“.(Lazarová, 2005, s. 19)

Přesné vymezení případů, které by se měly řešit na půdě školy a případů, které by již měly být předány k řešení odborníkům, kteří působí vně školy, neexistuje. Mezi spolupracujícími odborníky se školou můžeme zařadit například poradenské a klinické psychology, psychiatry, sociální kurátory, procity apod. V případě problémů, které úzce souvisí se školním

prostředím, popřípadě školní docházkou žáků, by měla předně zasáhnout škola a v ní kompetentní lidé. Rady a odborný dohled ze strany psychologa v rámci návštěvy žáka v poradně mají zcela jistě pozitivní vliv na danou situaci. Bohužel nejsou v denním kontaktu s žákem a tak nejsou v případě nutnosti na místě přítomni a nemohou intervenovat. Některé případy by mohli do určité míry řešit třídní učitelé, ale mnohdy snad nedostatečnou odvahou a raději aby nic nepokazili, předají raději dítě do rukou odborníka. (Lazarová, 2005, s. 29)

3.4 Kompetence učitele

Učitelství je náročná profese. Základem je pedagogická způsobilost učitele, která je souborem nezbytných určitých schopností, dovedností a vědomostí. Nedílnou součástí pedagogické způsobilosti jsou pedagogické kompetence, díky nimž pedagog zvládá řešit standardní i nestandardní úkoly v učitelské praxi (Lazarová, 2005, s. 22).

Podle Švece (1999, s. 23) jsou pedagogické kompetence spatřovány v pedagogických činnostech. Zahrnují „souhrn způsobilostí, které by měl mít učitel, aby mohl efektivně vyučovat a vychovávat i zdokonalovat svoji pedagogickou činnost, a které by měly být utvářeny, kultivovány a zdokonalovány u studentů učitelství. Lze zde zařadit vrozené způsobilosti (například schopnosti a pedagogické nadání) a způsobilosti nabyté učením a praktickou pedagogickou činností (pedagogické vědomosti a dovednosti, pedagogické zkušenosti)“ (Švec, 1999, s. 23)

Tentýž autor navrhl pracovní verzi učitelských kompetencí, které rozdělil do tří skupin (Švec, 1999, s. 22):

1. Kompetence k vyučování a výchově

- *psychopedagogická kompetence, orientovaná na postupy podporující žáky v učení při výuce a na výchovné působení,*
- *komunikativní kompetence, schopnost pedagoga úspěšně komunikovat s žákem při různých situacích,*
- *diagnostická kompetence, znamená, že učitel je schopen diagnostikovat vědomosti, dovednosti, pojetí učiva, učební styly, vztahy v rámci třídního kolektivu.*

2. Osobnostní kompetence

- *tyto kompetence jsou důležité pro samotné působení učitele. Lze zde zahrnout učitelovu tvořivost, flexibilitu, schopnost empatie, akceptování druhých, odpovědnost za své rozhodnutí a postavení k důsledkům rozhodnutí, umět akceptovat žáky, jejich rodiče a neposlední řadě akceptovat kolegy.*

3. Rozvíjející kompetence

- *adaptivní kompetence, učitel je schopen orientace ve společenských změnách,*
- *informační kompetence, zvládnutí informačních technologií, umět s informacemi pracovat a využít při výkonu učitelské profese,*
- *výzkumné kompetence, pedagog může pomoci vědeckých metod řešit pedagogické problémy, popřípadě své pedagogické aktivity,*
- *seberefektivní kompetence, učitel je schopen se zamyslet nad pedagogickou praxí, kterou vykonává a navrhnout případné změny k lepšímu,*
- *autoregulační kompetence, základem je autoregulace vlastní pedagogické činnosti učitele, vylepšování stylu vyučování a pedagogických dovedností.*

Některé z kompetencí se prolínají a lze je použít v mnoha profesních činnostech učitele. Kompetencím, které jsou nutné pro řešení nestandardních situací, se podrobně zabývá Spilková (1997, s. 62). Představuje kompetence v širším kontextu, a to takto: kompetence psychodidaktické, kompetence pedagogické, kompetence komunikativní, kompetence diagnostické a intervenční, kompetence poradenské a konzultační, kompetence reflexe vlastní činnosti. (Spilková, 1997, s. 62).

3.5 Krizově intervenční kompetence učitele

„Pojem krizově intervenční kompetence vyjadřuje způsobilost učitele využít adekvátně a účelně v nezvyklé, nestandardní situaci své speciální znalosti, dovednosti a zkušenosti. Do této skupiny kompetencí jsou zahrnuty i dovednosti učitele poskytovat sociální oporu a poradenství, neboť jsou mnohdy potřebné ke zvládnutí krizí.“ (Lazarová, 2005, s. 24)

Tyto kompetence napomáhají pracovníkovi ve zvládnutí primárních činností profesionálně. Mezi tyto činnosti patří (Lazarová, 2005, s. 24):

- *rychle se zorientovat v situaci,*

- *zvážit vlastní možnosti, práva a povinnosti ve vztahu k problému, klientovi a instituci, ve které pracuje,*
- *rychle a adekvátně zasáhnout nebo vypracovat plán intervencí, resp. rychle a účelně rozhodovat o dalších postupech,*
- *poskytnout první pomoc, zajistit bezpečí všem potřebným,*
- *poskytnout základní poradenství a sociální oporu, pracovat s emocemi klientů,*
- *spolupracovat s odborníky ve škole i mimo ni,*
- *vyhodnotit účelnost své intervence a reflektovat novou zkušenost.*

Krizově intervenční kompetence jsou obohaceny hlavně o tyto znalosti (Lazarová, 2005, s. 25):

- *znalosti týkající se školského poradenského systému, sociálně-právního systému, zdravotnictví, policie apod., přehled o relevantních zařízeních v regionu,*
- *znalosti z oboru psychologie (zejména vývojové, sociální, osobnosti a psychopatologie),*
- *základní znalosti z oblasti poradenství a krizové intervence, základní znalost postupů práce s klientem,*
- *základní znalosti z oblasti práva.*

K základním dovednostem krizově intervenční kompetence jsou speciální sociální a komunikační dovednosti (Lazarová, 2005, s. 25):

- *vést diagnostický i pomáhající rozhovor (s žákem, rodičem...), včetně naslouchání, práce s emocemi,*
- *zvládat techniky dotazování,*
- *umět vyjednávat, zaujímat roli mediátora,*
- *komunikovat s odborníky z jiných oborů, formulovat požadavky apod.*

3.6 Krizová intervence

Mnohdy může nastat situace, která musí být rychle a neodkladně vyřešena. S tímto faktem se setkávají jak psychologové, tak i poradci a učitelé. Většinou jde o případy, kdy je ohroženo psychické nebo fyzické zdraví klienta, popřípadě někoho jiného z jeho okolí. (Lazarová, 2005, s. 47). Hartl (1993, s. 81) definuje krizovou intervenci jako „...pomoc poskytovanou v krizových situacích...“.

Krise má osobní charakter a znamená pro každého něco odlišného, proto je určena daným člověkem. „Každý člověk si během života vytváří různé strategie zvládání zátěžových, resp. krizových situací. Při zvládání svépomocí může jít o běžné vyjádření emocí pláčem či vztekem, využití životní zkušenosti, zaměření na náhradní aktivitu, změnu prostředí, sport, lázeň, víru, ale také o únik do denního snění, hledání úlevy v toxických látkách, nevědomém či vědomém potlačení problému apod.“ (Lazarová, 2005, s. 47).

Prožije-li člověk nebo rodina krizi, může to pro ně značit jak nebezpečí, tak příležitost. V krizové situaci jsou mnohokrát schopni přistoupit na změny. „Bývají zvýšeně sugestibilní, a tím se zvyšuje efektivita pomáhání“ (Lazarová, 2005, s. 47). Právě proto mnohdy může být účinná laická pomoc.

Zásah či pomoc učitele, kterého lze nazvat také vyškoleným laikem, může být velice důležitá. Jeho podpora žákovi ve správnou dobu může splnit aktuální cíl. Od učitele se vyžaduje zklidnění žáka, který se nachází v krizi, snaha o stabilizaci situace a tím i eliminace případného nebezpečí. Tato činnost učitele je velice důležitá. Ve většině případů je první, kdo se o situaci dozvídá a také první, kdo může žákovi poskytnout primární pomoc. Dalším cílem učitele je žáka informovat a ukázat cestu dalších řešení dané situace. Může se jednat o doporučení odborné pomoci, předání kontaktů či bližších informací, které žákovi napomohou v rozhodnutí. Odezva pedagoga na požadavek žáka či rodiče o pomoc v osobním problému je značně podstatná. Může žadatele ovlivnit v dalším postupu řešení své situace. V některých případech mu přidá nebo ubere odvahu k dalšímu řešení svého problému (Lazarová, 2005, s. 48).

„Odborníci z center specializovaných na krizovou intervenci pokládají za důležité, aby byl pomáhající pracovník schopen dobře naslouchat, vyjadřovat empatii a naladit se na klienta“. (Knoppová, Bahbouh a Baštecká, 1997)

Jakýkoliv laik může být nápomocný jedinci ve složité životní situaci, a to dodržáním kroků následujícího postupu (Lazarová, 2005, s. 48):

- *trpělivě vyslechnout,*
- *dát najevo porozumění jeho trápení,*
- *dopřát prostor pro odeznění emocí (např. netlumit jeho pláč),*
- *ptát se na jeho představu o formě pomoci nebo jeho jiné aktuální potřeby.*

Jsou situace, které vyžadují ze strany pedagoga převzetí odpovědnosti za následující průběh a musí se rozhodnout, zda případ ohlásí. Může to nastat v případech, které učitel vyhodnotí jako závažné. Ohlásí tuto skutečnost například rodičům dítěte, řediteli školy popřípadě orgánům péče o dítě apod. Stává se, že dítě i nadále preferuje komunikaci s učitelem. V tomto případě si musí zhodnotit vážnost situace učitel sám a zvážit, zda nepřekračuje své kompetence v závislosti na závažnosti situace. Způsob vedení rozhovoru a váha míry zodpovědnosti se liší dle individuálnosti různých případů. U menších dětí bývají dosti účinné formy intervence, jako jsou konkrétní rady, ochránářský postoj učitele nebo pocit odpovědnosti za žáka. U starších dětí a dospělých se osvědčuje subvence jejich samostatnosti a podpořit je v jejich volbě. (Lazarová, 2005, s. 48)

Pokud učitel řeší krizovou situaci s dospívajícím, měl by být na pozoru při rozhovorech s ním. Žáci v tomto období vyžadují ze strany pedagoga mnoho pochopení a trpělivosti. Názory dospívajících jsou dosti často směřovány proti dospělým. Učitel by si měl uvědomit, že se dospívajícím doma od svých rodičů dostává většinou klasických rodičovských postojů. Tyto postoje od něj určitě slyšet nechtějí. Měl by si skutečnost uvědomit a vyhnout se tomu při jejich konzultaci, která má mít pomáhající charakter. Podle Baštecké (1997, s. 149 - 165) dospívající klienty není třeba strašit, kázat jim a vychovávat je.

Získání schopnosti vedení rozhovoru je dlouhodobá záležitost. Pracovník na základě cvičení a tréninků za dozoru školícího musí tyto dovednosti získat. Ne všichni pedagogové prošli psychoterapeutickým nebo jiným školením v pomáhajících intervencích. Mnohdy se pedagog nemůže spolehnout na konzultaci s kolegou ve škole o problémové situaci nějakého žáka. Mohlo by dojít k prozrazení identity žáka, a to je nepřípustné. Proto může nastat stav, kdy se učitel musí spolehnout jen na svůj úsudek a může pochybovat ve správnosti tohoto rozhodnutí. Je vhodné v těchto situacích přihlížet k zásadám pro vedení rozhovorů. Zásady nemají plnit funkci přesného návodu jak vést přesně rozhovor s jedincem v krizi; jejich dodržování může předejít k učinění hlavních chyb ze strany učitele v dobře míněné snaze pomáhat (podle Úlehly, 1996; Knoppová, Bahbouh a Baštecká, 1997):

- *Pokusit se dívat očima z pozice klienta (žáka, rodiče...). Člověk v krizi by měl mít pocit, že alespoň pracovník se snaží porozumět jeho vnímání světa.*
- *Více naslouchat, nežli mluvit. Dopřát klientovi příležitost být vyslyšen.*
- *Ptát se klienta na upřesnění. Pracovník není jasnovidec.*

- *Neodvádět pozornost od toho, o čem chce klient mluvit. Nechat klienta domluvit a nevnucovat mu téma.*
- *Nemluvit za klienta a neskákat mu do řeči.*
- *Užívat takový jazyk, který je klientovi srozumitelný.*
- *Ptát se přehledným způsobem. Nehromadit otázky.*
- *Být opatrný při užívání otázek typu PROČ? Takové otázky navozují obvinění. Otázku PROČ lze mnohdy nahradit opisem: JAK se to stalo, že...?*
- *Nehodnotit, nesoudit, nekritizovat klienta.*
- *Nesnažit se klienta rozptýlit, rozveselit a říkat banality.*
- *Neslibovat a planě neutěšovat. Například „To bude dobré, maminka to určitě pochopí“.*
- *Nediskutovat s klientem a nepřesvědčovat ho. Není šance změnit jeho mínění zdůvodňováním. Kdyby to šlo, stalo by se to už dřív.*
- *Nedávat rychlé neuvážené rady. Nevnucovat klientovi vlastní řešení, i když se to již někdy osvědčilo.*
- *Neužívat slova vždy, nikdy, musíte, nesmíte.*
- *Není vhodné mluvit v první osobě množného čísla. Například „My ti pomůžeme...“.*
- *Respektovat klientův čas (obvykle předem domluvený). Není nutné ho popohánět.*

Uvedené zásady či postupy můžou být učiteli nápomocny při řešení méně závažných krizových situací. V případě řešení závažnějších krizových situací by měl učitel předat klienta do rukou odborníků.

Pokud jde o závažnější problémové situace je stěžejním úkolem pedagoga nastolit atmosféru důvěry a sympatie, povzbuzovat žáka, aby mluvil a naslouchat mu (Fontana, 1997).

Tento autor upřednostňuje umění naslouchat a parafrázuje vlastnosti špatných posluchačů, kteří mají sklon k těmto chybám (Fontana, 1997, s. 321):

- *řídít a ovládat konverzaci,*
- *mít kritické připomínky,*
- *obviňovat, útočit, moralizovat,*
- *příliš rychle přicházet s radou,*
- *odmítat city druhého člověka,*
- *stále hovořit o sobě,*

-
- *dávat nálepky a diagnostikovat,*
 - *navozovat časovou tíseň,*
 - *odvádět od věci,*
 - *přehnaně interpretovat,*
 - *ujišťovat a žertovat,*
 - *předstírat pozornost.*

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÁ ČÁST

Tato kapitola souhrnně popisuje postup, jakým bylo realizováno výzkumné šetření. Postupné kroky šetření byly stanoveny po nastudování odborné literatury, která se touto problematikou zabývá. V této kapitole je definován výzkumný problém, cíl práce, základní výzkumná otázka a otázky pro výzkumné šetření. Zároveň je zde vyobrazena metoda, technika sběru dat, postup zpracování dat a následná analýza dat.

4.1 Výzkumný problém

Tato práce je zaměřena na problematiku užívání alkoholu v rodinách žáků středních škol a dopad tohoto počínání na jejich další vývoj. Alkohol nemá vliv pouze na samotného pijícího jedince. Negativní dopad alkoholu se projevuje v jeho vztahu k ostatním lidem či k nejbližší rodině, k dětem. Nebezpečí alkoholu lze spatřovat rovněž v tom, že negativně neovlivňuje jen partnerské vztahy, ale je příčinou špatných vztahů mezi rodiči a dětmi, mezi přáteli či v zaměstnání apod. Důsledky působení tohoto negativního úkazu mohou být nedozírné. Pokud pomíneme negativní dopad na okolí či samotného konzumenta, ohrožení rodiny a hlavně dětí je nesmírné. Různé výchovné problémy, zhoršení prospěchu ve škole, výkyvy nálad, kázeňské prohřešky, problematické navazování vztahů, to a více lze zařadit mezi negativní dopady alkoholu na děti konzumentů.

Práce se zabývá vlivem konzumace alkoholu rodiče, jeho chováním a dopadem na žáka střední školy. Nejen závislost na alkoholu, ale už jen četnější konzumace alkoholu, má neblahý dopad na rodinu a hlavně děti samotné. Otázkou je, do jaké míry tato závislost omezuje partnera, děti a konečně fázi také samotného konzumenta. Především, kde se nachází hranice snesitelnosti chování způsobené touto závislostí, zda lze situaci řešit v rodinném kruhu nebo je již zapotřebí vyhledat odbornou pomoc. Následně vliv tohoto negativa na dospívajícího, rozvíjejícího se jedince. Důležité je i zjištění, jaké podněty a zábrany se v mysli dítěte objevují v důsledku prožití takto negativních situací ze strany rodiče.

4.2 Výzkumný cíl

Cílem práce je zjištění, jaké pedagogické a poradenské přístupy se pedagogům osvědčují ve vztahu k žákovi střední školy s rodičem závislým na alkoholu a za jakých okolností a podmínek jsou připraveni tuto pomoc vyhledat a přijmout.

4.3 Základní výzkumná otázka

Po nastudování příslušné odborné literatury, určení výzkumného problému a definování cíle výzkumu následovala formulace základní výzkumné otázky, a to: Jaké přístupy se osvědčují k žákovi s rodičem závislým na alkoholu?

Následné rozvedení daných otázek na základě otázek specifických:

1. Jaké jsou z pohledu pedagoga hlavní bariéry vyhledávání odborné pomoci žákem s rodičem závislým na alkoholu?
2. Jaký má vliv podle pedagoga výskyt závislosti na alkoholu u rodiče na osobnost žáka?
3. Jaký způsob pomoci z pohledu pedagoga žák preferuje?
4. Jaké přístupy žákům pomáhají podle pedagogů ve zvládnání života s rodičem závislým na alkoholu?

„Hlavní otázky rozhovoru vzešly z hlavní výzkumné otázky a ze specifických výzkumných otázek stanovených na začátku výzkumu. Základní výzkumná otázka (ZVO) byla nejprve rozložena na specifické výzkumné otázky (SVO) a tyto specifické výzkumné otázky byly následně rozloženy na otázky tazatelské (TO)“ (Švaříček a Šedřová, 2007, s. 166).

Schéma polostrukturovaného rozhovoru:

(ZVO): Jaké přístupy se osvědčují k žákovi s rodičem závislým na alkoholu?

(SVO1): Jaké jsou z pohledu pedagoga hlavní bariéry vyhledávání odborné pomoci žákem s rodičem závislým na alkoholu?

(TO1): Jaký mají žáci motiv pro vyhledávání odborné pomoci?

(TO2): Co podle názoru pedagogů brání žákům ve vyhledávání odborné pomoci?

(TO3): Jakým způsobem se nejčastěji dovídáte o skutečnosti, že nějaký žák má rodiče závislého na alkoholu?

(SVO2): Jaký má vliv podle pedagoga výskyt závislosti na alkoholu u rodiče na osobnost žáka?

(TO4): Ovlivňuje osobnost žáka více konzumace alkoholu ze strany matky nebo otce?

- (TO5): Má vliv výskyt závislosti na alkoholu v rodině na budoucí vztah žáka k alkoholu?
- (TO6): Jaký má vliv závislost rodiče na alkoholu na chování a studijní výsledky žáka ve škole?
- (SVO3): Jaký způsob pomoci z pohledu pedagoga žák preferuje?**
- (TO7): Jaký vliv má věk a pohlaví žáka na postup pedagoga při práci s nimi?
- (TO8): Jaký způsob pomoci žák vyžaduje v případě kontaktování pedagoga?
- (SVO4): Jaké přístupy žákům pomáhají podle pedagogů ve zvládnání života s rodičem závislým na alkoholu?**
- (TO9): Jaké postupy se při práci s žákem s výskytem alkoholu v rodině osvědčily?
- (TO10): Co je podle vás třeba zohlednit při pomoci žákům s výskytem závislosti v rodině na alkoholu?

4.4 Výzkumná strategie

Na základě výzkumného problému byla pro tuto práci zvolena kvalitativní výzkumná strategie. Výzkumný problém se týká osobně každého jednotlivce. Z tohoto důvodu může nastat situace, kdy se pohled na zkoumanou oblast liší dle individuálního názoru a životních zkušeností daného jedince. Je žádoucí jedince monitorovat v pro ně přirozeném prostředí. Toto prostředí umožňuje reakci na jejich rozdílné osobní postoje k dané problematice. Na základě tohoto kvalitativního designu lze zvolit rozhovor jako metodu pro získání potřebných dat.

Rozhovor nejvíce preferovanou metodou sběru dat v rámci kvalitativního výzkumu. Setkáváme se s označením hloubkový rozhovor, který lze definovat jako: „nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek“ (Švaříček a Šedřová, 2007, s. 159). Další z autorů definuje hloubkový rozhovor jako metodu, „jejímž účelem je získat vylíčení žitého světa dotazovaného s respektem k interpretaci významu popsanych jevů“ (Kvale, c1996, s. 5-6). Tato metoda napomáhá prozkoumání a objasnění zkoumaného problému hloubky a upevnit spolehlivost výzkumné metody. „Prostřednictvím hloubkového rozhovoru jsou tedy zkoumání členové určitého prostředí, určité specifické sociální skupiny s cílem získat stejné pochopení jednání událostí, jakým disponují členové dané skupiny“ (Švaříček a Šedřová, 2007, s. 159).

K zásadním rysům kvalitativního výzkumu patří dlouhodobost, intenzivnost a podrobný zápis (Gavora, 2000, s. 142). Mezi hlavní cíl kvalitativního výzkumu patří porozumění daného jedince, umění pochopit jeho osobní chápání a vidění určitého jednání. Mezi hlavní zásady kvalitativního výzkumu můžeme zařadit jedinečnost, se kterou je nutno pohlížet na každého jedince či skupinu lidí (Gavora, 2000, s. 32). Metodolog Creswell definuje kvalitativní výzkum takto: „Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách“ (Creswell, 1998, s. 12).

Kvalitativní výzkum umožňuje výzkumníkovi podrobně se seznámit se zkoumanou situací, kterou je schopen analyzovat a utvořit konečnou podobu pohledu na zkoumaný problém. Základem je nalezení či odhalení hlubšího kontextu daného problému.

„Kvalitativní výzkum uvádí zjištění ve slovní (nečíselné) podobě. Jde o popis, který je výstižný, plastický a podrobný“ (Gavora, 2000, str. 31). Za využití různých metod sběru dat je výzkumník schopen interpretovat zkoumaný problém z pohledu zkoumaného jedince. Účel kvalitativního výzkumu lze spatřovat v pořízení důsledné zprávy, která zahrnuje vše, co badatel postřehl a zaregistroval. Významnou následnou činností výzkumníka v rámci kvalitativního výzkumu je důkladný výběr výzkumného vzorku. Je zapotřebí si uvědomit, že správné zvolení vzorku má vliv na výsledky celého šetření.

4.5 Výzkumný soubor a způsob výběru vzorku

Jako základní výzkumný soubor pro tuto bakalářskou práci byli vybráni třídní učitelé v České republice. Třídní učitelé v rámci své učitelské profese s žáky spolupracují jak při řešení běžných, tak i méně běžných pedagogických a osobních situacích. Jejich vztah s žáky je v mnoha případech daleko bližší než vztahy žáků s ostatními učiteli. Na základě těchto bližších vztahů mají třídní učitelé dobrý přehled o osobních životech žáků a jsou schopni se lépe orientovat v jejich v rodinném prostředí. Z tohoto základního souboru byli pro výzkumné šetření v rámci této práce osloveni čtyři třídní učitelé středních škol. Mimo běžnou pedagogickou činnost vykonávají všichni funkci třídního učitele. Při výkonu své profese se setkávají a budou setkávat s žáky, kteří mají rodiče závislého na alkoholu. Oslovení třídní učitelé žijí v Moravskoslezském kraji. Jedná se o třídní učitele, kteří působí na středních školách. Výzkumné šetření proběhlo v měsíci březnu. Výzkum byl směřován na

vliv alkoholu na žáky samotné a zároveň na zjištění vhodných pedagogických a poradenských přístupů, které lze využít v případě potřebné odborné pomoci. Proto byli osloveni třídní učitelé, kteří se střetli s žákem, který má rodiče závislého na alkoholu a museli jeho složitou situaci řešit. Třídní učitelé byli osloveni právě proto, že se ze své pozice setkávají s žáky, kteří mají různé problémy a dosti často mohou být jejich rady velice prospěšné. Samotné zjištění, že v jejich třídě se nachází žák, který má rodiče závislého na alkoholu je velmi obtížné. Žáci se snaží před světem utajit tuto skutečnost co možná nejlépe, jak to jen jde. Následně práce pedagoga či odborného pracovníka je o to složitější. Přístup k takovému žákovi musí být velice citlivý a založený na zkušenostech. V případě třídních učitelů byla věnována pozornost na zjištění vhodných pedagogických a poradenských přístupů k žákovi, který má rodiče závislého na alkoholu. Současně odhalení, definování bariér a důvodů při řešení životní situace žáka v případě oslovení odborníka v této problematice.

Oslovení třídní učitelé pocházejí z různých středních škol v rámci Moravskoslezského kraje. Spojují je společné zkušenosti s žáky z rodin, kde se vyskytuje alkoholová závislost jednoho z rodičů. Jedná se o civilizační problém, který se může objevit v rodině, kterou tvoří vysokoškolsky vzdělaní jedinci nebo lidé se základním vzděláním.

Informanti

Třídní učitelka Monika

Monika působí ve školství již patnáct let. Po celou dobu pracuje na Střední odborné škole. Práci pedagoga přerušila jen v rámci období mateřské dovolené. Po celou dobu působí na této jediné škole. Funkci třídní učitelky vykonává deset let. Nyní to je čtvrtá třída, které dělá třídní učitelku. Její aprobace jsou tělesná výchova a matematika. Dle jejího názoru má počet dětí s rodičem závislým na alkoholu vzestupující tendenci a oproti době, kdy začínala učit, se tento problém vyskytuje častěji. Její vyjádření k četnosti této závislosti u rodičů v porovnání s jinými závislostmi umístila závislost na alkoholu mezi rodiči žáků na první místo.

Jelikož se s Monikou známe již velice dlouhou dobu, rozhovor probíhal v soukromí jejího domova. Atmosféra byla klidná a při samotném rozhovoru jsme nebyly rušeny. Monika hovořila otevřeně o svých zkušenostech s dětmi alkoholiků.

Třídní učitel Karel

Karel pracuje ve školství šest let. Po tuto dobu vykonává svou profesi na stejné škole. Po získání vysokoškolské kvalifikace učitele se tomuto oboru nevěnoval. Začal podnikat společně s otcem v rodinné firmě. K učitelství se vrátil z důvodu ukončení podnikatelské činnosti. Pracuje na střední uměleckoprůmyslové škole. Jeho aprobace jsou dějepis a biologie. Funkci třídního učitele vykonává čtyři roky. Podle jeho zkušeností se s problémy žáků, kteří mají rodiče závislého na alkoholu, setkal častěji ve škole než s šikanou či záškoláctvím.

S Karlem se známe delší dobu a spojují nás společní známí. Rozhovor probíhal v soukromí jeho domova. Vše probíhalo relativně klidně. Karel má osobní zkušenosti s problémem závislosti na alkoholu u jednoho z rodičů. Jeho otec byl alkoholik. Jeho odpovědi byly upřímné a na položené otázky odpovídal otevřeně.

Třídní učitelka Veronika

Paní Veroniku jsem oslovila z důvodu doporučení jiné vyučující ze stejné školy. Původně se měla rozhovoru účastnit ona, ale nakonec k tomu nedošlo. Doporučila mi paní Veroniku a sdělila mi, že má zkušenosti s touto problematikou. Proto jsem ji oslovila. Souhlasila s poskytnutím rozhovoru. Jelikož je časově velmi vytížená, jediné místo, kde byla ochotna rozhovor poskytnout, bylo její pracoviště. Rozhovor byl oproti ostatním kratší. Atmosféra byla poznamenána školním prostředím.

Paní Veronika pracuje ve školství již patnáct let. Své působiště po celou dobu své praxe nezměnila. Po celou dobu pracuje na víceletém gymnáziu. Funkci třídní učitelky vykonává zhruba deset let na čtyřletém gymnaziálním studiu. Její aprobace jsou jazyk český a dějepis. Za svou pedagogickou praxi se setkala z mnoho případů žáků s tímto problémem, ale ne vždy byla oslovena k řešení této situace. Jen málo jednotlivců našlo odvahu svou situaci řešit. Pokud by měla porovnat existenci šikany či záškoláctví oproti závislosti rodičů na alkoholu, je častější výskyt záškoláctví oproti závislosti rodičů na alkoholu. Jako důvod uvádí, že je závislost rodičů na alkoholu více skrytá před školním světem žáka.

Třídní učitelka Jana

S paní Janou se známe z běžného denního kontaktu. Bydlíme ve stejné lokalitě a potkáváme se docela pravidelně. To, že pracuje jako třídní učitelka na střední škole, je všeobecně známá informace v prostředí, kde bydlíme. Oslovila jsem ji, zda se při výkonu své profese

setkala s žáky, kteří mají rodiče závislého na alkoholu. Odpověď byla, že ano. Souhlasila s poskytnutím rozhovoru. Rozhovor probíhal v její pracovně ve škole po vyučování. Atmosféra byla velice přátelská a prostředí na mě působilo velice klidným dojmem.

Paní Jana se ve školství pohybuje dvanáct let. Za tuto dobu vystřídala dvě střední školy. Na prvním místě pedagoga pracovala šest let. Dalších posledních šest let pracuje na svém nynějším pracovním místě, a to na gymnáziu. Funkci třídní učitelky vykonává čtyři roky. Její aprobace jsou jazyk španělský a základy společenských věd. Paní Jana uvedla, že kdyby měla určit pořadí četnosti výskytu jevů jako je šikana, záškoláctví a závislost rodičů žáků na alkoholu, pořadí by bylo následující: záškoláctvím, pak šikanou a následovala by závislost rodičů žáka na alkoholu.

4.6 Metoda sběru dat

Pro sběr dat v této práci byla zvolena metoda rozhovoru. „Používá se pro něj označení hloubkový rozhovor, jež můžeme definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek“.
(Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 159)

Za jeden z typů hloubkového rozhovoru je polostrukturovaný rozhovor, který byl v této práci použit jako metoda sběru dat. „Polostrukturovaný rozhovor vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek“ (Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 160). „Cílem hloubkového a polostrukturovaného rozhovoru je získat detailní a komplexní informace o studovaném jevu...“.(Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 13)

4.7 Analýza kvalitativních dat

Pro analýzu získaných dat na základě polostrukturovaného rozhovoru byla zvolena technika otevřeného kódování. Tato technika byla použita u jednotlivých rozhovorů informantů. Rozhovory byly samostatně zakódovány a byly utvořeny individuální kategorie dle jednotlivých informantů. Následně byla provedena společná kategorizace napříč výpověďmi informantů.

„Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těm jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje“.
(Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 211)

„Otevřené kódování je proces rozebírání, přezkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů“. (Strauss a Corbin, 1999, s. 42)

5 VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ INFORMANTŮ

Rozhovory jednotlivých informantů byly individuálně rozebrány na jednotky a poté k těmto jednotkám byly přiřazeny kódy. Následně byly jednotlivé kódy přiřčleněny ke kategoriím.

Hromadné výsledky šetření - společná kategorizace napříč výpověďmi informantů jsou umístěny v bakalářské práci jako Příloha č. 1.

5.1 Třídní učitelka Monika

Při rozboru rozhovoru třídní učitelky Moniky bylo identifikováno sedm kategorií, které byly označeny názvy. Tyto názvy vzešly z otevřeného kódování.

- Kategorie č. 1 - Hledá se důvěrník?
- Kategorie č. 2 - Dívat se a slyšet
- Kategorie č. 3 - Poločas rozpadu
- Kategorie č. 4 - Hledání sebe sama
- Kategorie č. 5 - Nejprve poznání, pak pomoc
- Kategorie č. 6 - Zastav a dívej se
- Kategorie č. 7 - Na jedné lodi

Kategorie č. 1 - Hledá se důvěrník?

Složité životní situace můžou člověka donutit k věcem, které by za normálních okolností neučinil. Právě abnormální situace v lidském životě odhalují jeho slabé a silné stránky. Stejný problém řeší lidé různými způsoby. Také z tohoto důvodu nelze uplatňovat stejné postupy při poskytování pomoci.

Motivem žáka při oslovení pedagoga za účelem poskytnutí pomoci nebo rady může být absence osoby, která by **zastávala roli důvěrníka**. Tento případ může nastat, kdy žák **ne má funkční rodinu** a v jeho okolí neexistuje blízká osoba, která by jej vyslyšela. Pokud nemá ani spolužáka, kterému se může svěřit, **může se obrátit o pomoc i na učitele**. „Takže oni už pak hledají jakékoliv záchranné stéblo a jsou ochotni potom přijít i za mnou“(Učitelka Monika). Dítě může mít různé zábrany, které mu brání v oslovení odborníka. Učitelka Monika uvedla, že důležitý je osobní a **přátelský přístup** k dětem. Následně dokážou překonat bariéry a jsou schopné komunikovat. Odborníka mnohdy neosloví, pro-

tože to považují za neosobní. Rovněž mají **strach**, že pokud navštíví nějakou instituci, může je tam někdo zahlédnout a oni budou muset čelit nepříjemným otázkám, posměškům a toho se bojí. Také z tohoto důvodu volí formu odborné pomoci v telefonické podobě, kdy volají na linku důvěry. Tento kontakt je až tak nestresuje a mají stále pocit, že si chrání svou identitu.

Kategorie č. 2 - Dívat se a slyšet

Mnohdy se stačí jen dívat a mít oči dokořán. U některých dětí se může problémová situace projevit v chování. Z usměvavého se stane **smutný jedinec**. Jiný začne odmítat, lhát a reagovat na běžné věci agresivně. Závislost rodiče na alkoholu je situace, která ovlivňuje celou rodinu a vyrovnat se s touto zátěží je náročné pro dospělé, natož pro děti. „...v chování toho mladého člověka dojde ke zlomové situaci a on začne vynechávat školu, přestane chodit do školy nebo se začne vymlouvat“ (Učitelka Monika).

I další indicie mohou ukázat pedagogovi, že žák prožívá **náročné období**. Výkyvy v přípravě na výuku, nesplněné domácí úkoly, zapomíná pomůcky, působí nevyspalým dojmem, je roztěkaný apod.

Děti s obdobnými problémy mají **snahu ukryt svůj problém** před světem. Nechtějí, aby se to někdo dozvěděl, a snaží se vše **důkladně utajit**. Učitelka Monika volí důvěrný a osobní přístup ke každému žákovi. „Zeptám se ho, proč ta změna. A rozebereme důsledky a potom většinou za mnou přijdou s úplně jiným zástupným problémem a vypadne z nich pravý důvod“ (Učitelka Monika). Mnohdy, ale nemusí komunikace mezi učitelem a žákem vést ke zdárnému konci. Žák mu nemusí sdělit důvody jeho **změny v chování**. Následně je důležité, aby dobře fungoval třídní kolektiv, jelikož je to další možnost, aby se vyučující dozvěděl o problémech svých žáků.

Kategorie č. 3 - Poločas rozpadu

Všude kde se vyskytuje jakákoliv závislost, jedná se o **nezdravé prostředí**. Závislý jedinec ovlivňuje negativně celé své okolí. Aniž by si uvědomoval, závislost řídí jeho život a on se stává jejím otrokem. Pro rodinu je přítomnost závislého člena velkou zátěží. Jednak z ekonomického hlediska je rozpočet rodiny pravidelně zatěžován vysokými částkami, které jsou vydávány za alkohol. Dále jsou omezeni všichni členové rodiny, jak chováním závislého člověka, tak i důsledky jeho závislosti. Mnohdy **dochází k psychickému nátlaku** ze strany závislého jedince při prosazování svého koníčka v rámci rodiny. Závažný je

pak samotný vliv tohoto stavu na děti. Jsou to **traumatizující zážitky**, na které dítě jen tak nezapomene.

Učitelka Monika se na otázku, zda je dítě více poznamenáno pitím alkoholu ze strany matky nebo otce, zamyslela nad tím, že pohlaví závislého rodiče není mnohdy až tak důležitým faktorem jako fakt, zda jde o úplnou či neúplnou rodinu a kdo z rodičů jako **funkci v rodině** zastává. „Tady je problém v tom, jestli je to úplná rodina, neúplná rodina nebo jestli otec či matka jsou biologickým otcem nebo matkou“ (Učitelka Monika). V případě, že se nejedná o úplnou rodinu, není důležité, zda je na alkoholu **závislá matka** nebo otec. Podstatné je, zda je závislý rodič, který má dítě svěřené do péče a zastává roli hlavy rodiny. V tomto případě je dítě každý den vystavováno vlivu chování závislé osoby a musí **strpět** jeho negativní chování. Pokud závislosti na alkoholu podlehne rodič, který například s rodinou po rozvodu manželství nežije a dítě jej vidá občasně, není dopad jeho závislosti až tak závažný. „A když je to otec závislý na alkoholu, ale s tou rodinou nežije, téměř se jich to nedotýká“ (Učitelka Monika).

Jiná situace je, když je závislá na alkoholu matka, která je hlavou rodiny a vychovává děti sama. Závislost může způsobit nezáměr o výchovu dětí ze strany matky, přestane se starat o jejich základní potřeby apod. U dětí **se zhoršuje prospěch ve škole**, mnohdy nastane viditelná změna chování k horšímu. „...matka, která se dostane do problémů a začne pít, když to řeknu takhle, tak ... a začne pít hodně, přestanou ji zajímat děti, přestane ji zajímat, jestli jsou umytí, čistí, jestli jsou naučení“ (Učitelka Monika).

Mnohdy nastane situace, kdy jsou starší sourozenci nuceni převzít roli rodiče, který **není schopen se postarat o své děti**. Starší ze sourozenců se starají o mladší sourozence a dohlížejí na jejich denní přípravu do školy, připravují jim stravu, snaží se o zajištění hygieny a hlavně dávají mladším sourozencům psychickou podporu. „...žák je nejstarší z těch sourozenců, a tak nějak přejímá roli toho rodiče, tak to je hodně poznamená“ (Učitelka Monika).

Jen málokdy se stane, že by rodiče sami komunikovali s učitelem a chtěli řešit tento problém. Učitelka Monika uvedla, že pokud se snažila oslovit například na třídních schůzkách rodiče dítěte, který není závislý na alkoholu, **zaujal obrannou pozici**. Nepřipustil, že by druhý rodič, který je závislý na alkoholu, konal něco špatného a přesvědčoval sebe i učitelku, že partner není závislý, jen se občas napije alkoholu a to není nic neobvyklého. Větší

úspěšnost v komunikaci s rodinou zaznamenala při oslovení dědečka nebo babičky dítěte. Byli více nakloněni spolupráci se školou.

Kategorie č. 4 - Hledání sebe sama

Rodina, ve které se vyskytuje závislost na alkoholu, je ovlivněná tímto problémem. Většinou se všichni členové rodiny žijící v blízkosti závislého člověka přizpůsobují. Snaží se svým chováním předejít problémovým situacím, které mohou vzniknout v důsledku **nepředvídatelných reakcí** závislého člena rodiny. Mnohdy se ustupováním v různých požadavcích alkoholika nic nevyřeší a jen může docházet ke stupňování jeho nároků. Dítě, které vyrůstá v takovémto prostředí, je ovlivněno **chováním alkoholika rodiče**. Jeho vztah k alkoholu může být v dětství negativní, ale v dospělosti se může změnit. Není ale pravidlem, že musí propadnout této **závislosti v dospělosti**, stejně jako jeho rodič. Učitelka Monika uvedla, že děti, o kterých věděla, že mají rodiče závislého na alkoholu, v dospělosti alkoholu neholdovali. Právě naopak se setkala s případy, kdy žáci z úplných a bezproblémových rodin neměli k závislosti na alkoholu daleko. „Mnohem častěji se setkávám s tím, že pijí studenti z úplných rodin, z finančně zajištěných rodin, ale ti, kteří v těch problémech jsou, se tomu alkoholu nepoddávají zdaleka tak.“ (Učitelka Monika).

Důležitou roli hraje samotná **osobnost žáka**. Dalším důležitým faktorem je, v jakém **prostředí** se žák po ukončení školy pohybuje. Okolí má veliký vliv na jeho další postoj k alkoholu.

Samotný fakt, že rodič je závislý na alkoholu, je pro dítě velký problém. Pokud žije dítě pouze se závislým rodičem, může nastat situace, že se rodič nevěnuje výchově dítěte tak, jak by měl a dítěti se dostává více volnosti než je schopno přijmout. „...přestane plnit svou rodičovskou funkci, tak ten student začne lajdat. Nejdřív to je svoboda a potom to začne být problém“ (Učitelka Monika).

Pro některé žáky svoboda, kterou mají v důsledku **nezvládnutí výchovy rodiče**, je radostná událost jen dočasně. Postupem času **nemusí tíhu svobody unést** a místo toho, aby si volnosti užívali, **propadnou problémům** a nejsou schopni je vyřešit.

Kategorie č. 5 - Nejprve poznání, pak pomoc

Pro úspěšné navázání vztahů mezi pedagogem a žákem je důležité, aby učitel dokázal navázat s žákem **osobní vztah založený na důvěře**. Musí akceptovat pohlaví a věk dítěte. Následné reakce žáka jsou ovlivněny těmito faktory. Starší žák je si schopen **udělat vlastní**

názor na situaci v rodině, sice nemusí vždy problém vyřešit, ale jeho reakce jsou adekvátnější než reakce mladšího žáka, který není ještě schopen stav věci správně odhadnout. „Patnáctiletý zdaleka nemá tolik možností jak se z toho vymanit, jako ten osmnáctiletý, který o sobě více méně může rozhodovat sám“ (Učitelka Monika).

Ohledně pohlaví žáka při řešení problému závislosti rodiče na alkoholu učitelka Monika uvedla, že chlapci zvládají závislost rodiče ve většině případů lépe než dívky. Ty častokrát mívají **větší citový vztah k rodině** než chlapci.

Má-li učitel pomoci žákovi s vyřešením jeho problémové situace, musí **o problému vědět**. Jedna z možností, jak by se pedagog mohl dovědět o složité situaci žáka je, že ho samotný žák osloví a požádá o pomoc. Učitelka Monika uvedla, že byla oslovena žáky, aby jim poskytla radu. Tato rada se týkala pomoci z její strany, ale vyžadovali také například kontakt na školního psychologa. Dotazy, které jí žáci pokládali, se týkaly obecných informací o možnostech kontaktování jiných **forem odborné pomoci**.

V některých případech je nejlepší variantou spolupráce s prarodiči dítěte. Mnohdy jsou vstřícnější a zodpovědnější než rodič dítěte. Může nastat i situace, kdy se dítě domluví s prarodiči na společném bydlení. Je důležité, aby vše bylo realizováno po vzájemné dohodě všech zúčastněných stran.

Kategorie č. 6 - Zastav a dívej se

Přístup k dětem, které jsou postaveny před problém ze strany rodiče závislého na alkoholu, musí být adekvátní k závažnosti konkrétní situace. Je důležité, aby učitel správně vyhodnotil stav věci a zaujal patřičné stanovisko. Učitelka Monika vidí základ v **osobním kontaktu** s žákem. Vztah založený na vzájemném porozumění a otevřenosti je stěžejní.

Uvádí, že když začala pracovat ve školství, byla o několik let mladší a žáci k ní přistupovali spíše jako ke kamarádce než k pedagogovi. Postupem času ji žáci začali více respektovat jako učitelku a jejich vztah se postupně měnil z kamarádství na úctu a respekt k její osobě. „Dneska mám ten pocit, že ke mně přistupují z jiné dimenze, prostě z toho, že mají úctu ke mně, váží si toho, co pro mě dělám“ (Učitelka Monika).

Pedagog by měl dokázat **navázat pozitivní vztah** s žáky. Někdy je zapotřebí se na jednu situaci podívat z mnoha úhlů pohledu. Rozebrat její podstatu a snažit se **vcítit do role žáka**. Důležité je vnímat chování žáka během celé doby vyučování ve škole. Konzultace

ohledně žáka s kolegou pedagogem, který učí v jeho třídě, může být velkým přínosem k zjištění dalších informací a získání dalšího pohledu na danou situaci.

Kategorie č. 7 - Na jedné lodi

Nejen dobrý vztah mezi pedagogem a jeho žáky je podstatou **dobrého fungování třídy**. **Pozitivní vztahy žáků v rámci třídního kolektivu** mají velký vliv na řešení problémů. Pokud děti udržují mezi sebou přátelství, můžou pomoci spolužákovi, který řeší složitý rodinný problém, již je existencí tohoto vztahu. Dítě **cítí podporu** a je obvykle otevřenější k vrstevníkovi než k učiteli, na kterého může pohlížet jako na autoritu. Najde-li se v kolektivu další žák, který má problém s rodiči, může být pro druhého žáka oporou. „Já jsem zjistila, že se mnohem lépe svěřují, když se mezi sebou ty děti znají a ví, že ten táta chlastá. Tak je schopen jít za tou spolužačkou, spolužákem a říct, mám stejný problém, moje máma pije“ (Učitelka Monika).

Za daných okolností mívají žáci pocit, že nejsou na světě jediní, kteří mají takový problém s rodičem a **lépe snášení své osobní neštěstí**. **Osobní postoj** žáka je podstatný. Pokud by žák nebyl přesvědčen o nesprávnosti chování rodiče a přestal věřit ve zdárné vyřešení jeho problému, mohl by nastat stav, kdy by veškeré úsilí pedagoga nebo dalších pomáhajících osob, bylo bezpředmětné.

Je třeba docílit osobní a důvěryhodný vztah pedagoga s žákem, pozitivní vztahy dětí ve třídě a celkově se snažit, aby bylo vytvořeno kolem daného jedince **pozitivní klima**. Při hledání správného řešení pro určitý případ žáka je třeba zohlednit věk a pohlaví dítěte, **ekonomickou situaci** rodiny, jeho **postavení v třídním kolektivu** a pokusit se zapojit do spolupráce jeho rodinu. Mnohdy rodina o spolupráci se školou nemá zájem a celou situaci zlehčuje. Důležité je docílení pozitivního vztahu žáka s jeho okolím. Tyto vztahy mohou být velmi nápomocné při dosažení **úspěšného vyřešení** problému žáka.

5.2 Třídní učitel Karel

Při rozboru rozhovoru třídního učitele Karla bylo identifikováno sedm kategorií, které byly označeny názvy. Tyto názvy vzešly z otevřeného kódování.

- Kategorie č. 1 - Život s beznadějí a obavami
- Kategorie č. 2 - Vidět a slyšet
- Kategorie č. 3 - Hledání hodnot bytí
- Kategorie č. 4 - Ze stoje na kolena

- Kategorie č. 5 - Poznej a buď blízko
- Kategorie č. 6 - Jít správným směrem
- Kategorie č. 7 - Změna je život

Kategorie č. 1 - Život s beznadějí a obavami

Životní etapy každého člověka jsou různé, ale všichni musí projít obdobím, kdy se jeho názory na svět začínají vyhraňovat. Střední škola je pro některé žáky začátek osamostatnění. Někteří opouštějí na nějakou dobu rodinné zázemí a v rámci středoškolského studia jsou na internátech. Případný negativní vliv ze strany rodinných příslušníků na jejich vývoj a chování je limitován víkendovými pobyty doma. Pokud dítě navštěvuje střední školu v blízkosti svého bydliště, je dennodenně **ovlivněno rodinným klimatem**. Ne vždy vládne v rodinách harmonická idyla. Důležité je, aby si daný jedinec dokázal uvědomit, že pokud se v rodině děje něco abnormálního, měl by začít situaci řešit.

Děti, které pravidelně zažívají v domácím prostředí stavy opilosti jednoho z rodičů, mnohdy považují toto **selhání rodiče** za běžné. Může nastat situace, kdy je dítě tak ovlivněno stavem v rodině, že si nepřipustí selhání člena rodiny. Důležitým krokem v posunu kupředu je fakt, že si žák uvědomí abnormálnost tohoto chování a nalezne v sobě přesvědčení a sílu k řešení své životní situace. Podněty ke chtění složitou rodinnou situaci řešit jsou individuální. Většinou dochází k **překročení hranice snesitelnosti**. Dítě si začíná uvědomovat, jak moc závislost rodiče na alkoholu ovlivňuje jeho vlastní život. „Z pohledu žáka jde již v podstatě o beznaděj, už neví, kudy kam, doma nemá žádné zázemí, a tudíž se v zoufalství obrací na odbornou pomoc“ (Učitel Karel).

Někdy dítě hledá oporu a porozumění mezi vrstevníky v třídním kolektivu. Většinou jsou k sobě upřímnější než k dospělým. „...obrací se na vrstevníky, a pokud nenalezne radu, spřízněnou duši, poté se obrací na učitele, který je s žákem většinu času v kontaktu“ (Učitel Karel).

Učitel je pro mnohé žáky autoritou. Očekávají od něj odpovědi na své nezodpovězené otázky a rady jak **řešit složité životní situace**. Učitel je pro ně vzorem a to, že našli odvahu k jeho oslovení, mnohdy nasvědčuje, s jakou **beznadějí** se potýkají. Pokud již nalezne žák **odvahu**, osloví pedagoga a požádá o pomoc, je vše na dobré cestě. Existuje ovšem mnoho bariér, které brání dětem v tomto kroku. Učitel Karel spatřuje jako hlavní příčinu toho, že žák neosloví o pomoc pedagoga, **ostych**. „...ostych před vrstevníky, že se na ně budou dívat divným způsobem, lidově řečeno přes prsty“ (Učitel Karel).

Možnost **prozrazení jeho životní situace spolužákům** je pro něj nepřipustné. Často takovýto žák vnímá použití služeb např. psychologa jako určitou **potupu**. Nechce připustit, že jeho pomoc potřebuje. Jeho chování ovlivňuje **strach z prozrazení** využívání služeb odborníka a **reakce třídního kolektivu**.

Kategorie č. 2 - Vidět a slyšet

Třídní učitel mnohdy netuší, že se v jeho třídě nachází žák, který má rodiče závislého na alkoholu. Rozpoznání těchto příznaků není vždy snadné. Učitel Karel jako jednu z možností zjištění náznaků závislosti na alkoholu rodiče žáka uvádí **osobní kontakt**. K tomuto kontaktu může docházet v případě, že rodič dorazí na třídní schůzky, popřípadě reaguje svou návštěvou na vyzvání pedagoga k návštěvě školy. „...mohu odhadnout na třídních schůzkách podle vizáže rodiče“ (Učitel Karel). Samotný **vzhled daného rodiče** může napovědět něco více o jeho závislosti. S tím je spojena i schopnost komunikace a reagování na položené otázky. Mnohdy není schopen logicky odpovídat na dotaz vyučujícího a utvořit souvislou odpověď. Učitel si může rodiče pozvat na osobní konzultaci ohledně **zhoršujícího prospěchu** žáka a rodičova reakce je neadekvátní dané situaci, popřípadě řeší během konzultace podružné věci a přímým otázkám se vyhýbá.

Stává se, že se učitel dozví o problému žáka od spolužáka, který se s ním přátelí a on zná jeho rodinnou diagnózu. Vyhodnotí situaci jako závažnou a sdělí učiteli stav věci. Pravděpodobně by se žák samotný **neodvážil oslovit pedagoga**, jelikož mu v tom **brání strach**. „...od spolužáků, kteří přijdou a svěří se za toho daného žáka a řeknou, poukážou, že tam je takový a takový problém a ten žák se bojí to řešit, bojí se to říct“ (Učitel Karel).

V případě, že žák s problémem závislosti rodiče na alkoholu osloví pedagoga osobně, buď **vyhodnotil situaci jako velice pro něj závažnou**, dále již neúnosnou nebo dojde k odhalení z jiných příčin. Jedna z těchto příčin může být opakující se **nepřipravenost** na výuku, **neplnění** zadaných úkolů a **kolísavé studijní výkony**. „Někdy se svěří žák sám, když není opět připraven na výuku, nemá učební pomůcky apod.“ (Učitel Karel).

Kategorie č. 3 - Hledání hodnot bytí

Závislost na alkoholu rodičů značí pro dítě velký problém. V širším kontextu má na něj negativní vliv bez toho, zda je závislý otec nebo matka. Tato závislost je **u mužů tolerována společností**. Opilého muže lze spatřit při pohybu na veřejnosti zcela jistě častěji než ženu. Naopak ženy se dosti často uchylují ke konzumaci alkoholu v soukromí domova.

Dle učitele Karla postihuje žáky **závislost na alkoholu matky více**, než závislost otce. Mezi matkou a dětmi je od narození silné pouto. Matka je pro děti oporou a **nepostradatelnou osobou** v jejich životě. „...když závislosti na alkoholu podlehne matka, tak je to něco neobvyklého a mnohdy se ten žák není s tím schopen vyrovnat“ (Učitel Karel). Na závislost matky děti reagují citlivěji. V důsledku tohoto stavu nastává chaos jak v jejich rodinném, tak i školním životě. Matka již není schopná jim poskytnout azyl, na který byli zvyklí. **Nemůžou se na ni spolehnout**. Tyto zkušenosti ovlivňují žáky v **hledání životních hodnot**. Postoj k alkoholu v budoucnosti si žák buduje průběžně. Mnohdy s blížící se dospělostí začnou k alkoholu inklinovat častěji. „...inklinace k alkoholu se dá víceméně pozorovat až těsně před dospělostí“ (Učitel Karel).

„...v sedmnácti osmnácti letech se začíná profilovat a mnohdy z těch žáků, kteří mají alkoholismus v rodině, mnohdy i tito studenti sáhnou po alkoholu, například na školním výletě nebo na různých akcích mimo školu“ (Učitel Karel). Osobní postoj k alkoholu v budoucnosti je ovlivňován mnoha faktory. Dítě rodičů alkoholiků může v dospělosti této **závislosti propadnout**, ale také nemusí. Nestává se to pravidlem. Naopak děti, které s touto závislostí do styku v rodině nepřišly, můžou alkoholu podlehnout. Vše je individuální.

Kategorie č. 4 - Let bez křídel

Další z mnoha negativních dopadů závislosti rodiče na alkoholu je **zhoršení studijních výsledků** dítěte. Jak uvádí učitel Karel, tento **pokles výkonu** žáka je dosti zřetelný. Často přichází z nenadání a žák přestane situaci zvládat. Není schopen racionálně reagovat na **negativní rodinné klima**. „Mnohdy lze pozorovat hlubší propad, nárazový, ihned, prostě z nenadání, z ničeho nic, kdy žák přestane situaci zvládat“ (Učitel Karel). Jelikož si neumí s danou situací poradit, často nastává situace, kdy zhoršení prospěchu je dosti značné a náprava je možná jen z části. Je zapotřebí, aby byl pedagog vnímavý a dokázal **rozpoznat důvod jeho zhoršení**. „Nemá doma klidné prostředí, nemá vytvořené klima ke studiu a najednou se začnou studijní výsledky zhoršovat.“ (Učitel Karel)

Pokud nastane tato situace a pedagog má podezření, že by za zhoršením mohl být rodinný, popřípadě jakýkoliv jiný závažný problém, měl by volit **citlivý přístup** k danému žákovi. Snažit se zjistit příčiny jeho selhání a být mu nápomocen v nápravě či alespoň **udržení studijních výsledků**. Se situací, že by žák zaujal opačný postoj ke škole, v případě, že řeší problém závislosti na alkoholu u rodiče, se učitel Karel neseťkal. „Ne, neseťkal. Vždy byl

propad. Maximálně nějaké ustálení nebo srovnání těchto výsledků“ (Učitel Karel). V rozhovoru uvádí, že ve většině případů byl **propad ve výkonnosti žáka** a jen ojediněle žák dokázal propad výkonnosti ve škole pozastavit. Děti za daných okolností **podléhají bezmocnosti** a jen zřídka jsou schopny cokoliv na situaci změnit.

Kategorie č. 5 - Poznej a buď blízko

V reálném světě se postavení ženy a muže liší. Rovněž jinak reagují na různé životní situace. Všeobecně se má za to, že **dívky jsou citlivější**, více směřovány na rodinu a zátěžové situace zvládají obtížněji než chlapci apod. Mnohdy tomu tak je, ale nestává se to pravidlem. Učitel Karel řešil problém závislosti rodiče na alkoholu pouze v případech chlapců, ne dívek. Uvádí v rozhovoru, že není schopen posoudit, zda má pohlaví žáka vliv na práci pedagoga v těchto případech. „Problémy, které jsem řešil, se jednaly chlapců. Tudíž nemožu posoudit, zda má pohlaví vliv na práci pedagoga“ (Učitel Karel).

Dalším faktorem, který hraje důležitou roli při řešení těchto situací, je **věk žáka**. Jinak bude v určité situaci reagovat patnáctiletý jedinec, který nastoupil do prvního ročníku a zcela jinak ten, který je ve čtvrtém ročníku, a jeho plnoletost mu umožňuje **rozhodnout se**, jak se svým životem naloží. „... čím je žák starší domnívám se, že se snaží problémy řešit sám po vlastní linii“ (Učitel Karel). Žák prvního ročníku musí při nástupu na střední školu překonat mnoho překážek, jednak přechod ze základní na střední školu a zařazení do nového třídního kolektivu apod. Věk žáka hraje podstatnou roli ve výběru **možného řešení** své životní situace.

Někdy je učitel osloven samotným žákem, který potřebuje jeho pomoc. Právě mladší žáci oslovují pedagogy častěji. Nemusí se vždy jednat o pomoc při **řešení závažných problémů**. Většinou potřebují dostat **obecné informace** jak některé situace řešit, popřípadě, kde se dozví bližší informace k určité problematice. Starší žáci si většinou se získáváním takovýchto informací již vědí rady sami a v případě oslovení učitele s žádostí o pomoc, jen doplňují již **zjištění informace**.

Kategorie č. 6 - Jít správným směrem

Přístup pedagoga k žákovi, který má rodiče závislého na alkoholu, je vždy individuální. Pro dosažení kladných výsledků v případě řešení této situace je nutno, aby si učitel **uvědomil složitost** celého problému a hlavně, aby se dokázal vcítit do role samotného žáka. Hlavním cílem pomoci je nalezení co **nejšetrnějšího řešení** dané situace pro žáka. Základ

úspěchu je v získání důvěry žáka ze strany pedagoga a jeho osobní přístup k řešení tohoto problému.

Jeden z důsledků závislosti rodiče na alkoholu je zhoršení studijních výsledků žáka. Podle učitele Karla lze svým postojem pedagoga být **nápomocen** dítěti ve zlepšení jeho výsledků, minimálně ve stabilizaci jeho prospěchu. „Co se týká postupů ohledně zlepšení studijních výsledků, osvědčil se mi přístup takový, že jsem žákovi věnoval větší prostor, doučování nad rámec vyučování a z počátku určitá shovívavost“ (Učitel Karel).

Důležité je, aby dítě, které řeší složitou rodinnou situaci, **cítilo oporu** a pomoc ze strany školy a byla mu umožněna náprava. **Trpělivost** a dostatek času ze strany učitele je pro dítě důležité. Vyučující by měli volit opravdu individuální přístup ke každému žákovi. Žák by měl **dostat záruku důvěry** jak ze strany pedagoga, tak školy a cítit zájem z jejich strany na zdárném vyřešení jeho problému.

V některých případech je zapotřebí do řešení problému zapojit **další osoby**. Učitel Karel v jednom z případů oslovil pro spolupráci výchovného poradce. Rovněž přizvání rodičů k řešení této situace je **jeden z možných směrů**. „Následoval pohovor ve spolupráci s výchovným poradcem a rodiči pro zjištění stavu rodinného klimatu“ (Učitel Karel). Tak, jak již bylo v této práci několikrát zmíněno, každý případ z této problematiky je individuální. Také učitel ke každému případu volí individuální postoj a **hledá řešení**, které je nejeftivnější a nejcitlivější pro dítě.

Kategorie č. 7 - Změna je život

Prvním krokem k dosažení úspěchu při řešení těchto situací je **iniciativa řešit** danou situaci a uvědomovat si důležitost tohoto chtění. Žák, který si uvědomuje, že je zapotřebí dosáhnout **vnitřního rozhodnutí a odvahy** k řešení své situace, začíná být blíže k vyřešení problému s rodičem. Toto je velice **důležitý postoj**. Následně se s žákem pracuje daleko lépe, když víme, že je rozhodnut jít tímto sice složitým, ale **správným směrem**. Nutno přihlížet také k **postoji rodinných příslušníků** na danou situaci. Jen zřídka lze očekávat ze strany rodičů přímé **přiznání** závažnosti jejich rodinné situace. Ve většině případů přebírá roli řešitele dané situace škola. Mnohdy **rodiče lžou** sami sobě a **vážnost situace znevažují**. Může dojít ke stavu, kdy ze strany dotčených rodičů dochází k narušování a zhoršování řešení problémové situace.

Pedagog by měl zohlednit např. **povahové vlastnosti žáka**, jeho rodinné zázemí a mnoho dalších okolností. Hlavně by se mělo žákovi dostat **ocenění jeho snahy** řešit svou situaci a

chtít spolupracovat s pedagogem. Jedná se ze strany dítěte o vážné rozhodnutí a uvědomění si **nutnosti situaci řešit**. „Povahové vlastnosti, rysy toho žáka. Určitě také ekonomické zázemí rodiny toho žáka a schopnost, žádostivost žáka vyřešit a řešit daný problém. Ocenit jeho snahu, cenit to, že přišel a začal spolupracovat“ (Učitel Karel). Žák musí **cítit podporu** ze strany učitele a vědět, že je to důvěryhodná osoba, která se mu snaží **pomoci k jeho prospěchu**.

5.3 Třídní učitelka Veronika

Při rozboru rozhovoru třídní učitelky Veroniky bylo identifikováno sedm kategorií, které byly označeny názvy. Tyto názvy vzešly z otevřeného kódování.

- Kategorie č. 1 - Samota a obavy
- Kategorie č. 2 - Odhalení a důsledky
- Kategorie č. 3 - Černá nebo bílá
- Kategorie č. 4 - Tmavomodrý svět
- Kategorie č. 5 - Poznej včas, co potřebuji
- Kategorie č. 6 - Krok za krokem
- Kategorie č. 7 - Společně v cíli

Kategorie č. 1 - Samota a obavy

Důležité zjištění ze strany jedince, který má vážný osobní problém, je uvědomění si tohoto faktu. Jakmile nastane tato situace, znamená to začátek dlouhé cesty k odstranění tohoto problému. Pokud si dítě začne uvědomovat, že situace je mimo jeho obzor chápání a není schopen její další vývoj ovlivnit, je důležité jaký další postoj zaujme.

Jedinec se může snažit naznačit závažnost situace v okruhu svých nejbližších, tedy v rodině. Ne vždy nalezne adekvátní porozumění a dosti často bývá problém zlehčován druhým rodičem či dalšími členy rodiny. Pokud se mu nedostane vyslyšení, následuje **svěření se vrstevníkovi**, nejčastěji spolužákovi. Tento scénář není vždy stejný. Vše se odvíjí od zázemí daného dítěte a funkčnosti rodiny. Učitelka Veronika uvedla, že žáci se na pedagoga obrátí o pomoc, protože **hledají důvěru a porozumění** u dospělé osoby. „Nevědí, na koho se s problémem obrátit, nemají nikoho bližšího, na koho by se se svou situací obrátili“ (Učitelka Veronika). Mnohdy bere chování rodiče závislého na alkoholu jako standardní a myslí si, že i v jiných rodinách se obdobné situace odehrávají, což je velice závaž-

dějící. Je důležité, aby si dítě bylo vědomo toho, že jakákoliv závislost není normální stav. Také chování, které je důsledkem projevů závislosti na alkoholu, se odlišuje v mnoha směrech od normálu.

Dosti často se stává, že si dítě uvědomuje závažnost a nebezpečnost chování závislého rodiče, ale **obavy z odhalení rodinné situace** zvítězí nad požádáním o pomoc. Zábrank oslovení pedagoga či jiné odborné pomoci je u žáka mnoho. Jeden z důvodů může být, jak již bylo naznačeno, **zakrytí skutečného stavu fungování rodiny** apod. „Nechtěl, aby někdo věděl, v jaké situaci jsou, jak vypadá jejich soukromí, stydí se za své rodiče“ (Učitelka Veronika). Strach, obavy, beznaděj, to vše brání dítěti v oslovení pedagoga nebo jiné důvěryhodné osoby. Pokud si o pomoc nedokáže říci sám, je další možností schopnost jeho okolí jak dokáže být empatické.

Kategorie č. 2 - Odhalení a důsledky

V případě, že dítě nenajde odvalu k požádání o pomoc, může i přesto pedagog odhalit jeho problém. Některé indicie mohou naznačovat, že dítě není v pořádku. Zde je důležitá role třídního učitele, který bývá v kontaktu s dítětem takměř každý školní den. Jeho vnímání může mnohdy situaci objasnit dříve, než se stane složitější.

Vždy důvěryhodná osoba pro žáka nemusí být jen třídní učitel. Může to být **pedagog**, který ve třídě vyučuje některý z předmětů a **působí** na žáka **důvěryhodně**. Někdy skutečnost, že žák má problémy s rodičem, který je závislý na alkoholu, tajně oznámí jeho spolužák, který **chce dotyčným pomoci**. Většinou si vybere pro toto sdělení třídního učitele, popřípadě jiného učitele, ke kterému chová důvěru. **Nechce, aby spolužák trpěl**, a on sám mu pomoci neumí. Proto osloví důvěryhodnou osobu, od které očekává, že zná způsob vyřešení problému jeho spolužáka. Učitelka Veronika uvedla, že velice důležitý je **pozitivní vztah pedagoga s žákem**. Osobní postoj ze strany učitele je důležitý při řešení jakýchkoliv situací ve třídním kolektivu. Pokud žáci získají dojem, že jim třídní učitel nenaslouchá tak, jak by měl, jen stěží s ním navážou důvěryhodný a přátelský vztah.

„Buď změnou chování, nápadnou změnou chování, nebo že upozorní některý z jeho spolužáků, nebo upozorní pedagog, který je studentovi blíže, má s ním důvěrnější vztah“ (Učitelka Veronika). Jeden z prvních signálů může být pro pedagoga nápadná **změna chování** daného žáka. Mnohdy se jedná o nepřehlédnutelný fakt. S touto změnou chování mívá častou spojitost **zhoršení prospěchu**. Dítě negativně reaguje na rodinnou situaci a v neklidné rodinné situaci není schopno důsledné přípravy na vyučování.

Kategorie č. 3 - Černá nebo bílá

Děti si do života nesou z rodiny mnoho návyků a pravidel, které můžou, ale taky nemusí řídit směr jejich způsobu života. Pokud rodina plní svou funkci, je dítě do života připraveno. Realita nebývá vždy až tak jednoznačná. Někdy se můžeme setkat s případy závislosti u jedinců, kteří vzešli z rodiny, které jim daly vše potřebné do života od citového zázemí, přes kvalitní vzdělání k finanční jistotě. A přesto tito lidé nežijí dle standardů jejich rodiny a vybočují mezi normálními lidmi.

Samotná závislost rodiče na alkoholu ovlivňuje každé dítě. Negativně ovlivňuje chod celé rodiny. Špatný dopad závislosti na alkoholu je zřetelný na konzumentovi samotném. Jeho život nemá pravidla a opilost mu brání žít kvalitní život. Jeho chování vůči rodinným příslušníkům mnohdy překračuje hranice snesitelnosti. Psychický nátlak se mnohdy změní ve fyzické týrání. Dítě, které vyrůstá v takovéto rodině, **je zcela jistě poznamenáno** tímto chováním na celý život. Dalo by se říci, že i když závislé chování rodiče nedoprovází agresivní stavy, je dítě rovněž poznamenáno. Učitelka Veronika uvedla, že neumí posoudit, zda má více špatný vliv na dítě závislost matky nebo otce. Závislost na alkoholu jakéhokoliv člena rodiny velice poznamená zbývající členy. „...ať už pozitivní nebo negativní dopad v konečném důsledku“ (Učitelka Veronika). To, zda bude dítě v dospělosti konzumovat alkohol a v jaké míře, nelze s přesností určit. Jeho postoj k alkoholu může být pozitivní a i přesto nemusí znamenat, že bude závislý na této látce. **Negativní reakce** na konzumaci alkoholu může být způsobená existencí alkoholika v rodině, ale také rovněž vnitřním přesvědčením jedince, že alkohol nekonzumuje a konzumovat nikdy nebude. Každopádně přítomnost závislosti na alkoholu v rodině **ovlivňuje budoucí vztah dětí** k této látce.

Kategorie č. 4 - Tmavomodrý svět

Pokud je dítě zatěžováno nevhodným a omezujícím chováním rodiče závislého na alkoholu v prostředí, které mu má poskytnout **útočiště a bezpečí**, odrazí se vše na jeho chování. Nesnadno se vyrovnává s omezováním a utlačováním, které doma zažívá. Závislý rodič ztrácí orientaci v realitě a neumí ovládnout své touhy po alkoholu. Rodina ve většině případů ustupuje tomuto jednání a snaží se to udělat cestou nejmenšího odporu i s vědomím, že budou **poškozena a omezena práva** ostatních členů rodiny. Učitelka Veronika uvedla, že někdy rodič, který není závislý, má snahu řešit ve škole chování a prospěch svého dítěte s třídním učitelem. Mnohdy se rozhovor rozvine a rodič sdělí nebo naznačí vyučujícímu příčinu změny v chování dítěte. „Ano, stává se, že například partner, nejčastěji žena, která

má partnera nebo manžela závislého na alkoholu, se svěří s problémem právě třeba v souvislosti s řešením špatných studijních výsledků nebo nějakých výchovných problémů se studentem“ (Učitelka Veronika).

Rodič má mnohdy tendence ochránit dítě a sdělit učiteli, že ne ze své viny nezvládá školu a jeho změny v chování nejsou způsobeny jen jeho rozmarem. Žák nejenže zhoršuje svůj prospěch a chování, ale také může špatně začít pohlížet na své okolí. Toto může vést ke ztrátě kamarádů a k vrstevnickým neshodám. Dítě, které žije s takovouto psychickou zátěží, si utváří mnohdy na svět kolem sebe **negativní pohled**. Rovněž může začít takto nahlížet na svou budoucnost. Učitelka Veronika uvedla, že žáci reagují na závislost rodiče na alkoholu **velmi negativně**. „... zřejmě ztráceli zájem o budoucnost, nedůvěřovali v to, že něco dalšího v budoucnosti dokážou“ (Učitelka Veronika).

Kategorie č. 5 - Poznej včas, co potřebuji

Přístupy pedagogů jsou ovlivněny věkem a pohlavím žáka. Nelze zaujmout stejný postoj k žákovi z prvního ročníku a k žákovi z ročníku čtvrtého. Rovněž je vhodná změna přístupu k dívkám nebo k chlapcům. „... čím jsou žáci mladší, tím pomoc potřebují více, potřebují více důvěry, protože mají na škole daleko delší úsek, kdy budou studovat“ (Učitelka Veronika). Důležité je, aby žák, který nastupuje na střední školu, **cítil oporu** ve třídním učiteli, rovněž i ve spolužácích. Pokud by byla mezi nimi nevraživost a nedůvěra, mohlo by to více prohloubit jeho složitou situaci doma. Žáci se na třídního učitele obracejí v případech, kdy **hledají oporu dospělého člověka** a očekávají z jeho strany adekvátní odpověď na svou otázku. Mnohdy je **vztah** třídního učitele se třídou tak **přátelský**, že jsou mu děti schopny se svěřit i se závažnějšími problémy.

Učitelka Veronika mimo jiné uvedla, že se na ni obvykle žáci obrací v souvislosti s problematikou vzdělávání. Dotazy směřují směrem ke zvládnutí učiva jak se správně připravovat na hodinu, popřípadě možnost doučování. Samozřejmě se žáci na učitele obrací také se složitějšími dotazy a žádostmi o pomoc. „...chtějí cítit, že se někdo o jejich problémech zajímá“ (Učitelka Veronika). Častokrát dítě zůstává **se svým problémem osamoceno**. Najde-li odvahu a osloví pedagoga se svým problémem, může mu učitel poskytnout **oporu a zpětnou vazbu**.

Kategorie č. 6 - Krok za krokem

Získání důvěry je zdoluhavý a náročný proces. Každý učitel, který chce porozumět žákům a dosáhnout důvěry z jejich strany, musí **umět naslouchat** a dokázat se **vcítit do jejich**

role. Dítě, které má rodiče závislého na alkoholu, prožívá **složitou životní situaci**, kterou nezpůsobil a má minimální možnosti ovlivnění dalšího vývoje. Mnohdy jen přátelský či osobní přístup nemusí být dostačující. Je na učiteli, aby rozpoznal vážnost problému a dále postupoval, co nejlépe ve prospěch žáka. „...je důležité, aby je pedagog směřoval na odbornou pomoc, kterou jim sám nemůže poskytnout“ (Učitelka Veronika).

Učitel může postup při řešení problémových situací konzultovat s kolegy, výchovnými poradci, školním psychologem a dalšími odborníky. Žáci mají mnohdy negativní reakci, jakmile je jim sděleno, že by měli využít služby odborné pomoci. Mají obavy, že nebude jejich **vztah důvěrný** jako s třídním učitelem či jiným dospělým důvěrníkem. Proto někdy volí anonymní možnosti získání odpovědi na jejich složitou situaci. Snaží se utajit svou identitu, aby nedošlo k odhalení rodinného tajemství. Mají strach, že by se o jejich počínání nějakým způsobem dozvěděli rodiče a situace doma by vedla k neúnosnosti. Další možná obava je, že by se o slabosti jeho rodiče dozvěděli spolužáci a vrstevníci. Postavení žáka v třídním kolektivu by mohlo **být ohroženo**. Žáci dosti často vyhledávají telefonickou službu linky důvěry, internetové anonymní poradny, kdy **se nemusí bát odhalení** a je zaručena diskrétnost. Přístup pedagoga k žákům s takto složitými rodinnými problémy musí být založen na důvěře. Pak je žák schopen o svých problémech **otevřeně hovořit**.

Kategorie č. 7 - Společně v cíli

K úspěšnému zvládnutí složité situace žáka je zapotřebí **vzájemné spolupráce** pedagoga s žákem. Pro učitele je to velice náročná práce. Jakákoliv chyba, pochybení nebo nedbalost ze strany učitele, by mohly vést nenávratně k poškození žáka. Práce třídního pedagoga je náročná jak po stránce časové, tak odborné. Je zapotřebí, aby se stále odborně vzdělával a byl schopen držet krok s novými poznatky z daného oboru. Pedagog, musí vše, co žákovi slíbí, **dodržet**. Pro dítě, které se svěří se svými problémy a zjistí, že bylo zrazeno, je to negativní signál a dosti často se uzavře do sebe a odmítá jakoukoliv další pomoc. „...navázání velmi důvěrného vztahu, aby žák cítil, že všechny informace, které podá pedagogovi, se nikdo další nedoví“ (Učitelka Veronika).

Spolupráce učitele a žáka při řešení daného problému musí být **založena na osobním, důvěrném vztahu**. Učitelka Veronika uvedla, že vztah založený na důvěře je důležitým předpokladem, aby byl vůbec žák **ochoten pomoc přijmout**. Pedagog není schopen **nahradit rodiče** v jejich rolích, ale měl by v případě, že žádná jiná **blízká osoba** není schopna žákovi pomoci, být mu **oporou a důvěrníkem**.

5.4 Třídní učitelka Jana

Při rozboru rozhovoru třídní učitelky Jany bylo identifikováno šest kategorií, které byly označeny názvy. Tyto názvy vzešly z otevřeného kódování.

- Kategorie č. 1 - Cesta přes překážky ke hvězdám
- Kategorie č. 2 - Aktivní okolí
- Kategorie č. 3 - Drolící se skála
- Kategorie č. 4 - Horská dráha
- Kategorie č. 5 - Ozvěna
- Kategorie č. 6 - Ostrov naděje

Kategorie č. 1 - Cesta přes překážky ke hvězdám

Život přináší člověku mnoho úskalí. Někteří jsou schopni se s problémy vypořádat samostatně. Jiní potřebují **cítit oporu** a podpořit v řešení svých životních situací. Ne vždy se dá říct, že je člověk schopen **odhadnout své předpoklady** ve zvládnání složitých situací. Síla osobnosti každého jedince je alespoň částečnou zárukou uvědomění si sebe samého. Člověk by si měl sám sebe vážit a snažit se přistupovat k samotnému bytí s velkou pokorou. Rozhodným bodem při řešení otázky závislosti na alkoholu u rodiče žáka střední školy je rozpoznání stavu žákem, kdy je potřeba začít řešit své soukromí a problémy, které on nezpůsobil, zastavit. Motivem k oslovení učitele pro každého žáka může být něco jiného. Záleží, zda hledá v pedagogovi **opěrný bod, oporu**, nebo aby mu ukázal **správný směr** jeho cesty. „Na mě se většinou studenti obracejí až v okamžiku, kdy nevidí jiné východičko a nejsou schopni najít jinou osobu, která by jim byla schopna a ochotna pomoci.“ (Učitelka Jana)

Dalším motivem pro vyhledání odborné pomoci ze strany žáka je dle učitelky Jany situace, kdy žák osloví spolužáka a požádá jej o pomoc jak s danou situací naložit. Dost často se stává, že **spolužáci suplují roli** pedagoga. Jakmile spolužák zjistí, že již nezvládá roli náhradního pedagoga, odkáže ho na třídního učitele, aby požádal o jeho pomoc při řešení svého problému. U dítěte může nastat stav, kdy dospěje k názoru, že svůj problém musí **začít rozplétat**. Existuje ale mnoho bariér, které mu brání v oslovení učitele. Jak uvádí učitelka Jana, jeden z důvodů, proč dítě neosloví pedagoga, je **strach a stud z prozrazení** a nepochopení jeho situace. „...je to především jakýsi pocit studu. Možná selhání. Řada z nich nabývá dojmů, že za alkoholismem rodičů stojí právě oni a samozřejmě obavy z nepochopení“ (Učitelka Jana). Stává se, že žák **přebírá zodpovědnost za závislost rodiče**.

Má představu, že kdyby např. nosil ze školy lepší známky nebo více doma uklízel, nemuselo by jeho rodinu takové neštěstí potkat.

Kategorie č. 2 - Aktivní okolí

Pro pedagoga je důležité vědět, že v jeho třídě je žák, který má nějaké potíže. Mnohdy nemusí jít jen o složité situace z oblasti rodinného zázemí dítěte, ale může se jednat o různé neshody mezi spolužáky, problémy s mimoškolního prostředí apod. Pokud se dítě pohybuje v prostředí, kde se nacházejí **všímaví lidé**, je daleko větší pravděpodobnost, že bude jeho problém identifikován dříve, než přesáhne hranice možné pomoci. „Tak nejčastějším pramenem, odkud se dozvídáme, že žáci řeší problematiku alkoholu svých rodičů, je od spolužáků“ (Učitelka Jana). Tak, jak uvádí učitelka Jana, učitelé se dovídají o problémech žáka velmi často od jeho spolužáků. Děti bývají **vnímavé ke svým kamarádům** a jsou schopny postřehnout sebemenší změnu v jejich chování. Učitele o problémech spolužáka informují převážně z obavy, že se situace kamaráda může zhoršit a uvědomují si, že nebudou schopni mu adekvátně poradit. „...někteří jsou také vnímaví, takže ti potom velmi ochotně informace sdílí ve snaze pomoci“ (Učitelka Jana).

Informace o problémové situaci žáka se může pedagog dozvědět např. od kolegy učitele, který zpozoroval **změny v chování** žáka. Další upozornění může přijít z okruhu lidí mimo školní prostředí. Většinou se jedná o známé učitele, kteří se **z jiných informačních zdrojů** dozvěděli o závislosti na alkoholu v rodině žáka. Často nemusí být na problém žáka, který má rodiče závislého na alkoholu, upozorněno jen v ústní podobě. „...jasná indicie je náhlé zhoršení prospěchu, výkyvy v chování žáka“ (Učitelka Jana). Žák **nepůsobí vyrovnaným dojmem**. Podává kolísavé studijní výsledky a mnohdy má výkyvy i v jeho chování. Tyto **změny jsou nepřehlédnutelné**.

Kategorie č. 3 - Drolící se skála

Každá rodina by měla být vystavěna na stabilních a pevných základech. Pokud není, **může se rozsypat** jako domeček z karet. Následně neplní žádnou ze svých důležitých funkcí. Toto se stává realitou i v případě, že je někdo z rodičů závislý na alkoholu či jiné návykové látce. V rodině je **negativní atmosféra**, která ovlivňuje každého člena a nejvíce děti. Ty si určité způsoby chování závislého rodiče neumí racionálně vysvětlit a mnohdy za **příčinou jeho závislosti vidí sebe**. Všeobecně by se dalo konstatovat, že jakákoliv závislost rodičů je pro dítě velkým problémem. Podle učitelky Jany ovlivňuje více děti závislost matky než závislost otce. „Všeobecně je známo, že dítě má vždycky o něco užší vztah se svou ma-

minkou, je tam daleko větší citová provázanost a i na případech žáků, které jsem měla, tak vždycky alkoholismus matky snáší studenti, žáci, trošičku hůře než v případě otce.“ (Učitelka Jana)

V důsledku závislosti na alkoholu matky děti **ztrácejí pocit ochrany**, podpory a osobu, která v jejich životě hraje jednu z nejdůležitějších rolí. Může nastat situace, kdy matka zanedbává domácnost z důvodu své závislosti a dítě je nuceno **převzít její roli**. Na tuto roli nebývá většinou ještě připraveno a **negativní dopady** se brzy objeví v mnoha směrech.

Kategorie č. 6 - Horská dráha

Obrazně by se dal život žáka s rodičem závislým na alkoholu přirovnat k divoké **jízdě na horské dráze**. Kterým směrem se bude odvíjet **budoucnost dítěte**, je otázka, která se nedá jednoznačně zodpovědět. Existuje mnoho faktorů, které potomka alkoholika můžou ovlivnit ve výběru jeho **životní dráhy**. Důležitou roli zastává samotný **věk žáka**, který řeší svou problémovou situaci. A bezpochyby se jinak budou k alkoholu stavět děvčata a jinak chlapci. Učitelka Jana si myslí, že u dívek, se kterými řešila problém závislosti rodiče na alkoholu, vznikne náklonnost k alkoholu jen v minimálních případech. „Trošičku jiná situace je u chlapců, kteří ve větším množství případů jsou ti, kteří později k tomu alkoholu také propadají“ (Učitelka Jana). Z toho vyplývá, že učitelka Jana předpokládá v dospělosti žáků větší náklonnost k alkoholu ze strany chlapců než ze strany dívek. To, že jeden z rodičů požívá alkohol a je na této látce závislý, vnímá dítě velice negativně. V důsledku chování rodiče se může měnit chování dítěte, reaguje na běžné situace neadekvátně. **Klesá jeho zájem** o školu či zájmové kroužky apod. Propad je viditelný ve školním prospěchu dítěte. Mnohdy se žák **nedokáže vyrovnat** s chováním rodiče a **zhoršení** jeho výkonnosti **je značné**. „Myslím si, že záleží na osobnosti dítěte. Někteří žáci na tu nastalou situaci reagují zhoršením prospěchu, zhoršením chování. Dochází ke zvyšování absence, hlavně té neomluvené“ (Učitelka Jana).

Velké změny v chování žáka a zhoršení jeho prospěchu jsou jen některé důsledky špatného chování rodičů. Učitelka Jana uvádí, že se setkala s žáky, kteří dokázali zvládnout skutečnost, že jejich rodič je závislý na alkoholu a přes **prvotní propad k horšímu** se jim povedlo své studijní výsledky opravit a někteří dosáhli i **zlepšení oproti původnímu stavu**. „Naopak jsou zase žáci, kteří se i rodičům i okolí snaží dokázat to, že se v podstatě nic neděje a naopak své studijní úsilí ve škole ještě zvyšují a dosahují, dejme tomu, lepších studijních výsledků než v období před tím faktem, že jeden z rodičů propadl alkoholismu“

(Učitelka Jana). Sice těchto případů bývá pomálu, ale je důležité, že děti jsou schopny si z tak špatné zkušenosti vzít pozitivní příklad.

Kategorie č. 5 – Ozvěna

Pedagog při řešení různých problémových situací bere na zřetel věk i pohlaví žáka, kterého se daná situace týká. Učitelka Jana při řešení problémových situací bere na vědomí, zda se jedná **o chlapce či dívku**. „...u dívek je třeba volit ještě citlivější přístup než u chlapců“ (Učitelka Jana). Každopádně je důležitý osobní kontakt založený na důvěře a jak již bylo zmíněno **citlivý přístup k žákům**. Složitou situaci zažívají žáci, kteří nastoupili do prvního ročníku střední školy. Je to pro ně **období velkých změn**, které někteří zvládají jen s obtížemi. „Obzvláště opatrně je třeba zacházet, mít speciální přístup k žákům, kteří jsou v 1. ročníku, kteří vedle toho, že řeší alkohol v rodině, tak se musí vypořádat se změnou učení oproti základní škole“ (Učitelka Jana). Nejde jen o změnu v systému učení, ale také ve změně prostředí. Žák se seznamuje s novým prostředím, které je rozdílné od prostředí základní školy. I přístup pedagogů na střední škole je k žákům jiný než na základní škole.

Žáci z vyšších ročníků jsou zkušenější. Při komunikaci s nimi je zřejmá jejich samostatnost a schopnost **utváření vlastního úsudku**. Učitelka Jana uvedla, že starší žáci jsou schopni mimo její pomoc akceptovat i pomoc odborného pracovníka. Uvědomují si závažnost situace a **ostych či strach jsou schopni v sobě potlačit**. Pokud žák sám kontaktuje pedagoga a požádá jej o pomoc, uvědomuje si závažnost svého problému. Zde je zapotřebí **nepromarnit tuto šanci** a pomalu začít s žákem pracovat. „Při prvotním kontaktu se jedná především o to, že ti žáci musí mít pocit, že je někdo poslouchá a že jim někdo naslouchá. Pokud žák najde důvěru a začne s pedagogem komunikovat, tak je pak důležité pro něj najít tu nejlepší formu pomoci“ (Učitelka Jana).

Kategorie č. 6 - Ostrov naděje

Každé dítě je individuální bytost. Proto je také zapotřebí ke každému zaujmout **individuální přístup**. Učitel si musí uvědomit, že dítě řeší pro něj složitou situaci, kterou nezpůsobilo a nijak nemůže ovlivnit jeho další vývoj. Učitelka Jana uvedla, že mezi její osvědčené postupy patří **suplování rodičovské role**. Je zcela jasné, že učitel nikdy **nemůže nahradit rodiče** v jeho roli, ale může svým chováním žáka přesvědčit, že má vedle sebe osobu, která se o něj zajímá a záleží jí na něm. Učitelka Jana zmínila v rozhovoru, že je důležitý kontakt s rodinou dítěte. „...je i navázání bližšího vztahu s rodinou, hlavně tedy s jedním z těch rodičů, který problémem alkoholu zrovna netrpí“ (Učitelka Jana).

Mnohdy však tento kontakt nepřinese potřebný výsledek. Buď rodič nepochopil důvod své návštěvy ve škole, nebo předstírá, že žádný vážný problém v rodině neexistuje. Obecně by se dalo říci, že je zapotřebí zvednout **sebevědomí** žáka, **motivovat** jej k dalším úspěchům v jeho životě. Každý pedagog by měl při řešení problémových situací **brát na zřetel** rodinné zázemí žáka, jeho věk, slabé a silné stránky jeho osobnosti, odhalení na jaké motivační faktory ten konkrétní žák slyší. „Další důležitou věcí je i s jakým sebevědomím za Vámi přichází a samozřejmě v neposlední řadě i to, v jakém školním, popř. třídním kolektivu se pohybuje“ (Učitelka Jana). Přístupy učitelů se budou mírně lišit. Ale základ úspěšného vyřešení problémové situace žáka je na osobním přístupu a důvěře ze strany pedagoga k žákovi.

6 SHRNUŤÍ A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

Hlavním cílem práce bylo zjištění, jaké přístupy se pedagogům osvědčují ve vztahu k žákovi střední školy s rodičem závislým na alkoholu a za jakých okolností a podmínek jsou připraveni tuto pomoc vyhledat a přijmout. Na základě prostudování odborné literatury byly sestaveny výzkumné otázky. A to jedna základní výzkumná otázka a čtyři výzkumné otázky specifické. Výzkumné šetření proběhlo mezi učiteli středních škol, kteří zároveň zastávají funkci třídního učitele. Informanti byli osloveni, protože při výkonu své pedagogické praxe řešili problémové situace s žáky středních škol, kteří měli rodiče závislého na alkoholu.

6.1 Interpretační souhrn jednotlivých informantů

Na základě rozhovorů byly získány odpovědi jednotlivých informantů na výzkumné otázky. Interpretace výsledků šetření byla provedena u informantů jednotlivě.

Třídní učitelka Monika

Z reakcí informanty Monika vyplynula odpověď na základní výzkumnou otázku – **Jaké přístupy se osvědčují k žákovi s rodičem závislým na alkoholu?** Informantce se při řešení těchto problémových situací osvědčil osobní přístup k žákovi. Další důležitý krok vidí v pozitivní komunikaci mezi ní a žákem. Vztah s žákem se musí vyvíjet správným směrem, aby bylo dosaženo vzájemné důvěry. Vzájemnou důvěru informantka považuje za velice důležitý předpoklad pro další komunikaci mezi ní a žákem. Pokud by se nepovedl navázat důvěrný vztah s žákem, mohl by žák získat pocit, že mu informantka nevěří a mohla by nastat situace, že žák informantku již neosloví a nesvěří se jí se svým problémem. V tomto vidí velké nebezpečí pro další vývoj problémové situace.

Jeden ze základních předpokladů pro možnost pomoci dítěti, které se ocitlo ve složité životní situaci je překonání vnitřní zábrany a hledání způsob, jak svůj problém vyřešit. V některých případech, bohužel, zvítězí obavy před možností nalezení úspěšného řešení. V průběhu rozhovoru vyplynula odpověď na první specifickou otázku tohoto výzkumu, která zněla – **Jaké jsou z pohledu pedagoga hlavní bariéry vyhledávání odborné pomoci žákem s rodičem závislým na alkoholu?** Informantka Monika jako hlavní bariéry ve vyhledávání odborné pomoci ze strany žáka spatřuje ve strachu. Strach žáka dle jejího názoru je hlavní příčina toho, že nepožádá o odbornou pomoc. Strach žáka může mít příčinu v obavě, že ho zradí pedagog, kterému by se svěřil. Další formu strachu lze spatřit

v tom, že se spolužáci dozvědí o jeho problému a budou se mu vysmívat. A v neposlední řadě strach z rodičů, kteří by se mohli dovědět, že tuto skutečnost někomu sdělil. Obava ze zhoršení vztahů v rodině.

Každý jedinec v průběhu svého života řeší různé úskalí a nesnáze, které ovlivňují jeho osobnost. V případě dítěte, které musí strpět závislé chování rodiče, je stav věci ještě více alarmující. Následně z reakcí informantky na položené dotazy vyplynula odpověď na druhou specifickou otázku – **Jaký má vliv podle pedagoga výskyt závislosti na alkoholu u rodiče na osobnost žáka?** Informantka Monika spatřuje jednoznačně negativní vliv závislosti rodiče na osobnost žáka. Dle jejího názoru je důležitý věk dítěte a zralost jeho osobnosti. Někteří žáci se s tímto problémem vyrovnávají lépe než jiní. Větší problém se závislostí rodiče na alkoholu, vidí u mladších žáků, kteří jsou v nižších ročnících. Prožívají složité období dospívání a k zvládnutí tohoto období jim přítomnost závislého rodiče v bezpečí domova nepřispívá.

Pedagog se setkává při výkonu svého povolání z mnoha nestandardními situacemi. Měl by správně reagovat na skutečný stav věci a očekává se od něho nalezení správného řešení. Je-li učitel osobně osloven a požádán žákem o pomoc, měl by akceptovat jeho návrh řešení. Samozřejmě, pokud žák ví, jak by chtěl svůj problém odstranit. Třetí specifická výzkumná otázka zní – **Jaký způsob pomoci z pohledu pedagoga žák preferuje?** Učitelka Monika na základě svých postřehů vyzorovala, že žáci, kteří jí osobně oslovili s žádostí o pomoc, preferovali nejčastěji rozhovor vedený pozitivním směrem. Potřebovali najít osobu, které by se svěřili a nebyli by na problém sami. V některých případech měla pocit, že žákovi chybí rodičovská podpora a hledá ji u její osoby. Dle jejího názoru žáci vyhledávají blízkost zúčastněné osoby, pochopení a chtějí mít pocit, že našli někoho, kdo se o ně zajímá.

Důležitým výstupem práce pedagoga s žákem je nalezení vyhovujícího a účinného přístupu při hledání východiska pro danou situaci. Každý učitel by měl umět specifikovat přístupy, které se mu osvědčily při práci s žákem a vedly k vyřešení jeho problému. Poslední a čtvrtá specifická otázka měla objasnit tuto oblast šetření - **Jaké přístupy žákům pomáhají podle pedagogů ve zvládnání života s rodičem závislým na alkoholu?** Jeden z přístupů, který dle informantky Moniky pomáhá žákům je osobní kontakt s důvěryhodnou osobou. Mezi další přístupy, které pomáhají žákovi zvládat a řešit jeho situaci je sezení s výchovným poradcem. Pokud žák souhlasil s kontaktováním výchovného poradce, informantka nejprve probírala problém s poradcem a až poté se všichni tři sešli na společném sezení. Dítě neznalo

poradce osobně, protože jej neučil. Ználo jej pouze z vidění ze školy a nemělo k němu takovou důvěru, jako k informantce, která je jeho třídní učitelka. Střední škola, kde informantka pracuje, spolupracuje se školní psychologkou. V případě požadavků ze strany žáka, že chtěl konzultace s mužem – školním psychologem než s psychologkou, tedy ženou, mu byly umožněny návštěvy dle jeho požadavků s mužem. Byl daleko více otevřený při komunikaci s mužem a změna byla ku prospěchu žáka.

Třídní učitel Karel

Při řešení různých problémů žáků je stěžejní nalezení nejvhodnějšího přístupu, který bude nápomocný při zdárném vyřešení jeho složité životní situace. Každý případ je specifický a proto neexistuje univerzální návod, který by zaručoval vždy pozitivní konec. Odpověď na základní výzkumnou otázku vyplynula z reakcí informanta Karla v rámci poskytnutého rozhovoru. Znění základní výzkumné otázky bylo - **Jaké přístupy se osvědčují k žákovi s rodičem závislým na alkoholu?** Třídní učitel Karel upřednostňuje řešení problému žáka klidným způsobem. On sám v takových to situacích je velice opatrný a snaží se nastolit přátelskou, pohodovou atmosféru. Pokud zjistí, že situace je natolik vážná, že jí nemůže řešit jen na úrovni třídního učitele, snaží se do řešení zapojit co nejvíce kompetentních osob v rámci školy. Priorita je nalezení adekvátní pomoci pro žáka.

Pokud se dítě nedokáže zbavit vnitřních zábran, které jej omezují v komunikaci s okolím, může mu tato skutečnost uškodit. Překážky mohou být různé a odstranění některých se nemusí podařit. V průběhu rozhovoru s učitelem Karlem vyplynula odpověď na první specifickou otázku tohoto výzkumu, která byla – **Jaké jsou z pohledu pedagoga hlavní bariéry vyhledávání odborné pomoci žákem s rodičem závislým na alkoholu?** Informant Karel spatřuje hlavní bariéru ve vyhledávání odborné pomoci v ostychu. Další bariéru vidí v pohledu ostatních jedinců na osobu žáka. Dítě se stydí za své problémy před spolužáky tak před učiteli. Příčinu lze dle jeho názoru hledat v pocitu viny za závislost rodiče na alkoholu. Vztahuje vše na svou osobu a spatřuje důvod špatné rodinné situace v sobě.

Pohybuje – li se člověk pravidelně v blízkosti závislého jedince, zcela jistě bude negativní chování ovlivňovat jeho osobnost. Závislý člověk mnohdy neregistruje, že se okolí přizpůsobuje jeho zlovyku. Pokud je závislý rodič, je tato situace zdaleka horší. Mnohdy může nastat tak razantní změna, že dítě si nese trauma po celý život. Následně z reakcí informanta na položené dotazy vyplynula odpověď na druhou specifickou otázku – **Jaký má vliv podle pedagoga výskyt závislosti na alkoholu u rodiče na osobnost žáka?** Informant

Karel vnímá jako velice negativní vliv této závislosti rodiče na dítě. Poukazuje na zásadní změny ve studijních výsledcích žáka. V některých případech šlo o razantní horšení studijních výsledků. Společně se zhoršení studijního prospěchu dochází ke změně chování. Žák bývá roztěkaný, neschopen se koncentrovat na výuku, absence domácí přípravy, v mnoha případech až soustavná nepřipravenost.

Třetí specifická výzkumná otázka zněla – **Jaký způsob pomoci z pohledu pedagoga žák preferuje?** Učitel Karel zastává názor, že žáci preferují osobní kontakt s učitelem. V jeho pedagogické praxi se nejčastěji setkal s žáky, kteří mnohdy vyžadovali pouze přátelský rozhovor, upřesnit si jen určité informace a jakmile zjistili své možnosti, byli schopni si sami s problémem poradit. Dle jeho názoru dále žáci upřednostňují osobní kontakt s ním jako třídním učitelem za účasti výchovného poradce. Ten je se situací studenta seznámen a společně se snaží problém vyřešit. Informant Karel zaznamenal, že někteří žáci pátrají na internetu v různých diskuzích, poradnách a hledají odpověď na své problémy. Ve většině případů se stejně obrátí o pomoc na učitele či výchovného poradce.

Každý člověk se dostal do situace, kdy si nevěděl rady, jak pokračovat dále. Někdy pomohlo přátelské posezení s přáteli, jindy utěšila babička či postačila internetová poradna. Poslední a čtvrtá specifická otázka měla vést k nalezení odpovědi na tuto oblast šetření – **Jaké přístupy žákům pomáhají podle pedagogů ve zvládnání života s rodičem závislým na alkoholu?** Dle informanta je mimo osobního přístupu další možností, která pomáhá žákovi, jeho zapojení do mimoškolních aktivit. Může se jednat o různé kroužky, zájmové sdružení apod. Žák po tuto dobu částečně zapomene na problémy a odtrhne se od reality. Dle názoru učitele jsou, bohužel, tyto aktivity jen dočasné. Po skončení zájmové činnosti se musí žák opět vrátit do negativního, nepřátelského prostředí domova. Myslí si, že to situaci nevyřeší, ale poskytne dítěti azyl a může problém zmírnit.

Třídní učitelka Veronika

V průběhu pedagogické praxe učitel získává jak praktické, tak teoretické zkušenosti. Měl by mít přehled, co je nového v rámci jeho aprobační. Neměl by opomíjet nové poznatky také z oblasti pedagogiky, zajímat se stále o vývoj v této problematice. Učitelská profese je spojena s nutností stálého sebevzdělávání. V opačném případě, by jako pedagog mohl děti spíše poškodit, než naučit. Daleko lépe se v dané problematice orientuje učitel, který řeší daný problém na základě nových poznatků a metod, než učitel, který nemá představu o směru vývoje. Informantka Veronika v rozhovoru nastínila odpověď na základní výzkum-

nou otázku, která zněla - **Jaké přístupy se osvědčují k žákovi s rodičem závislým na alkoholu?** Z vlastní zkušenosti uvedla, že se jí nejvíce osvědčil individuální přístup. Vždy se snaží s žákem, který jí osloví a požádá o pomoc, navázat vztah založený na důvěře. Následně je žák schopen komunikovat a je ochoten o své problémové situaci hovořit. Pokud se vše podaří a učitelka s žákem naváže pozitivní vztah, je on schopen případnou pomoc přijmout.

Dítě, které má rodiče závislého na alkoholu bývá dosti často do života vybaveno ostychem, studem a obavami, co ještě jej může potkat ze strany opilého rodiče. Tyto osobní slabosti brání dítěti ve všech oblastech jeho rozvoje. Zažívání každodenního stresu a nervozity je náročné a jen málokoho tyto negativní jevy neovlivní v jeho chování. Na toto téma navazuje první specifická výzkumná otázka - **Jaké jsou z pohledu pedagoga hlavní bariéry vyhledávání odborné pomoci žákem s rodičem závislým na alkoholu?** Informantka Veronika je názoru, že se žák snaží zakrýt před světem rodinnou zátěží, kterou činí rodič závislý na alkoholu. Má obavy, že by se někdo dozvěděl o této skutečnosti, snaží se udělat vše, aby problém utajil před všemi. Další z bariér, které informantka zmínila, byla obava ze zjištění, jak vypadá jeho soukromí. K dalším příčinám, proč neosloví pedagoga a nepožádá o pomoc je stud za vlastního rodiče. Jen myslet na to, že třídní učitel zná realitu v jeho rodině, je pro něho traumatizující záležitostí.

Z reakcí informantky vyplynula odpověď na druhou specifickou otázku – **Jaký má vliv podle pedagoga výskyt závislosti na alkoholu u rodiče na osobnost žáka?** Závislost na alkoholu u rodiče žáka má velice negativní dopad na osobnost žáka. Informantka vysledovala, že žáci s tímto problémem pomalu, ale jistě, ztrácejí sebevědomí. Dost často bývají uzavřenější oproti ostatním spolužákům. Dále poznamenala, že v běžných situacích se jí zdají tyto děti bezradné i při řešení banálního úkolu. Viditelná je skutečnost, že těmto dětem chybí podpora, jak podpora rodiny či jiné dospělé osoby, která může nahradit částečně hledanou oporu.

Znění třetí specifické výzkumné otázky bylo – **Jaký způsob pomoci z pohledu pedagoga žák preferuje?** Individuálním přístup mezi žákem a učitelem vyžaduje nejvíce žáků. Informantka uvedla, že žáci ocení přátelský rozhovor, radu a podporu ze strany pedagoga. Někdy se na ní obracejí s problémovým prospěchem a občas dokonce chtějí poradit, jak se lze na škole udržet. Učitelka Veronika si všimla, že žáci očekávají důvěru z její strany, odbornou pomoc ohledně školních záležitostí, nalezení vhodného řešení a její osobní přístup.

Čtvrtá specifická otázka směřovala do oblasti pomáhající žákovi - **Jaké přístupy žákům pomáhají podle pedagogů ve zvládnání života s rodičem závislým na alkoholu?** Zde na tuto otázku informantka zdůraznila, že je hlavní navázání důvěry mezi pedagogem a žákem. Dále uvedla, že je důležité, aby pedagog dokázal rozpoznat, kde končí jeho schopnosti dítěti pomoci a překročí-li tento rámeček, měl by žáka předat odborníkovi, aby nenastala situace, kdy se problémový stav dítěte bude zhoršovat. Může oslovit výchovného poradce, popřípadě žáka předat do péče školního psychologa.

Třídni učitelka Jana

Základním předpokladem pro spokojené dětství je šťastný domov. Pokud jim hrozí nebezpečí, schovat se poběží právě domů, k rodičům, kde očekávají ochranu, zázemí, lásku a bezpečí. Vždy tomu, ale tak není. Za zdmi některých domovů se skrývají velká rodinná dramata. Politováníhodný je fakt, že dosti těchto případů nikdy není odhaleno. Příčiny tragédií jsou různé. Jedna z těchto příčin, je závislost rodiče žáka střední školy na alkoholu. Závislý člověk na alkoholu nebere ohled na ostatní členy rodiny, jeho chování dosti často má znaky násilnického chování. Najdou-li se přístupy, které dokážou pomoci trýzněným lidem, je to pro ně cesta k vysvobození.

Základní výzkumná otázka zněla - **Jaké přístupy se osvědčují k žákovi s rodičem závislým na alkoholu?** Mezi přístupy, které se osvědčují pedagogům k žákům s tímto problémem, informantka Jana zařadila z jejího pohledu jako nejdůležitější individuální přístup. Přednosti tohoto přístupu spatřuje v osobním kontaktu mezi žákem a učitelem, které jsou založeny na bázi důvěrných rozhovorů. Důvěra a otevřenost mezi nimi je důležitý faktor k následné pozitivní spolupráci. Učitelka zdůraznila, že je velice náročné se osobně věnovat každému žákovi ze třídy individuálně, ale pokud by se jim nevěnovala dostatečně, osobní vztah by nemusel být navázán.

Překážky ze strany žáka s rodičem závislým na alkoholu, které mu brání v oslovení pedagoga a požádání o jeho pomoc jsou mnohdy pro normálně vyrůstající děti nepochopitelné. Je pro ně zcela normální, že s rodiči tráví volný čas, svěřují se jim, rodiče mají pro ně pochopení a poskytují jim zázemí šťastného domova. Tímto problémem se zabývá první specifická výzkumná otázka - **Jaké jsou z pohledu pedagoga hlavní bariéry vyhledávání odborné pomoci žákem s rodičem závislým na alkoholu?** Informantka Jana vidí jako největší bariéru ve vyhledání odborné pomoci ze strany žáka s rodičem závislým na alkoholu strach. Dítě má strach, že se rodič dozví o jeho kontaktu s učitelem. Obava

z vyrazení rodinného tajemství je pro dítě mnohdy nepřekonatelnou bariérou. Další bariérou učitelka Jana spatřuje v pocitu ohrožení, který tyto žáci zažívají. Jsou zranitelní a reagují na malicherné věci nepředvídatelně. Zde lze také zařadit obavu z výsměchu spolužáků, pokud by se dověděli, že je jejich rodič závislý na alkoholu. Děti jsou mnohdy k sobě krutější než dospělí.

Průběžně z odpovědí reakcí informantky na položené dotazy vzešla odpověď na druhou specifickou otázku – **Jaký má vliv podle pedagoga výskyt závislosti na alkoholu u rodiče na osobnost žáka?** Učitelka Jana si myslí, že vliv závislosti rodiče žáka jeho osobnost je zcela individuální. Záleží na dispozicích jednotlivého žáka. Jsou žáci, kteří si s tímto problémem umí poradit a to velmi dobře. Snaží se situaci brát s nadhledem. Jsou schopni s tím nějakým způsobem bojovat, ať už za pomoci pedagoga nebo výchovného poradce. Naopak jsou žáci, kteří závislost rodiče vnímají negativně. Poté i dopad tohoto problému na osobnost žáka je závažný, ohrožuje jeho budoucí rozvoj, má negativní vliv na jejich sebevědomí, motivaci a mnohdy nejsou schopni žít normální život.

Třetí specifická výzkumná otázka byla – **Jaký způsob pomoci z pohledu pedagoga žák preferuje?** Na základě svých zkušeností informantka Jana uvedla, že žáci preferují individuální přístup. Na základě tohoto přístupu očekávají od pedagoga orientaci v jejich v rodinných problémech. Žákům dle informantky Jany vyhovuje způsob pomoci založený na kamarádkém vztahu, protože v okamžiku, kdy už to není vztah pedagog – žák, ale kamarád – kamarád, jsou žáci daleko sdílnější a daleko ochotnější naslouchat případným radám a doporučením, které jim pedagog dává.

Třídní učitel zastává nejen roli pedagoga, ale také osobu, u které žáci mohou nalézt porozumění, odpovědi na své otázky a zároveň zastává roli vychovatele. Mezi jeho další činnosti patří nalezení řešení v případě problémů žáků. Čtvrtá specifická otázka měla vést k nalezení odpovědí na tuto oblast šetření - **Jaké přístupy žákům pomáhají podle pedagogů ve zvládnutí života s rodičem závislým na alkoholu?** Informantka Jana mezi přístupy, které pomáhají žákům s rodičem závislým na alkoholu, zařadila jako nejdůležitější vytrhnout žáka z domácího prostředí na maximální možnou dobu. Tzn. jeho zapojení do různých volnočasových aktivit, kroužků apod. Pokud bude docházet do kroužku se spolužákem nebo spolužáky, je to pro něj prospěšné. Tímto způsobem si také může upevnit své postavení ve třídním kolektivu a pomůže mu to zvednout sebevědomí.

6.2 Interpretační souhrn všech informantů

Na základě získaných výsledků byla realizována společná interpretace získaných dat od všech čtyř informantů společně.

Základní výzkumná otázka – Jaké přístupy se osvědčují k žákovi s rodičem závislým na alkoholu? Informanti shodně označili individuální přístup k žákovi s rodičem závislým na alkoholu za účelný. Dále uvedli, že je důležité, aby byl vztah mezi žákem a pedagogem založen na vzájemné důvěře. Tento fakt je stěžejní pro jejich další pozitivní vztah, bez něj by se nemusel pedagogovi svěřit o svých problémech. Informant Karel uvedl, že se vyplatí do řešení zapojit kompetentní osoby školy. Priorita je nalezení adekvátní pomoci pro žáka.

První specifická výzkumná otázka - Jaké jsou z pohledu pedagoga hlavní bariéry vyhledávání odborné pomoci žákem s rodičem závislým na alkoholu? Informantky Monika a Jana uvedly, že nejvíce žákům brání ve vyhledání odborné pomoci strach, obavy ze zrady, z výsměchu spolužáků a z vyzrazení jejich problémů. Informantka Veronika uvedla, že se děti hlavně snaží problém utajit před všemi, stydí se za chování rodiče. Informant Karel vidí jako jednu z bariér v pocitu viny dítěte za závislost rodiče na alkoholu.

Druhá specifická otázka – Jaký má vliv podle pedagoga výskyt závislosti na alkoholu u rodiče na osobnost žáka? Všichni informanti shodně uvedli, že dopad závislosti na alkoholu rodiče má na dítě velice negativní dopad. Informant Karel tento dopad spatřuje v mnohdy až razantním zhoršení studijních výsledků, ve změně chování, v roztěkanosti žáka a neschopnosti se koncentrovat na výuku. Informantka Veronika uvedla, že je u žáků pozorovatelná ztráta sebevědomí. Informantka Monika vnímá, že je závislost rodiče na alkoholu větším problémem pro mladší žáky z nižších ročníků než pro starší žáky z vyšších ročníků. Mladší žáci prožívají období dospívání a ke zvládnutí tohoto období jim přítomnost závislého rodiče nepříspěvá.

Třetí specifická výzkumná otázka – Jaký způsob pomoci z pohledu pedagoga žák preferuje? Dle informantky Jany dávají žáci přednost individuálnímu přístupu, který je založen na kamarádském vztahu mezi učitelem a žákem. Žáci hledají osobu, které by se mohli svěřit a nebyli na problém sami, uvedla informantka Monika. Informantka Veronika má zkušenosti, že se žáci nebrání konzultaci s ní a výchovným poradcem, v případě, že problém je závažný.

Čtvrtá specifická výzkumná otázka - Jaké přístupy žákům pomáhají podle pedagogů ve zvládnutí života s rodičem závislým na alkoholu? Mezi pomáhající přístupy uvedli informanti Karel a Jana zapojení žáka do mimoškolních aktivit či různých kroužků. Pokud se bude účastnit těchto aktivit se spolužákem, může to přispět k upevnění jeho postavení v třídním kolektivu. Informantka Monika vidí přínos pro žáka v osobním kontaktu s důvěryhodnou osobou, konzultace s výchovným poradcem.

ZÁVĚR

Téma bakalářské práce bylo zvoleno z důvodu toho, že se jedná o problém, který je všeobecně lidmi vnímán a má vzrůstající tendenci. Alkohol je fenomén, který lidstvo doprovází od pradávných dob. Nachází se ve většině domácností, je neoddelitelnou součástí oslav, večírků a různých společenských akcí. Převážně bývá spojován s veselou, někdy až bujarou náladou. Ne vždy tomu tak je. Na alkohol by se mělo pohlížet jako na nebezpečného a nepředvídatelného protivníka. Temné stránky jeho povahy pociťují jak jeho samotní konzumenti, tak lidé z jejich blízkého okolí. Hranice mezi pozitivním a negativním působením alkoholu na člověka je velice úzká. Její překročení konzument většinou ani nepostřehne. Následně na sebe závislost na alkoholu nenechá dlouho čekat. Pro závislého jedince je to začátek nekonečné cesty plné tragédií a osobních nezdarů. Daleko větší útrapy než sám sobě způsobuje svou závislostí blízkým. Pokud jsou v rodině alkoholika děti, jsou tímto chováním nejvíce zasaženy. Negativní chování se odráží v jejich postoji k životu, v přístupu ke své budoucnosti a celkově v jejich stanovisku k celému světu.

Bakalářská práce se zabývala zjištěním, které přístupy se osvědčují pedagogům při řešení problémových situací žáka střední školy s rodičem závislým na alkoholu. V teoretické části byla na základě odborné literatury přiblížena problematika vzniku a důvody závislosti na alkoholu, středoškolská mládež, rozdílné způsoby výchovy, hodnoty v rodině, rizikové situace, přístupy k žákům, obranné reakce žáků, třídní učitel a jeho kompetence. Tato část bakalářské práce měla za úkol nastínit a přiblížit výzkumný problém.

V rámci výzkumné části byla na základě kvalitativní metodologie stanovena základní výzkumná otázka a na ni navazující specifické výzkumné otázky. Následně byly realizovány rozhovory s třídními učiteli, kteří při výkonu své profese řešili problémy žáků středních škol s rodiči závislými na alkoholu. Za pomoci otevřeného kódování byly texty jednotlivých rozhovorů rozebrány a následně složeny do jednotlivých kódů, které byly následně přiřazeny k příslušným kategoriím.

Cílem bakalářské práce bylo zjištění, jaké pedagogické a poradenské přístupy se pedagogům osvědčují ve vztahu k žákovi střední školy s rodičem závislým na alkoholu a za jakých okolností a podmínek jsou připraveni tuto pomoc vyhledat a přijmout. Na základě výsledků výzkumu bylo zjištěno, že dotazovaným pedagogům se osvědčily individuální přístupy k žákům, které byly založené na vzájemné důvěře. Jako nejčastější bariéry vyhledávání odborné pomoci ze strany žáka s rodičem závislým na alkoholu informanti spatřo-

vali strach, ostych, ohrožení a pocit viny za závislost rodiče na alkoholu. Pedagogové se jednoznačně shodli, že závislost rodiče na alkoholu má velice negativní vliv na osobnost dítěte. Žáci dle informantů převážně preferují způsob pomoci osobního kontaktu s pedagogem, přátelský rozhovor, poskytnutí informací, ve složitějších případech odbornou konzultaci s odborníkem. Mezi přístupy, které pomáhají žákům s tímto problémem, informanti zařadili individuální přístup k žákovi, který je založen na vzájemné důvěře, zapojení žáka do mimoškolních aktivit, zprostředkování konzultace s odborníkem.

Děti, které mají rodiče závislého na alkoholu, jsou v mnoha případech omezovány každý den ve všech směrech. Tento negativní vliv si dosti často nesou s sebou po celou dobu dětství až do dospělosti. Mnohdy závislé chování rodiče ovlivňuje jejich chování, osobnost, prospěch ve škole a hlavně jejich celkový postoj k budoucímu životu. Každý případ je individuální a rovněž i negativní dopad na konkrétní dítě je individuální.

Pravděpodobně neexistuje žádné univerzální doporučení pro zdárné vyřešení složitých životních situací, které děti s rodičem závislým na alkoholu musí řešit. Každý případ, každé dítě, každá rodina je individuální, proto musí být i řešení problémové situace osobité. Z pohledů pedagogů, kteří se rozhovorů zúčastnili, vzešlo doporučení k řešení problémových situací za pomoci určitých jimi osvědčených přístupů. Dá se předpokládat, že individuální přístup k dítěti a chtění porozumět jeho problémům, mnohdy pro něj znamená nalezení pevné půdy pod nohama. Další otázkou je, zda je pro dítě tato pomoc dostačující a do jaké míry může nahradit oporu rodičů. Jak můžou děti, které zažívají ve svém domově ze strany rodiče omezování z důvodu jeho slabosti k alkoholu, žít spokojený dětský život a plánovat šťastnou budoucnost? Nemůžou, na vině není nikdo jiný než ten nejbližší, a to je rodič. Mnohdy je dítě doma přítomno hádkám rodičů a občasného násilí. Právě kvůli těmto a ostatním důvodům, by bylo vhodné, aby se druhý z rodičů zamyslel, zda není vhodné pro něj a hlavně pro dítě osamostatnění, odpoutání se od rodiče závislého na alkoholu.

Na zkoumání daného problému by bylo možno navázat na základě kvantitativního výzkumu za použití dotazníku a orientovat se na výzkumné téma „Míra důvěry v odbornou pomoc žáků středních škol v otázkách závislosti na alkoholu nebo drogách“. Do výzkumu by bylo možno zahrnout žáky gymnázií a odborných učilišť. Případná hypotéza by mohla být stanovena takto: „Žáci gymnázií mají větší důvěru v odbornou pomoc v otázkách závislosti na alkoholu nebo drogách než žáci odborných učilišť“. Dále by bylo možno rozšířit zkoumavý problém v rámci kvalitativního výzkumu a oslovit větší počet informantů.

Vhodné by bylo například rozlišit infomanty dle typu středních škol, popřípadě zaměřit se na řadové učitele nebo výchovné poradce.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAŠTECKÁ, Bohumila, 1997. Tranzitorní krize – krize z očekávaných životních změn. In KNOPPOVÁ, Daniela, Radvan BAHBOUH a Bohumila BAŠTECKÁ. *Telefonická krizová intervence*. Praha: Remedium.
- [2] CLEMENS, CH, 1990. Therapeutische Schülerhilfe. In *Sonderpädagogik und Sozialarbeit*. Berlin: Edition Marhold im Wissenschaftsverlag Volker Spies GmbH.
- [3] CRESWELL, John W., c1998. *Qualitative inquiry and research design: choosing among five traditions*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, xv, ISBN 07-619-0144-2.
- [4] FONTANA, David, 1997. *Psychologie ve školní praxi: Příručka pro učitele*. Překlad Karel Balcar. Praha: Portál. ISBN 80-717-8063-4.
- [5] GAVORA, Peter, 2000. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. ISBN 80-8593179-6.
- [6] HARTL, Pavel, 1993. *Psychologický slovník*. Praha: Jiří Budka. ISBN 80-901-5490-5.
- [7] KVAPILÍK, Josef a Alena SVOBODOVÁ, 1985. *Člověk a alkohol*. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství.
- [8] KNOPPOVÁ, Daniela, Radvan BAHBOUH a Bohumila BAŠTECKÁ, 1997. *Telefonická krizová intervence: linka důvěry*. Praha: Nadace psychosociální pomoci Remedium.
- [9] KVALE, Steinar, c1996. *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, xvii. ISBN 08-039-5820-X.
- [10] KYRIACOU, Chris, 2005. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Překlad Dagmar Tomková. Praha: Portál. ISBN 80-717-8945-3.
- [11] LAZAROVÁ, Bohumíra, 2005. *Netradiční role učitele: o situacích pomoci, krize a poradenství ve školní praxi*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury. ISBN 80-731-5115-4.
- [12] NEŠPOR, Karel a Ladislav CSÉMY, 1994. *Alkohol, drogy a vaše děti: jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat a jak je zvládat*. 2. rozš. vydání. Praha: Sportpropag: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

- [13] SKÁLA, Jaroslav, 1988. *...až na dno!?: fakta o alkoholu a jiných návykových látkách. Zneužívání a závislost*. 4. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Avicenum.
- [14] SPILKOVÁ, Vladimíra, 1997. *Proměny primární školy a vzdělávání učitelů v historicko-srovnávací perspektivě*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 80-860-3941-2.
- [15] STRAUSS, Anselm L a Juliet M CORBIN, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert. ISBN 808583460x.
- [16] ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [17] ŠVEC, Vlastimil, 1999. *Pedagogická příprava budoucích učitelů: problémy a inspirace*. Brno: Paido. ISBN 80-85931-70-2.
- [18] ÚLEHLA, Ivan, 1996. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Písek: Renaissance.

SEZNAM PŘÍLOH

- P I Hromadné výsledky šetření
- P II Přepis rozhovoru učitelka Monika
- P III Přepis rozhovoru učitel Karel
- P IV Přepis rozhovoru učitelka Veronika
- P V Přepis rozhovoru učitelka Jana

PŘÍLOHA P I: HROMADNÉ VÝSLEDKY ŠETŘENÍ

Rozhovory informantů byly jednotlivě rozebrány na jednotky a poté k těmto jednotkám byly přiřazeny společné kódy. Jednotlivé kódy byly přiřčleněny ke kategoriím. Utvořené kategorie vzešly z kódů všech informantů.

Při rozboru všech rozhovorů třídních učitelů bylo identifikováno devět kategorií, které byly označeny názvy. Tyto názvy vzešly z otevřeného kódování.

- Kategorie č. 1 - Bezradnost a zoufalství
- Kategorie č. 2 - Strach a ostych požádat o pomoc
- Kategorie č. 3 - Varovné signály
- Kategorie č. 4 - Selhání rodičů
- Kategorie č. 5 - Budoucnost a alkohol
- Kategorie č. 6 - Strmý pád
- Kategorie č. 7 - Kdo jsi a kam kráčíš!
- Kategorie č. 8 - Volat o pomoc a být vyslyšen
- Kategorie č. 9 - Přes překážky k cíli

Kategorie č. 1 - Bezradnost a zoufalství

Uvědomění si existence problému závislosti na alkoholu rodiče je jeden z prvních kroků, který musí žák učinit, aby mohly nastat změny v jeho osobním životě. Nachází se **v situaci, kterou nezpůsobil a v žádném případě nemohl nijak ovlivnit její vznik**. Je součástí soukolí, které není schopen ubrzdit, natož zastavit. Jedna z prvních otázek, kterou měli pedagogové zodpovědět, směřovala k získání odpovědi, jaké nejčastější motivy, dle jejich názorů, vedly žáky k vyhledání odborné pomoci.

„Z pohledu žáka jde již v podstatě o beznaděj, už nemá kudy kam, doma nemá řádné zázemí, a tudíž se v zoufalství obrací na odbornou pomoc.“ (Učitel Karel)

Jen jedinec osobně ví, jak vážná a složitá je jeho životní situace. Pohled učitele naznačuje, v jak obtížném postavení se dítě může nacházet.

„Na mě se většinou studenti obracejí až v okamžiku, kdy nevidí jiné východisko a nejsou schopni najít jinou osobu, která by jim byla schopna a ochotna pomoci.“ (Učitelka Jana)

Již samotné oslovení pedagoga žákem může být ovlivněno jejich pravidelným kontaktem v rámci vyučování. Žák vnímá schopnost a ochotu vyučujícího naslouchat, podat pomocnou ruku a dát mu sílu pokusit řešit jeho pro něj beznadějnou situaci. Často **neúnosnost situace** umocňuje fakt, že žák si neví rady, nemá v rodině nikoho, s kým by mohl vše rozebrat, poradit se. Na blízku mu není ani např. starší sestra, prarodiče nebo dobrý kamarád, kterému se může svěřit.

„Pak hledají jakékoliv záchranné stéblo a jsou ochotni potom přijít i za mnou.“ (Učitelka Monika)

Volba oslovení pedagoga ze strany žáka je jeden z možných kroků, které žák může zvolit. Mnohdy nalezne odvahu a svěří se spolužákovi. Vrstevník mu je schopen dát morální podporu, může mu být nápomocen ve vyhledávání kontaktů na internetu apod. V případě, že si také již neví rady, kontaktuje pedagoga a sdělí mu tuto skutečnost.

„Velmi často naši roli suplují spolužáci a v okamžiku, kdy spolužáci nevědí, nedokážou poradit, tak se obrací na nás.“ (Učitelka Jana)

Kategorie č. 2 - Strach a ostych požádat o pomoc

Všichni informanti se shodli na tom, že důležitý krok, který musí žák učinit, aby mohla být realizována pomoc z jejich strany, je **nutnost překonat strach** a požádat pedagoga o pomoc. V mnoha případech nikdy nebyla zjištěna skutečnost, že dítě doma prožívá dennodenně stresující situace zapříčiněné závislým rodičem. Pedagogové spatřují příčiny právě v nemožnosti překonání strachu ze strany dítěte. Strach může mít více období. Mezi ty může patřit např. obavy ze selhání, z nepochopení, ostych před vrstevníky, potupa.

„ Strach z toho, že ho zradím, že to budu ventilovat někde kde, když on si to nebude přát. Strach z toho, že se to dovědí spolužáci, že mě vyhledal s nějakým problémem. Strach, z toho, že se mu budou posmívat. Strach z toho, že když se to dozví rodič tak ho bude doma šikanovat, kárat, týrat, prostě, že si přihorší tím, že o tom vůbec s někým mluvil.“ (Učitelka Monika)

„...ostych před vrstevníky, že se na ně budou dívat divným způsobem, lidově řečeno přes prsty.“ (Učitel Karel)

Děti v tomto věku jsou velmi často fixované na třídní kolektiv. Je pro ně důležité, jak je vrstevníci vnímají. Nechtějí vybočovat z řady a chtějí se stát nedílnou součástí své třídy. V případě, že by se dostala na veřejnost skutečnost o závislosti na alkoholu rodiče, je pro

žáka nemyslitelná. Mnoho dětí z takto postižených rodin **trpí strachem z prozrazení jejich rodinného problému.**

„...je to především jakýsi pocit studu. Možná selhání.“ (Učitelka Jana)

Dalším důležitým faktorem, který informaci uváděli, je pocit dítěte, které bere stávající situaci v rodině jako osobní selhání. Nedokáže si racionálně vysvětlit, proč rodič alkoholik, trýzní svým chováním jak jeho, tak další členy rodiny. Vysvětlení mnohdy nachází v tom, že příčina je jeho osobním selháním. Kdyby se možná choval jinak, nemusel by trýznit rodinu požíváním alkoholu a rodina by nezažívala jeho ataky v alkoholovém opojení.

„Řada z nich nabývá dojmu, že za alkoholismem rodičů stojí právě oni a samozřejmě obavy z nepochopení.“ (Učitelka Jana)

„Nechtějí, aby někdo věděl, v jaké situaci jsou, jak vypadá jejich soukromí, stydí se za své rodiče.“ (Učitelka Veronika)

Jedna z informantek uvedla další důvod, proč děti alkoholiků váhají oslovit pedagoga a požádat o jeho pomoc. Tím to důvodem je, že **dítě se stydí za svého rodiče.** Nechce, aby byl jeho rodič spatřován na veřejnosti v podnapilém stavu a hlavně, aby nebyl spojován s jeho osobou.

„V případě, že by měl navštívit psychologa, tak to bere jako nějakou potupu, ostych a to je ta hlavní příčina.“ (Učitel Karel)

Oslovení odborného pracovníka žáci mnohdy považují za nepotřebné. Neumí vyhodnotit vážnost situace a převažuje u nich **pocit potupy či ponížení.** Ostychní rovněž hraje důležitou roli při jejich rozhodování, zda odbornou pomoc vyhledají či nikoliv.

Kategorie č. 3 - Varovné signály

Informanti se shodně vyjádřili, že v určitých případech lze rozpoznat na základě určitých indicií, že žák řeší složité osobní či životní problémy. Jejich názory vycházejí z dlouhodobé pedagogické praxe a zkušeností třídního učitele.

„... taková jasná indicie je náhlé zhoršení prospěchu, výkyvy v chování žáka“ (Učitelka Jana)

„...zhoršení studijních výsledků, roztěkanost, nepřipravenost.“ (Učitel Karel)

„...přestane chodit do školy nebo se začne vymlouvat. Nemá hotovou přípravu, není nachystaný, je roztěkaný a tak.“ (Učitelka Monika)

Mezi nejčastější signály toho, že žák není zcela v pořádku, uvádějí pedagogové **zhoršení prospěchu, změny v chování, roztěkanost** apod.

Nejen pedagogové si všímají změn v chování dětí. Okolí vnímá iracionální chování alkoholiků. Jejich děti se nikde před realitou nemohou ukrýt. Informace o tom, že rodič jeho žáka je závislý na alkoholu se k němu může dostat ze všech stran.

„... od známých, ať už rodičů žáků, či společných známých, vzhledem k tomu, že naše gymnázium je relativně malé, coby do počtu studentů.“ (Učitelka Jana)

Varovné signály může postřehnout kdokoliv. Důležité je, že okolí není lhostejné k dětem alkoholiků a mnohdy jejich upozornění umožní pedagogovi vyjít vstříc žákovi s pomocí, než on sám o tuto pomoc požádá. Vše je podmíněno tím, že dítě samotné jeho pomoc přijme a akceptuje jejich spolupráci.

„...upozorní některý z jeho spolužáků, nebo upozorní pedagog, který je studentovi blíže, má s ním důvěrnější vztah.“ (Učitelka Veronika)

„... od spolužáků, kteří přijdou a svěří se za toho daného žáka a řeknou, poukážou, že tam je takový a takový problém a ten žák se bojí to řešit, bojí se to říct. Někdy se svěří žák sám, když není opět připraven na výuky, nemá učební pomůcky apod.“ (Učitel Karel)

Další indicie, které pedagogům mohou napovědět, že v rodině žáka není vše v pořádku a alkohol hraje velkou roli, je **přímý kontakt se závislým rodičem**. K tomuto kontaktu dochází na třídních schůzkách nebo osobních konzultacích s rodiči o studijních výsledcích a chování žáka. Nelze přehlédnout vizáž rodiče alkoholika a jeho chování.

Kategorie č. 4 - Selhání rodičů

Rodiče by pro své děti měli být od narození až do dospělosti nejdůležitějšími osobami. Poskytovat jim bezpečí rodinného zázemí, lásku, rady a být jejich oporou. Tak jak informanti uvádějí, rodič alkoholik není schopen poskytnout dítěti šťastný domov. Velmi záleží na druhém rodiči, jak ten si dokáže poradit se svým partnerem. Zlom by mohl nastat v situaci, kdy se rodič závislý na alkoholu rozhodne pro odbornou pomoc. Toto rozhodnutí, ale přichází jen zřídka kdy. Výsledek snažení druhého rodiče může být jen částečná eliminace negativního dopadu chování rodiče alkoholika. Jeho chování ovlivňuje jak rodinné soužití, tak i chování a reakce jednotlivých členů v jejich osobním životě.

Informanti měli reagovat na situaci, zda má větší dopad na dítě alkoholová závislost matky či otce. Jeden z názorů informantů byl, že společnost se smířila s faktem, že **muži podléhají této závislosti častěji** a mezi hlavní příčiny pro tento názor je větší viditelnost opilosti mužů na veřejnosti. Ženy více postihuje skrytý alkoholismus. **Ženy se v mnoha případech opíjejí doma** a veřejnost mnohdy nemá tušení, že jsou závislé na alkoholu.

„...když závislosti na alkoholu podlehne matka, tak je to něco neobvyklého a mnohdy se ten žák není s tím schopen vyrovnat.“ (Učitel Karel)

Matka je v životě dítěte nenahraditelná. Pokud propadne alkoholu a začne vše podřizovat své závislosti, znamená to, že dítě **přichází o bezstarostné dětství** a zároveň o jednu z nejdůležitějších osob v jeho životě. Jen velmi málokdy se s tímto faktem vyrovná.

„ Zde si myslím, že je jasná odpověď. Určitě alkoholismus na straně matky. Všeobecně je známo, že dítě má vždycky o něco užší vztah se svou maminkou, je tam daleko větší citová provázanost a i na případech žáků, které jsem měla, tak vždycky alkoholismus matky snáší studenti, žáci, trošičku hůře než v případě otce.“ (Učitelka Jana)

Další z pohledů na tento problém ze strany jedné z informantek byl spatřen v tom, zda se jednalo o úplnou, neúplnou rodinu a jestli jsou oba rodiče biologickými rodiči dítěte.

Veškeré tyto skutečnosti hrají důležitou roli na funkčnost rodiny jako takové. Následně je stěžejní role toho rodiče, který zastává pozici hlavy rodiny.

„ Někdy to bývá žena, někdy to bývá muž. A když je to otec, závislý na alkoholu, ale s tou rodinou nežije, téměř se jich to nedotýká, ale když je to jenom rodina, kde je matka, která se dostane do problémů a začne pít, je to velký problém.“ (Učitelka Monika)

Pokud má **problém s alkoholem matka samoživitelka**, může nastat situace, že přestane být schopna se o děti postarat a díky své alkoholové závislosti ztrácí zájem o jejich další existenci. Dost často se stává, že např. nejstarší z dětí musí přebrat zodpovědnost za matku a nahrazuje ji u mladších sourozenců. **Přejímá roli rodičů** a je touto skutečností zatížen po zbytek svého života.

Kategorie č. 5 - Budoucnost a alkohol

Postoj dětí alkoholika k alkoholu v dospělosti může být různý. Vztah dítěte k alkoholu ovlivňuje mnoho okolností. Informanti se u této problematiky vyjadřovali na základě pracovních zkušeností. Rovněž čerpali ze zkušeností z jejich běžného života. Jedna z informantek věděla, že její žák řešil problém s rodičem závislým na alkoholu, znala jeho nega-

tivní názor na alkohol a **v dospělosti jej potkávala pravidelně opilého**. Rozdíly v postojích k alkoholu u žáků lze spatřovat také v jejich pohlaví a věku. Jinak se staví k alkoholu patnáctiletá dívka, která navštěvuje 1. ročník na střední škole a zcela odlišný postoj může mít osmnáctiletý mladík, kterému chybí rok do ukončení střední školy.

„...je trošičku jiná situace v okamžiku, kdy se jedná o dívku, která trpí tím, že jeden z rodičů je alkoholik, tam si trůfám tvrdit, že otázka alkoholu je v budoucnosti minimální, nebo náklonnost k alkoholu je minimální.“ (Učitelka Jana)

„Trošičku jiná situace je u chlapců, kteří ve větším množství případů jsou ti, kteří později k tomu alkoholu také propadají.“ (Učitelka Jana)

Všeobecně nelze předurčit, že určitý žák bude v dospělosti holdovat alkoholu, jen proto, že je chlapec a má rodiče alkoholika. Jisté by mohlo být jen to, že **závislost rodiče na alkoholu vždy dítě ovlivní**.

„Určitě ovlivní, ať už pozitivní nebo negativní dopad v konečném důsledku.“ (Učitelka Veronika)

Mnohé děti poznamenané tímto problémem si již dětství či dospívání vybudují **k alkoholu negativní vztah**. Nechtějí propadnout této závislosti jako jejich rodič. Žijí s přesvědčením, že alkohol zničil jejich bezstarostné dětství a oni se nikdy závislými nestanou.

„Kupodivu, ti kteří mají rodiče alkoholika, tak nepijí.“ (Učitelka Monika)

Informantka Monika při rozhovoru uvedla, že žáci, se kterými řešila tento problém, a jejich rodič závislý byl, alkohol v dospělosti nekonzumovali. Uvedla, že:

„A ty zkušenosti, co mám, třeba jak se scházíme třeba s těma bývalými třídami, tak ti kteří měli rodiče alkoholiky, tak kupodivu jsou sami abstinenti, ale nedá se to říct, je to fakticky o osobnosti toho člověka, ale nemůžu říct, že ten kdo měl alkoholickou matku nebo alkoholickou matku, tak že by se stal alkoholikem. Tak to není. Je to o prostředí, do kterého se i po té škole dostane.“ (Učitelka Monika)

„... v sedmnácti, osmnácti letech se začíná profilovat a mnohdy z těch žáků, kteří mají alkoholismus v rodině, mnohdy i tito studenti sáhnou k alkoholu, například na školním výletě nebo na různých akcích mimo školu. Mnohdy, nestává se to však pravidlem.“ (Učitel Karel)

Informantka Monika uvedla, že se setkala dosti často s žáky, kteří pocházejí z bezproblémových rodin, kdy rodiče poskytlí dítěti vše, co poskytnout mohli a **přesto se tento žák oddával alkoholu častěji, než dítě z rodiny alkoholika.**

„Mnohem častěji se setkávám s tím, že pijí studenti z úplných rodin, z finančně zajištěných rodin, ale ti kteří v těch problémech jsou, se tomu alkoholu nepoddávají zdaleka tak.“ (Učitelka Monika)

Kategorie č. 6 - Strmý pád

Zvládání životních situací je ovlivněno mnoha faktory. Mnohdy člověk dokáže složitý problém vyřešit jednoduše a věc, která mu připadá jako banální, se mu v konečné fázi zdárně vyřešit nepodaří. Je důležité, aby si žáci dokázali uvědomit, že překážky jsou od toho, aby se zdolávaly a ne obcházely. Dospělí nesmí zapomínat, že problémy, které dětem způsobili, jsou závažné. Mnohdy si ani dospělí, neví rady při řešení obdobných situací, natož jak mohou chtít po dětech, aby našly správné řešení. Informanti obdobně uváděli negativní dopady na své žáky.

„Mnohdy lze pozorovat hlubší propad, nárazový, prostě z nenadání, z ničeho nic, kdy žák přestane situaci zvládat. Nemá doma klidné prostředí, nemá vytvořené klima ke studiu a najednou se začnou studijní výsledky zhoršovat.“ (Učitel Karel)

Absence rodičovské opory je značná. **Dítě nenalézá klid v domácím prostředí**, je roztěkané a neschopné soustředění. Začíná se zhoršovat v prospěchu, nezvládá domácí přípravu a v mnoha případech dochází k zásadním změnám v chování.

„... protože v momentě, kdy ten rodič přestane plnit svou funkci rodičovskou, tak ten student začne lajdat. Nejdřív a potom to začne být problém.“ (Učitelka Monika)

Dle názoru informantky Moniky, někteří žáci vidí za neschopnosti rodičů starat se o ně **nejprve určitý pocit jejich svobody**. Jakmile se jim, ale dostává svobody mnoho, **dostávají strach**, že si s některými situacemi sami neporadí a dobře vědí, že rodič není schopen jim pomoci z důvodu své závislosti.

„Pak už nemá pocit, že to je svoboda, ale má strach.“ (Učitelka Monika)

Zhoršení chování či studijních výsledků, ale nemusí nastat u všech žáků s tímto problémem. Důležitá je také samotná osobnost žáka a jeho schopnosti racionálně postupovat při řešení životních situací.

„...myslím, že záleží na osobnosti dítěte. Někteří žáci na tu nastalou situaci reagují zhoršením prospěchu, zhoršením chování. Dochází ke zvyšování absence, hlavně té neomluvené.“ (Učitelka Jana)

Jedna z informantek se při komunikaci s žáky setkala s jejich názory, že nemohou nalézt osobní motivaci k tomu, aby se snažili dosáhnout nějakého cíle.

„ Velmi negativně, zřejmě ztráceli zájem o budoucnost, nedůvěřovali v to, že něco dalšího dokážou v budoucnosti.“ (Učitelka Veronika)

Kategorie č. 7 - Kdo jsi a kam kráčíš!

Pokud chce být pedagog úspěšný při nalezení řešení ve složitých životních situacích svých žáků, měl by si uvědomovat jejich **osobnostní znaky, věk a také pohlaví**. Musí volit jiné přístupy k mladším žákům, kteří nastoupili do prvního ročníku a musí čelit, jak problémům, které si nesou z domova, tak změně školního zařízení.

„ ...obzvlášť opatrně je třeba zacházet, mít speciální přístup k žákům, kteří jsou v prvním ročníku, kteří vedle toho, že řeší alkohol v rodině, tak se musí vypořádat se změnou učení oproti základní škole. U žáků, kteří jsou potom na vyšších stupních - třetíáci, čtvrtáci, ti už jsou přece jenom trošičku ošlehaní životem a trošičku zkušenější.“ (Učitelka Jana)

„Co se týká věku, ve dvou případech to byli patnáctiletí žáci, kteří se více svěřovali a čím je žák starší domnívám se, že se snaží problémy řešit sám po vlastní linii.“ (Učitel Karel)

Všichni informanti se shodli, že věk žáka hraje důležitou roli v přístupu pedagoga. Základem je, aby pedagog působil důvěryhodně a žák získal **pocit opory**.

„Patnáctiletý zdaleka nemá tolik možností, jak se z toho vymanit, jako ten osmnáctiletý, který o sobě více méně může rozhodovat sám.“ (Učitelka Monika)

Pedagogové uvedli nutnost zohlednit také pohlaví žáka. Nelze zvolit stejný přístup k patnáctileté dívce, která reaguje většinou citlivěji na složitou situaci, a k osmnáctiletému chlapci, který vnímá stejný problém jinak.

„ ... u dívek je třeba volit ještě citlivější přístup než u chlapců.“ (Učitelka Jana)

Ve většině případů chlapci zvládají dle informantů krizové situace lépe než dívky. Chlapci jim připadají v porovnání s dívkami otrlejší a dokážou se někdy oprostít od negativního vlivu rodiny.

„ Dívky jsou submisivnější a jsou mnohem více závislé na rodině. Ti kluci se přece jenom dokážou oprostít, utrhnout, odejít.“ (Učitelka Monika)

Dalším postřehem, na kterém se většina informantů shodla, je fakt, že starší žáci jsou schopni přijmout odbornou pomoc lépe, než mladší žáci, kteří disponují velkým ostychem z autorit a nedůvěrou k nim. U starších žáků se méně objevovaly negativní reakce, když jim byla nabídnuta spolupráce s výchovným poradcem či psychologem. Dnešní doba informačních technologií umožňuje dětem vyhledávat informace na internetu. Rovněž nemají problém oslovit odborníka anonymně telefonicky. Bohužel, tato jejich aktivita, je dosti limitována jejich osobním přístupem, schopností komunikovat, **překonat sama sebe a požádat o pomoc.**

Kategorie č. 8 - Volat o pomoc a být vyslyšen

Jeden z důležitých momentů je stav, kdy si žák uvědomí, že oporu pedagoga potřebuje a rozhodne se přijmout jeho pomoc. Pedagogové vypovídali v rámci rozhovorů, že jsou běžně kontaktováni ze strany žáků s denními problémy, které se týkají výuky, třídních záležitostí apod.

Když už byl pedagog osloven žákem, který řešil problém závislosti rodiče na alkoholu, nestalo se ani v jednom případě, že by navrhl pro sebe nejvhodnější způsob řešení dané situace. Pouze dva informanti uvedli, že je žáci kontaktovali s určitým návrhem, ale jednalo se o poskytnutí informací o činnosti výchovného poradce a školního psychologa. Když už došlo k oslovení třídního učitele, jednalo se o potřebu být vyslyšen a pochopen.

„ Myslím si, že při tom prvotním kontaktu se jedná především o to, že ti žáci musí mít pocit, že je někdo poslouchá a že jim někdo naslouchá.“ (Učitelka Jana)

Informanti vyzdvihují tu skutečnost, že žák je sám osloví a požaduje radu, podporu. Je to dobrý předpoklad pro navázání dobrých vztahů mezi třídním učitelem a žákem. Daleko lépe jsou učitelé schopni reagovat na danou situaci. Žáci **vyžadují důvěru ze strany pedagogů a ochotu jim naslouchat.** Pokud se učiteli podaří získat náklonnost žáka, je to významný posun dobrým směrem.

„ Hlavně je to navázání důvěry s tím pedagogem, a aby je v podstatě pedagog právě nasměroval na odbornou pomoc, kterou jim sám nemůže poskytnout. Ať už jsou to třeba různé linky důvěry, školní psycholog a další odborníci, kteří by tuto problematiku měli řešit.“ (Učitelka Veronika)

Informanti vypověděli, že jejich reakce je vždy individuální a vztahuje se ke konkrétnímu dítěti. Nejčastěji jejich pomoc spočívá ve složitějších případech v roli jakéhosi prostředníka či **zprostředkovatele další pomoci pro žáka**.

„Co se týká postupů ohledně zlepšení studijních výsledků, osvědčil se mi přístup takový, že jsem žákovi věnoval větší prostor, doučování nad rámec vyučování a z počátku určitá shovívavost. Následoval pohovor ve spolupráci s výchovným poradcem a s rodiči, pro zjištění stavu rodinného klimatu.“ (Učitel Karel)

Všichni informanti společně uváděli, že se jim nejvíce osvědčil osobní přístup k žákům s danými problémy. Důležité bylo **navázat kladný vztah s žákem** a pomalým způsobem postupovat v získávání potřebných informací, na základě kterých mohli vyhodnotit závažnost situace a zaujmout potřebné stanovisko.

Kategorie č. 9 - Přes překážky k cíli

Úspěšnost pomoci pedagoga žákovi, který má rodiče závislého na alkoholu, se odvíjí od ochtění **přijmout pomoc** ze strany dítěte a schopnosti učitele navázat s ním pozitivní vztah. Informanti poukazují, že kladným přínosem je dobrý třídní kolektiv. Děti cítí soudržnost s ostatními spolužáky a mají k nim blíže. Mnohdy mezi nimi vznikne velké přátelství založené na vzájemné důvěře. Žáci, kteří mají různé problémy s rodiči, jsou schopni si navzájem poskytnout oporu.

„...děti, z těch rodin, kde vznikla jakákoliv závislost, tak drží většinou pospolu, protože jsou na tom více méně stejně.“ (Učitelka Monika)

Všichni informanti shodně uvedli, že jedním z nejdůležitějších kroků je **navázání velmi důvěrného vztahu**.

„Určitě to navázání velmi důvěrného vztahu, aby student cítil, že všechny informace, které podá pedagogovi, zůstanou diskrétní, že se nikdo o tom další nedozví. Musí se udržovat opravdu vztah založený na důvěře, tak, aby byl ochoten vůbec ten student tu pomoc přijímat.“ (Učitelka Veronika)

Nastolení důvěrného vztahu je základem pro následující úspěšnou spolupráci mezi žákem a pedagogem. Nutností je umět zohlednit při práci s žákem s rodičem závislým na alkoholu různé indicie.

„...povahové vlastnosti, rysy toho žáka. Určitě také ekonomické zázemí rodiny toho žáka a schopnost, žádostivost žáka vyřešit a řešit daný problém.“ (Učitel Karel)

„...rodinné zázemí toho žáka, věk toho žáka, jeho osobnost, jestli je silnou nebo slabou osobností.“ (Učitelka Jana)

Pedagog musí vyzdvihnout přednosti žáka a motivovat jej k dalším výkonům, jak ve škole, tak v soukromém životě. Pomoci mu **objasnění případných chyb**, které udělal a ukázat mu správný směr.

„Ocenit jeho snahu, ocenit to, že přišel a začal spolupracovat.“ (Učitel Karel)

„Dokázat odhalit na jaké motivační faktory ten konkrétní žák slyší. Další důležitou věcí je i s jakým sebevědomím za vámi přichází.“ (Učitelka Jana)

Učitelé musí volit k žákovi s rodičem závislým na alkoholu přístupy, které **směřují k pozitivnímu výsledku** v jeho prospěch. Umění naslouchat, být empatický k žákům, tyto přístupy se pedagogům v průběhu jejich pedagogické praxe vyplatili.

PŘÍLOHA P II: PŘEPIS ROZHOVORU UČITELKA MONIKA

Ahoj Moniko, jsem ráda, že jsme se tady dnes sešly a že jsi souhlasila, že mi poskytneš rozhovor.

Ten rozhovor se vlastně bude týkat Tvého zaměstnání hlavně žáků, které vlastně učíš na střední škole a takového specifického problému a je to problém alkoholu u rodičů žáků středních škol.

Tak asi na ten začátek bych se Tě chtěla zeptat, jak dlouho pracuješ ve školství?

M: Ve školství pracuju 15let.

G: To už je dlouhá doba. Na jaké střední škole učíš?

M: Na střední odborné škole.

G: No a praxi, kterou vlastně vykonáváš po celou tu dobu, nebo to své působení, to působíš pouze na této střední škole?

M: Jenom na této střední škole, ale s pauzou na mateřské dovolené, ale tu jsem do těch patnácti let nezapočítala, ale vrátila jsem se po mateřské zpátky.

G: Ahm, takže zpátky na to původní místo.

M: Na původní, do původní školy.

G: A jaké předměty vyučuješ?

M: Oblíbené u studentů, matematiku a tělocvik. Tělocvik mají radši.

G: Já jsem si Tě vybrala k tomuto rozhovoru, protože hledám určité shodné prvky mezi lidmi, kteří mi tyto rozhovory poskytnou a jeden vlastně z těch prvků je to, že máte všichni spojitou činnost a to je práce třídního učitele.

M: hm

G: Víím, že děláš třídní učitelku, můžu se zeptat, jak dlouho?

M: Deset let. Tahle třída je moje čtvrtá třída.

G: Dalo by se teda jako spočítat a nebo určit, nějak s kolikati žáky ty ses vlastně setkala s tím to problémem za dobu toho působení?

M: Jako s alkoholem u rodičů?

G: Ano.

M: hm

G: Nebo přirovnat to ... přirovnat to

M: Má to vzestupující tendenci. Když jsem začínala, tak jsem to sledovala zhruba u dvou studentů nebo žáků ve třídě. Za celé ty čtyři roky, ale teď v posledních, v té poslední bývalé třídě a teď v té nynější je jich už mnohem víc. Jako ten alkoholismus se, bohužel, rozšiřuje se všemi ostatními závislostmi teda.

G: A kdybys měla tu možnost tento civilizační problém, nazvěme ho takhle, porovnat s ostatními problémy žáků, nevím, například s šikanou nebo záškoláctvím dalo by se to nějak určit?

M: hm, alkohol je nejrozšířenější, potom následuje gamblerství u rodičů, což je velmi specifický problém a pak je šikana a to záškoláctví je v podstatě jen, je nejmenší potíže, která se dá řešit domluvou. Případně nějakými jinými postupy, ale to záleží na těch rodičích, protože to záškoláctví nevzniká samo o sobě, tam musí být právě ta příčina buď ten alkoholismus nebo to gamblerství nebo i ta šikana, takže to záškoláctví je spíš následek.

G: Já bych se pomalinku otočila směrem k otázkám, které souvisí s tématem bakalářské práce. Dalo by se nějak upřesnit, které, třeba přímo Tobě, které, které přístupy se osvědčují k žákovi s osobním problémem? Které se Ti nejvíce osvědčily při výkonu Tvé praxe.

M: No, osobní přístup, tam snad žádný jiný nefunguje. To musí být navázána komunikace a hlavně důvěra mezi žákem a mnou, když nevěří on mi, nebo já si o něm můžu myslet, že si vymýšlí, nebo on by vycítil, že si o něm budu myslet něco špatného, tak nikdy nepřijde a nesvěří se.

G: Takže vlastně ten osobní kontakt, tady toto.

M: Vyloženě, o ničem jiném to není. Je to o důvěře. On mi musí naprosto důvěřovat, aby se mi vůbec s čímkoliv svěřil.

G: Jaké by jsi viděla z pohledu pedagoga takové ty, ty hlavní pohnutky v tom, že ten žák nevyhledá takovou tu Tvou pomoc.

M: Jako že nepřijde.

G: Přesně tak. Co ho omezuje, aby vyhledal tu Tvou odbornou pomoc.

M: Strach. Strach z toho, že ho zradím, že to budu ventilovat někde kde, když on si to nebude přát. Strach z toho, že se to doví spolužáci, že mě vyhledal s nějakým problémem.

Strach, z toho, že se mu budou posmívat. Strach z toho, že když se to dozví rodič tak ho bude doma šikanovat, kárat, týrat, prostě, že si přihorší tím, že o tom vůbec s někým mluvil. Takže je to fakticky o té důvěře, že on mi věří, že já, pokud se spolu nedohodneme na společném postupu, tak to nikde neřeknu.

G: Další takovou otázku, kterou bych Ti dala, chtěla dát. Tak ona na to přímo navazuje, když se nad tím zamyslíš, co si myslíš, nebo jaký mají ti žáci motiv, že vyhledají Tvou odbornou pomoc. To znamená, že abys to přesně pochopila, nevím, jestli to správně pochopíš, dejme tomu, dá se na to podívat ...

M: Jako myslíš, že vůbec přijdou?

G: Přesně tak.

M: Co je k tomu dožene, že přijdou? Neúnosnost situace. Neúnosnost situace, kdy oni si neví rady, nemají v rodině nikoho, s kým by to mohli probrat, nemají například třeba babičku nebo dědu, nemají starší sestru, která už je mimo rodinu nebo staršího sourozence, nemají přátele, se kterými by to mohli rozebrat. Takže oni už pak hledají jakékoliv záchranné stéblo a jsou ochotni potom přijít i za mnou.

G: Když se na to podíváš, třeba z pohledu opravdu teď jenom pedagoga nebo vlastně i toho třídního můžeš taky, ale dejme tomu jenom z pohledu pedagoga, plošně, když to vezmeš, co si myslíš, že opravdu je další nějaká z takových příčin, co brání tomu žákovi vlastně vyhledat tu odbornou pomoc. Teď myslím, že ne jenom v dosahu Tvém, jako pedagoga, ale na jiných místech, jo třeba já nevím, ..

M: Jako třeba linku důvěry?

G: Přesně tak.

M: že volají? Volají linku důvěry, protože to číslo je téměř všude. Nejdřív to zkouší třeba tam, většinou, jak jsem se jednou nebo dvakrát dozvěděla tak je odkázali na někoho dospělého v jejich blízkém okolí, když nechtěli se identifikovat, tak potom přišli za mnou. Může to být poradna, ale oni do té poradny neradi chodí, protože mají strach, že je někdo uvidí..

G: Takže spíš si myslíš, že vlastně, protože ta otázka zněla, co jim brání z pohledu pedagoga, těm žákům, v tom že vyhledávají, vyhledají tu ...

M: ... že vyhledají jakoukoliv jinou odbornou pomoc.

G: Jo. Přesně tak. Takže spíš tam vidíš v tom to, že on ten žák, hledá takovou tu..

M: Oni hledají někoho, koho znají. Ještě nemají důvěru v to, jít, k úplně cizí instituci. JO, a nebo, protože mobil je skoro všude, jsou ochotni maximálně, když je tedy opravdu zle, zavolat na tu linku důvěry, ale i tam, prostě, je to neosobní a aby se obrátili na nějakého psychologa nebo na poradnu, potom samozřejmě můžeme spolupracovat, ale je to asi až po mé intervenci nebo až po tom, co se s ním domluvíme, jak mu můžu pomoci já, jak mu nemůžu pomoci já a můžu mu doporučit psychologa, aby to s ním probral, protože už vidím, že to prostě sami nemůžeme zvládnout.

G: Dá se nějak specifikovat, jakým způsobem se nejčastěji dovídáš tu skutečnost, že ve Tvé třídě nebo ve Tvém, v tom školním prostředí nebo tam v těch třídách ve kterých vyučuješ, opravdu existuje žák, co má rodiče závislého na alkoholu? Dá se nějak jako přesně určit ten způsob, jak se to dozvídáš? Jestli se to dá přesně určit.

M: Já to většinou poznám, protože chování toho mladého člověka dojde ke zlomové situaci a on začne vynechávat tu školu, přestane chodit do školy nebo začne se vymlouvat. Nemá hotovou přípravu, není nachystaný, je roztěkaný a tak. On se změní, no a potom je to vyložene o tom přístupu, že jdu a cíleně se ho ptám, co se stalo. Co se děje, jestli potřebuje, já se jich neptám vyložene, jestli potřebují pomoci, protože oni jsou na to hákliví, ale zeptám se ho jako, proč ta změna, jo. A rozebereme ty důsledky a potom jako většinou za mnou přijdou s úplně jiným zástupným problémem a vypadne z nich... Ale až někde bokem v kabinetu, když spolu mluvíme, ale před těma ostatníma to nepřiznají, takže chce to vyložene ho dostat pryč z toho kolektivu a pak se ho zeptat a když už je teda na hraně, když nepřijde sám a už je zahnaný do kouta, tak většinou to z něho vypadne.

G: Zas se Tě budu ptát, z pohledu pedagoga hlavně teda toho třídního učitele, jaký si myslíš, nebo jaký si myslíš, že je dopad chování rodičů, dejme tomu toho žáka, na tu samotnou osobnost toho žáka. Do jaké míry je to vlastně ovlivňuje takhle při tom, když ty ho vnímáš vlastně při tom denním kontaktu v té škole.

M: To záleží na tom, kdy se to stane. Jestli je v prváku a nebo ve čtvrtáku. Na zralosti toho žáka, toho studenta a vůbec na jeho osobnosti. Někteří se s tím dokážou vyrovnat líp, ale submisivní človíček, ještě notabene mladý, který sám má problém s dospíváním a s hormony a se vším, tak on prostě se v tom začne plácet a dopad bývá hrozný. Nevím, jak bych Ti to jinak popsala. Prostě to vidíš, jak ho to ničí, jak prostě se mění, jak z veselého člověka je najednou zombii, s prostě, s podlitýma očima, které nevnímá vůbec, že tam jsi.

G: Myslíš si nebo takhle, myslíš si, že ovlivňuje více ta závislost na alkoholu, toho žáka, ze strany matky nebo toho otce, dá se to nějak rozlišit, že takhle, když ty s nimi vlastně spolupracuješ, jestli opravdu jsou viditelné ty změny k horšímu, dejme tomu, opravdu když ten alkohol užívá ta matka, a nebo ten otec? Dalo by se to nějak rozlišit?

M: Tady je jiný problém. Tady je problém v tom, jestli je to úplná rodina, neúplná rodina nebo jestli otec či matka jsou biologickým otcem nebo matkou. Jo, tam je ten problém a většinou je to o tom, že ten kdo je hlavou té rodiny. Někdy to bývá žena, někdy to bývá muž. A když je to otec, závislý na alkoholu, ale s tou rodinou nežije, téměř se jich to nedotýká, ale když je to jenom rodina, kde je matka, která se dostane do problémů a začne pít, když to řeknu takhle, tak ... a začne pít hodně, přestanou, přestanou ji zajímat děti, přestane ji zajímat, jestli jsou umytí, čistí, jestli jsou naučení, nedej bože, ten student je nejstarší z těch sourozenců a tak nějak přejímá tu roli toho rodiče, tak to je teda je teda hodně poznamená, no.

G: Tak dále bych se Tě chtěla zeptat. Takhle, když vlastně řešíš přímo třeba tento konkrétní problém s žákem, o kterém víš, že ten rodič opravdu je závislý. Stalo se Ti někdy, že ten žák, začne s Tebou hovořit nebo naznačuje, téma nebo vlastně vztah svůj k alkoholu? Sděлил Ti někdy, jestli už třeba v té době schopen, v této době, kdy vlastně on je ovlivněn takhle negativně tím alkoholem, aniž by dejme tomu byl ještě uživatelem, jestli už si nějak buduje, a nebo, jestli z něj jde poznat nebo říká Ti ten názor, jaké bude mít to postavení do budoucna?

M: Kupodivu, ti kteří mají rodiče alkoholika, tak nepijou. Mnohem častěji se setkávám s tím, že pijou studenti z úplných rodin, z finančně zajištěných rodin, ale ti kteří v těch problémech jsou, se tomu alkoholu nepoddávají zdaleka tak. A ty zkušenosti, co mám, třeba jak se scházíme třeba s těma bývalými třídami, tak ti kteří měli rodiče alkoholiky, tak kupodivu jsou sami abstinenti, ale nedá se to říct, je to fakticky o osobnosti toho člověka, ale nemůžu říct, že ten kdo měl alkoholickou matku nebo alkoholičku matku, tak že by se stal alkoholikem. Tak to není. Je to o prostředí, do kterého se i po té škole dostane.

G: Jako pedagog mohla by jsi nějak shrnout vliv závislosti na alkoholu vlastně u těch rodičů, jak to vlastně, jestli zjevně jde třeba vidět změna v chování, změna studijních výsledků toho žáka ve škole?

M: Je. Je, protože v momentě, kdy ten rodič začne neplnit svou funkci rodičovskou, přestane plnit tu svou rodičovskou funkci, tak ten student začne lajdat. Nejdřív a potom to

začne být problém. On nejdřív si myslí, jako tak nějak, to zneužívá, ten pocit té svobody, toho sníženého dohledu, nebo tak nějak toho, toho všeho, má pocit, že to je pocit svobody, ale když už zjistí, třeba po tom roce, že je opravdu zle, že nejsou ty peníze a zjistí, že prostě je problém a je vážný problém tak, tak pak už je to o něčem úplně jiném. Pak už nemá pocit, že to je svoboda, ale má strach.

G: Mohla by si nějak shrnout, které způsoby vlastně pomoci, z pohledu Tebe jako pedagoga a třídního učitele, je pro žáka nejvíce uznatelný? S tímto vlastně...

M: S tímhle problémem?

G: Přesně tak. Dalo by se to nějak určit, v případě, že vlastně on Tě opravdu osloví nebo něco.. jestli se dá určit, co on opravdu žádá? Jo, jaký druh té pomoci.

M: On v první řadě potřebuje rozhovor, potřebuje někoho blízkého.

G: Takže to bylo nejčastěji vlastně.

M: To je, on žádnou jinou, nemá žádnou jinou potřebu, on má potřebu sociálního kontaktu a v podstatě hledá náhradu za toho rodiče, jo a někdy mám to štěstí, že ji hledají teda u mě.

G: Jasně, takže preferuje, dle Tvého, za tím máš zkušenosti s tím, že opravdu ten osobní kontakt.

M: Jo, jo, ten osobní kontakt.

G: Takové to přátelské pohlázení, dalo by se říci, tady toto.

M: Blízkost, pochopení, lidský kontakt, nemyslím teď fyzický, myslím, myslím prostě to, že se může svěřit, že má někoho, koho zajímá.

G: Dalo by se nějak určit nebo, škatulkovat, to je strašné slovo, spíš, jaký má vlastně vliv věk a pohlaví žáka na postup Tvé práce jako pedagoga, když s ním řešíš takovýhle problém. Jsi nějak ovlivněna tím, nebo reakce ...

M: Jistě, samozřejmě. Samozřejmě, protože pokud se jedná o patnáctiletého nebo osmnáctiletého je v tom rozdíl. Patnáctiletý zdaleka nemá tolik možností, jak se z toho vymanit, jako ten osmnáctiletý, který o sobě více méně může rozhodovat sám.

G: A ovlivňuje Tě třeba to pohlaví toho žáka takhle nebo měníš?

M: Jo, protože kluci to zvládají často nebo v sedmdesáti procentech mnohem lépe než dívky. Dívky jsou submisivnější, nejsou, i když jsou vyzrálejší, tak jsou submisivnější a jsou

mnohem víc závislé na té rodině. Ti kluci se přece jenom dokážou oprostít, utrhnout, odejít.

G: Kdybys měla nějak specifikovat. Já nastolím třeba nějakou situaci, kdy opravdu se Ti stane, že přímo za Tebou do kabinetu, v Tvých konzultačních hodinách, přijde žák s tímto problémem, mohla by si nějak shrnout, když už on takhle sám za Tebou dojde, už ví, co má za problém, už nějak je dejme tomu seznámen. Dalo by se nějak shrnout, jaký způsob pomoci on od Tebe vyžaduje, stalo se Ti někdy, že už přišel s nějakou variantou? A od Tebe ...

M: Jako že by sám navrhoval, že už mi pomůže?

G: Dalo by se to nějak specifikovat, jestli, které z těch možností, třeba takových to, co on Ti ne že navrhoval, ale s čím on přišel sám? Už co si zjišťoval, jestli by se daly nějak... víc krát prostě aplikované z jeho strany.

M: Po pravdě řečeno, asi jenom ve dvou případech, za celou tu dobu, přišli s tím, jestli bych jim mohla dát kontakt na nějakého psychologa nebo jak to řešit. Ostatní spíš si chtěli udělat pořádek v tom, co s tím rodičem. Jak to mají řešit, jak to mají vnímat a potom jsme teprve pokračovali v tom, že teda by jim, mu mohla pomoci poradna, případně jako jestli by pro něho nebylo lepší bydlet u někoho jiného než u toho rodiče, jestli by to šlo, jak se pobavit s tou babičkou, dědou, babičko, dědo, máma pije, potřebuju utéct. Jo a tak. Co dál, protože samozřejmě ten alkoholik nepřipustí to, že to nezvládá. No a to dítě si musí být jisté, že v tu chvíli, kdy to začne řešit, že bude přijato těmi prarodiči nebo někde jinde a že se nebude muset vrátit, protože pak je týrané a dopadne to špatně.

G: Kdyby ses na to podívala z jiné strany, na celý ten život toho žáka, tak jaké si myslíš, že přístupy vlastně navádějí, podle Tebe jako pedagoga, tomu žákovi s tímto problémem ve zvládnání života. Takového toho běžného. Zdali mu prostě..

M: No, tak může, tak my máme i tady na škole výchovného poradce, který mu může pomoci, ale ne každý žák k němu má tu důvěru, třeba ho neznají, protože je neučí nebo tak, takže, když potřebujeme poradit tak se spolu domluvíme, že bychom za ním zašli. Ale vždycky je to ten přístup, prostě nebo, když vidím, že nechce k tomu poradci, protože s ním má nějaký vnitřní problém, nevěří mu, nedůvěřuje, tak potom vyhledáváme tu poradnu, případně máme tady psychologku, se kterou spolupracuje, máme ještě i psychologa muže, když nechce vyloženě ženu, nebo nechce vyloženě muže, a musíme samozřejmě

taky brát ohled na to, oni jsou přece jenom vytíženi, kdy budou mít na toho studenta čas, aby prostě, musím odhadnout akutnost toho zásahu.

G: Přímo ty za sebe, vím, že ty otázky se pořád opakují, ale kdybys to tak mohla shrnout, tak opravdu Tobě, jako třídnímu učiteli, jestli bys mohla prostě jedním, dvěma třemi slovy třeba popsat, jaké Tobě postupy se vlastně osvědčily v práci s těmito žáky za celou tu dobu co děláš tu třídní učitelku. Jo, které opravdu, co opravdu se Ti nejlépe osvědčilo a kdes viděla třeba nějaký to má pokrok s tím žákem.

M: Já to v podstatě vždycky vidím a jsem přesvědčena, že se to odvíjí od toho osobního kontaktu, že vlastně když je dostaneme do rukou a je jim čtrnáct, patnáct, můžeme s nima navázat, nějaký kontakt. Je fakt, že se to změnilo za tu dobu, co jsem nastupovala a byla jsem mnohem mladší, neměla jsem tolik životních zkušeností a přistupovali ke mně spíš jako ke kámošce. Dneska mám ten pocit, že ke mně přistupují z jiné dimenze, prostě z toho, že mají úctu ke mně, váží si toho, co pro mě dělám, a není to o tom, že, jak se teďka říká, že mládež je zkažená. Že by všichni byli špatní, tak to není. Vždycky se tam může najít, jeden dva, ale není to o tom, že by byli špatní apriory celá generace jako zkažená.

G: Bych si ještě dovolila Ti ještě položit jednu z otázek a to je, co je podle Tebe potřeba zohlednit při práci nebo při pomoci vlastně žákům s výskytem této závislosti v rodině na alkoholu. Jestli máš prostě nějaký nápad, jestli více třeba informací na internetu nebo jo, nějaký postup, jestli teda sám Tebe napadá sám nějaký osobní postup.

M: Já jsem zjistila, že se mnohem lépe svěřují, když se mezi sebou ty děcka znají a ví, že ten táta chlastá. Tak je schopen, jít za tou spolužačkou, spolužákem a říct, mám stejný problém, moje máma pije. A oni spolu mnohem víc drží, ale není to apriory rozčleněné na to, můj táta nebo moje máma pije, je alkoholik, ale může to být i drogová závislost, může to být i gamblerství, jo a většinou je to o tom, už zas jsem bez peněz, protože táta byl hrát nebo moje máma prochlastala všechno, ale je to takové, ony ty děti, z těch rodin, kde vznikla jakákoliv závislost, tak drží většinou pospolu, protože jsou na tom více méně stejně.

G: Jenom ještě jedna doplňující otázka na závěr, napadlo mě tak, zdali máš nějakou zkušenost s rodiči těchto dětí, zdali dejme tomu jsi s nimi vedla tento rozhovor, měla si tu příležitost a zdali, to k něčemu vedlo. Nemyslím teď dejme tomu přímo ty závislé,

M: K fyzickému napadení?

G: Nemyslím přímo ty závislé rodiče, ale tu druhou stranu. Jestli takhle se Ti něco stalo, že by si ..

M: Jako že jeden rodič pije a druhý ne a vedu hovor s tím, který nepije?

G: Tak a zdali Tě to, zdali ses dostala do takové situace a to pomohlo tomu žákovi.

M: Nepomohlo. Rodič se snažil toho svého partnera ve většině případů hájit, tvrdil, že to není pravda a tak. Co pomohlo, mluvit s tím dědečkem a babičkou. Ti byli mnohem vstřícnější, připustit, že ten problém tam je, pokud se samozřejmě nejednalo o jejich dítě, pozor. Jo. Když to bylo jejich dítě, tak byli samozřejmě taky jako, že to tak není a kdesi cosi. Byli to partner, zeď, tak pak jsou ochotnější to připustit.

G: Tak já děkuji moc za rozhovor a poskytnutí cenných rad.

PŘÍLOHA P III: PŘEPIS ROZHOVORU UČITEL KAREL

G: Úvodem bych Tě chtěla pozdravit, jsem ráda, že jsi souhlasil s poskytnutím rozhovoru k mé bakalářské práci. Úvodem bych tě chtěla představit. Jmenuješ se Karel, známe se

K: Dlouho

G: Již dlouho. Na úvod bych se Tě chtěla dotázat na pár otázek, které přiblíží vlastně tvou profesi. Jak dlouho pracuješ ve školství?

K: Už je to několik let, a to šest let.

G: Můžu se zeptat, na jaké střední škole učíš, jestli by se to dalo specifikovat?

K: Na střední škole uměleckoprůmyslové.

G: Po celou dobu těch šesti let, co vykonáváš tuto práci, učíš stále jen na této jedné škole nebo jsi vystřídal nebo jsi vystřídal více škol?

K: Ano, učím stále na této jedné, stejné škole šest let.

G: Můžu znát tvé aprobace, tedy to co vyučuješ?

K: Dějepis a biologii.

G: Já jsem si Tě k tomuto rozhovoru pozvala, nebo vybrala z toho důvodu, a Ty jsi souhlasil, že po nějakou dobu, co učíš, děláš třídního učitele. Jak dlouho děláš třídního učitele?

K: Třídního učitele dělám čtyři léta.

G: Dalo by se ještě před samotným kladením otázek nějak upřesnit nebo spočítat kolikrát jsi se za svou praxi setkal s žákem, který má rodiče a ten rodič je závislý na alkoholu? Oslovil Tě takový žák přímo, nebo jsi s ním tenhle problém řešil, nějakou představu máš?

K: Co si tak vzpomínám, tak takové závažnější problémy jsme řešili asi třikrát, kdy jsme se to dozvěděli od spolužáků, kteří přišli za námi, takže jsme řešili tento problém.

G: A kdybys to mohl přirovnat nebo spíše srovnat s výskytem jiných problémových situací pro děti, to znamená s výskytem šikany, záškoláctví apod. dá se nějak porovnat tento poměr?

K: Tak tady na této škole bylo častější, častěji se vyskytoval alkohol než záškoláctví či šikana.

G: Chtěla bych se Tě dotázat na Tvůj názor na otázku: Jaké přístupy se máš k žákovi s osobními problémy, jaký máš na to svůj pohled?

K: Přístup musí být hlavně opatrný, řešit tento problém v klidu a zapojit, co možno nejvíce kompetentních osob v rámci školy.

G: Z tvého pohledu, z pohledu pedagoga, kde vidíš problém ve vyhledávání Tvé pomoci ze strany žákem se závažným problémem. Co si myslíš, že mu nejvíce brání v tom, aby vyhledal pomoc, přišel pro radu?

K: myslím si, že je to ostych a náhled ostatních osob na jeho osobu.

G: Jen tady toto v tom spatřuješ?

K: V tom spatřuji pouze toto. Myslím si, že toto je tou hlavní silou, zábranou, která tomu žákovi brání. Že se prostě stydí jak před žáky, tak před učiteli a vede to jako svou vinu, jako svůj problém.

G: Co si myslíš nebo spíše jaký máš názor na to, jaký motiv vede žáka k vyhledávání odborné pomoci.

K: S pohledu žáka jde již v podstatě o beznaděj, už nemá kudy kam, doma nemá žádné zázemí, a tudíž se v zoufalství obrací na odbornou pomoc. Nejprve se obrací na vrstevníky, a pokud nenalezne radu, spřízněnou duši, poté se obrací na učitele, který je s žákem většinu času v kontaktu. Považuje jej za autoritu, a tudíž hledá u něj radu a odpověď na jeho situaci.

G: Když se Tě zeptám přímo, co Ty jako pedagog a jako třídní učitel, co si myslíš, že jim opravdu brání ve vyhledání odborné pomoci, např. psychologa apod.

K: Jako pedagog jsem již řekl, je to ostych před vrstevníky, že se na ně budou dívat divným způsobem, lidově řečeno přes prsty. V případě, že by měl navštívit psychologa, tak to bere jako nějakou potupu, ostych a to je ta hlavní příčina.

G: Když se zamyslíš nad tím, za jakých podmínek se nejčastěji dovídáš o skutečnosti, že nějaký žák má rodiče závislého na alkoholu, myslím například ve Tvé třídě nebo ve třídách ve kterých učíš.

K: Jednak to mohu odhadnout na třídních schůzkách podle vizáže rodiče, může to být sice takový první dojem, nicméně při kontaktu s rodiči na třídních schůzkách, no a dále od spolužáků, kteří přijdou a svěří se za toho daného žáka a řeknou, poukážou, že tam je takový a

takový problém a ten žák se bojí to řešit, bojí se to říct. Někdy se svěří žák sám, když není opět připraven na výuky, nemá učební pomůcky apod.

G: Kdyby si se mohl zamyslet nad tím, když víš, že ten žák má problémového rodiče, jak vnímáš změny v jeho rozvoji?

K: Tak určitě ji vnímám. Především jsou to studijní výsledky, zhoršení studijních výsledků, roztěkanost, nepřipravenost.

G: Žádný další postřeh?

K: Ne, v podstatě to co jsem řekl, vše co se týká školního projevu. Jinak nevím, jak bych to hodnotil.

G: Když se podíváš na tento problém opět jako pedagog, myslíš si, že více osobnost žáka ovlivňuje závislost na alkoholu matky nebo otce?

K: Dle mého názoru závislost matky, jelikož alkoholismus je starý kulturní jev v našich zemích rozšířený a ve směs se alkoholismus projevuje ve větší míře u mužů než u žen, to znamená, že ten žák to bere jaksi normálně, kdežto když závislosti na alkoholu podlehne matka, tak je to něco neobvyklého a mnohdy se ten žák není s tím schopen vyrovnat.

G: Při debatách, které jsi s těmito žáky vedl, s žáky kteří řešili tento problém, narazil jsi někdy při rozhovoru na názor toho žáka na to, jaký si pěstuje vztah on sám k alkoholu do budoucna?

K: Tak určitě. Spíše názor nebo inklinace k tomu alkoholu se dá více méně pozorovat až těsně před dospělostí, kdy už y toho patnáctiletého žáka se stává skoro dospělý člověk, který v sedmnácti osmnácti letech se začíná profilovat a mnohdy z těch žáků, kteří mají alkoholismus v rodině mnohdy i tito studenti sáhnou k alkoholu, například na školním výletě nebo na různých akcích mimo školu. Mnohdy, nestává se to však pravidlem.

G: Jak pozoruje změny v chování a studijních výsledcích těchto žáků?

K: mnohdy lze pozorovat hlubší propad, nárazový, ihned, prostě z nenadání, z ničeho nic, kdy žák přestane situaci zvládat. Nemá doma klidné prostředí, nemá vytvořené klima ke studiu a najednou se začnou studijní výsledky zhoršovat.

G: Stal se Ti někdy pravý opak? Setkal si se s žákem, kterého právě naopak jeho situace motivovala k zlepšení studijních výsledků?

K: Ne, nesetkal. Vždy byl propad. Maximálně nějaké ustálení nebo srovnání nebo korelace těchto výsledků, ale nikdy, respektive nikdy v těch třech málo případech se to nestalo.

G: Dalo by se vyjádřit na základě Tvých zkušeností, které s těmito žáky máš, jaký způsob přístupu žáci ocení?

K: Nejprve preferuje osobní kontakt s učitelem, případně výchovným poradcem a předpokládá, že se to vyřeší nějakým pohovorem. Samozřejmě, že žák pátrá jistě na internetu, sleduje diskuze, nic méně v závěrečné fázi osloví učitele popřípadě výchovného poradce s daným problémem. Popřípadě prostřednictvím mé osoby je do situace zasvěcen výchovný poradce a společně se snažíme problém řešit.

G: Jaký vliv při Tvé práci s tímto žákem hraje roli jeho věk a pohlaví?

K: Málo jsem porozuměl otázce?

G: Jaký vliv má pohlaví a věk žáka na postup pedagoga při práci s žákem s rodičem závislým na alkoholu?

K: Co se týká pohlaví, tak všechny tři problémy, které jsme řešili, se jednaly chlapců. Tudíž nemohu posoudit, zda - li má pohlaví vliv na práci pedagoga. Nic méně co se týká věku, ve dvou případech to byli patnáctiletí žáci, se více svěřovali a čím je žák starší domnívám se, že se snaží problémy řešit sám po vlastní linii.

G: Stalo se Ti, že by Tě někdo sám kontaktoval, že potřebuje pomoc s tímto problémem?

K: Ano. Ve dvou případech se tak stalo.

G: Vyžadoval určitý druh pomoci nebo ji nespécifikoval?

K: Nejednalo se o konkrétní pomoc. Vyžadoval obecnou pomoc, že si neví rady a potřeboval by poradit, jak řešit problém.

G: Takže vyžadoval osobní kontakt?

K: Ano, osobní kontakt.

G: Jaké přístupy usnadňují podle pedagogů žákům obstat v běžném životě s problémovým rodičem?

K: Domnívám se, že z části pomáhá žákům, pokud by navštěvovali například nějaké kroužky, zájmová sdružení, tak je to vytrhne od reality, ale pouze časově. Nic méně, ale stále se musejí navracet do toho negativního, nepřátelského alkoholického prostředí.

G: Díváš se na to tedy tak, že mimoškolní aktivity jsou dočasná záležitost?

K: Ano, dočasná záležitost. A dle mého soudu záležitost neřešitelná. Lze situaci tímto zmírnit, ovlivnit, ale ne vyřešit.

G: Přímě Tobě osobně se jaké postupu při práci s žákem, který má rodiče závislého na alkoholu osvědčily?

K: Co se týká postupů ohledně zlepšení studijních výsledků se mi osvědčil přístup takový, že jsem žákovi věnoval větší prostor, doučování nad rámec vyučování a z počátku určitá shovívavost. Následoval pohovor ve spolupráci s výchovným poradcem a s rodiči, pro zjištění stavu rodinného klimatu.

G: Dále bych se Tě chtěla zeptat, co je třeba zohlednit při práci s žákem, který má rodiče závislého na alkoholu? Co je zde důležité zdůraznit, zohlednit?

K: Povahové vlastnosti, rysy toho žáka. Určitě také ekonomické zázemí rodiny toho žáka a schopnost, žádostivost žáka vyřešit a řešit daný problém. Ocenit jeho snahu, ocenit to, že přišel a začal spolupracovat.

G: Stalo se Ti, že by Tě kontaktoval některý z rodičů tohoto žáka, ať rodič závislý nebo ten nezávislý?

K: Ne, to se mi nikdy nestalo. Vždy musela být aktivita na straně pedagogických pracovníků školy. Nikdy ne ze strany rodičů. Rodiče si to často nepřiznávají, že jsou závislí na alkoholu a že mohou nějakým způsobem ovlivňovat chování a studijní výsledky svého syna či dcery.

G: Jak bys hodnotil postoj rodičů k této situaci?

K: Negativně. Nepřipouští si, že by mohli negativně svojí závislostí ovlivňovat své dítě.

G: Děkuji za rozhovor. Byla to poslední otázka a přeji příjemné učení.

PŘÍLOHA P III: PŘEPIS ROZHOVORU UČITELKA VERONIKA

G: Tak na úvod bych Vás chtěla pozdravit, dobrý den, děkuju, že jste se souhlasila s tím, že mi poskytnete rozhovor, co se týká Vaší profese. Jen asi na úvod, dovolila jsem si Vás oslovit k poskytnutí rozhovoru z toho důvodu, že děláte třídní učitelku na střední škole. Nejprve bych se Vás chtěla zeptat, jak dlouho pracujete ve školství?

V: Už je to patnáct let, co pracuju ve školství.

G: A mohla byste nějak blíže specifikovat střední školu, na které pracujete?

V: Je to gymnázium, jsem v současnosti třídní učitelka na čtyřletém gymnáziu a mou aprobací je čeština a dějepis.

G: Mohla bych se zeptat, pracujete po celou dobu své praxe na této jedné střední škole?

V: Ano, na této jedné střední škole jsem celou dobu.

G: Dalo by se nějak určit, jak dlouho děláte třídní učitelku?

V: Zhruba deset let.

G: A kdybych Vám, než začnu teda vůbec nějaký ten rozhovor, klást ty bližší otázky, mohla byste nějak spočítat nebo určit, kolikrát jste se setkala s žákem, který má nebo měl rodiče závislého na alkoholu? A dejme tomu Vás přímo oslovil, že by chtěl s Vámi řešit ten, takovýhle problém?

V: Zhruba pět krát jsem se setkala s tímto problémem, ale samozřejmě, že mám pocit, že těch problémových žáků bylo více, ale nebyli to ti, kteří mě někdy oslovili, nebo kdybych tu situaci nakonec řešila.

G: V porovnání například s jinými problémy žáků, nejen samozřejmě těch středních škol, jako je například šikana nebo záškoláctví. Dalo by se nějak vyvážit, v jakém poměru se vyskytuje problém té závislosti u těch rodičů v porovnání třeba s šikanou. Který ten výskyt je častější.

V: Myslím, že šikana je asi častější problém, který se řeší. Zřejmě z toho důvodu, že je více vidět. A škola ji musí řešit.

G: Vy z pozice pedagoga jaké si myslíte, že vhodné přístupy k žákovi, který má závislého a problémového rodiče?

V: Určitě je to ten individuální přístup, získat si důvěru, aby byl ochoten student o tom problému mluvit a aby byl ochoten tu nasměrovanou pomoc přijmout.

G: Jaký mají dle Vašeho názoru žáci motiv pro vyhledávání odborné pomoci?

V: Nevědí už na koho se s problémem obrátit, nemají nikoho bližšího, na koho by se se svou situací obrátili.

G: Co podle Vašeho názoru, pokud se na to opravdu díváte z pozice pedagoga, nejvíce brání v tom oslovení, v tom vyhledávání odborné pomoci.

V: Nechtějí, aby někdo věděl, v jaké situaci jsou, jak vypadá jejich soukromí, stydí se za své rodiče.

G: Jakým způsobem se nejčastěji dovídáte o té skutečnosti, že nějaký žák má toho rodiče závislého na alkoholu, dejme tomu v té Vaší třídě, nebo těch zkušeností co máte.

V: Buď změnou chování, nápadnou změnou chování, nebo že upozorní některý z jeho spolužáků, nebo upozorní pedagog, který je studentovi blíž, má s ním důvěrnější vztah.

G: Jaký mám vliv, podle Vás jako pedagoga, toto problémové chování u rodiče na samotný rozvoj toho žáka?

V: Určitě se ztrácí sebevědomí, uzavřenější jsou studenti, často jsou bezradnější, nemají podporu, nedůvěřují ostatním.

G: Když se tak nad tím zamyslíte, dejme tomu přímo, kdyby jste si vzpomněla na ty případy, které jste řešila osobně, z Vašeho pohledu, myslíte si, že více toho žáka, myslíte si, že více toho žáka ovlivňuje konzumace alkoholu ze strany matky nebo otce? Jestli by se to dalo takhle posoudit.

V: Myslím si, že ne. Není to takhle, neumím to takhle posoudit.

G: Dále bych se Vás chtěla zeptat, zdali si myslíte, že má vliv tohoto výskytu, té závislosti přímo konkrétně toho rodiče vliv na vlastně samotný ten budoucí vztah toho žáka k alkoholu.

V: Určitě ano, ať už pozitivní nebo negativní dopad v konečném důsledku.

G: A když se tak zamyslíte, přímo u těch, opravdu u těch konkrétních případech, jak se vlastně odrazila závislost na alkoholu přímo na chování těch žáků, ve škole.

V: Velmi negativně, zřejmě ztráceli zájem o budoucnost, nedůvěřovali v to, že něco dalšího dokážou v budoucnosti.

G: A jaký styl pomoci, z pohledu pedagoga, žák využívá. Když jste se s nimi setkala tak spíš ta otázka by mě zajímala, co opravdu, dejme tomu s čím konkrétním ten človíček přišel, pokud Vás přímo oslovil.

V: Byly to nejvíce problémy s tím, jak zlepšit studijní výsledky nebo jak vůbec se udržet na škole.

G: Ahm, takže tady tím směrem. Myslíte si, že vliv, že má nějaký určitý vliv na Váš postup jako pedagoga, věk a pohlaví toho žáka. Myslíte si, že tam je rozdíl jestli to je dívka nebo chlapec, první ročník, čtvrtý ročník, že zaujmete jiný postoj, nebo zaujala jste jiný postoj k němu?

V: Určitě, asi čím jsou ti žáci mladší, tím tu pomoc potřebujou více, potřebujou více důvěry, protože mají daleko delší časový úsek, kdy budou studovat, kdy budou se spolužáky před sebou.

G: Jaký způsob pomoci žák vyžaduje v případě kontaktování pedagoga. To znamená, když už, s čím nejčastěji se setkáváte, když Vás už přímo osloví. Jakou tu pomoc vlastně vyžaduje.

V: Obvykle se teda obrací s těmi s těmi problémy, problematikou vzdělání, pomoc při studiu, pomoc s tím, jak zvládnout učivo, jak se připravovat dál, ale samozřejmě ten problém obvykle je daleko hlubší a spíš jsou to takové první, s čím se ti studenti obracejí, ale ve skutečnosti zřejmě řada z nich i tu pomoc v tom soukromí a chtějí cítit, že je někdo se o jejich problém zajímá.

G: Jaké přístupy žákům usnadňují společné soužití se závislým a problémovým rodičem?

V: Hlavně je to navázání důvěry s tím pedagogem, a aby v podstatě je pedagog právě nasměroval na odbornou pomoc, kterou jim sám nemůže poskytnout. Ať už jsou to třeba různé linky důvěry, školní psycholog a další odborníci, kteří by tuto problematiku měli řešit.

G: Co je podle Vás třeba zohlednit při práci s žákem, kde opravdu ten výskyt toho alkoholu v rodině je. Jestli máte nějakou představu o tom, opravdu ty první kroky, takové které začnete uskutečňovat.

V: Určitě to navázání velmi důvěrného vztahu, aby student cítil, že všechny informace, které podá pedagogovi, zůstanou diskrétní, že se nikdo o tom další nedozví. Musí se udr-

žovat opravdu vztah založený na důvěře, tak, aby byl ochoten vůbec ten student tu pomoc přijímat.

G: Jenom na závěr, bych se Vás chtěla zeptat jednu doplňující otázku. Stalo se Vám za Vaši praxi, že jste samozřejmě věděla, že ten žák má takovýhle problém, že si ho nese z domova, stalo se Vám, že by Vás kontaktoval některý z těch rodičů?

V: Ano, stává se, že například partner, nejčastěji žena, která má za partnera nebo manžela závislého na alkoholu se svěří s problémem právě třeba v souvislosti s řešením třeba špatných studijních výsledků nebo nějakých výchovných problémů se studentem.

G: Já jenom pro bližší identifikaci Vaší osoby bych si dovolila jenom sdělit Vaše křestní jméno, že se jmenujete Veronika. Já Vám velice moc děkuji za poskytnutí tohoto rozhovoru a přeji Vám příjemný den.

V: Děkuju, nashledanou.

PŘÍLOHA P III: PŘEPIS ROZHOVORU UČITELKA JANA

G: Tak úvodem bych vás chtěla pozdravit, přeji Vám dobrý den.

J: Dobrý den.

G: Jsem velice ráda, že jste mi umožnila mít tu šanci a udělat s Vámi rozhovor, který se bude týkat tématu mé bakalářské práce. Úvodem bych Vás představila alespoň jménem. Jmenujete se Jana a náš rozhovor v úvodu bych začala tímto směrem: ten první dotaz by padl směrem, jak dlouho pracujete ve školství?

J: Ve školství pracuju posledních 12 let.

G: Můžu se zeptat, na jaké střední škole učíte?

J: Posledních 6 let vyučuji na gymnáziu, které je detašovaným pracovištěm střední průmyslové školy.

G: Takže vlastně tím pádem jste mi odpověděla na další otázku, že neučíte pocelou dobu své praxe na stejné škole.

G: Můžu se zeptat na vaši aprobaci?

J: Moje aprobace jsou španělský jazyk a základy společenských věd.

G: K tomuto rozhovoru jsem si Vás přizvala hlavně i také z toho důvodu, že vím, že děláte třídní učitelku.

G: Můžu se zeptat, kolik let?

J: Poslední čtyři roky.

G: Kdybych Vám položila otázku, kdybych se vás zeptala, zdali máte nějakou představu o množství, dejme tomu žáků, se kterými jste se setkala jako pedagog, kteří za Vámi přišli řešit problém alkoholu svých rodičů? Dalo by se to číslo nějak specifikovat?

J: Pokud bych to vztáhla čistě na výuku tady na gymnáziu, tak jsem se za těch 6 let setkala přibližně s devíti studenty, kteří řešili problematiku alkoholu jednoho ze svých rodičů.

G: Pokud byste to mohla srovnat, ten počet těchto žáků, s tímto problémem, s počtem žáků, o kterých víte, dejme tomu, prošli šikanou, nebo záškoláctvím?

J: Pokud bych měla udělat nějaký žebříček, tak by určitě na 1. místě byla problematika záškoláctví, jako druhá by byla problematika šikany a teprve jako poslední bych zařadila problém alkoholismu.

G: Děkuji. Tak teď bych se vrhla tedy na otázky k bakalářské práci. Jaké přístupy nejčastěji používáte k žákovi s problémovým rodičem?

J: Tak tím základním přístupem - principem ke studentovi, který za mnou přijde s problematikou, že jeden z rodičů je závislý na alkoholu, tak je to především individuální přístup ke každému z nich. Jakožto třídní učitel si trůfám tvrdit, že jedním ze základních principů, jak těmto studentům pomoci, je mít schopnost si vytvořit osobní vztah a individuální vztah s každým tímto studentem.

G Další otázka by byla: jak Vy nahlížíte jako pedagog, nebo v čem spatřujete jako pedagog ty hlavní překážky v tom, že ten student nebo žák Vás osloví ohledně pomoci, rady?

J: Já bych řekla, že tak, jak se bavím s těmito studenty, tak základní bariérou, předtím než mě kontaktují, v okamžiku kdy zvažují vůbec to, jestli se svěří či nesvěří, tak je především strach, že se to rodič dozví, že nějakým způsobem uvrhnou "hanbu" na svého rodiče. Potom je to také výsměch spolužáků a v neposlední řadě také pocit ohrožení, který tito studenti zažívají.

G: Jaký mají žáci motiv pro vyhledávání odborné pomoci?

J: Na mě se většinou studenti obracejí až v okamžiku, kdy nevidí jiné východisko a nejsou schopni najít jinou osobu, která by jim byla schopna a ochotna pomoci, to je jeden z motivů. Druhý motiv je potom také ten, že velmi často naši roli suplují spolužáci a v okamžiku, kdy spolužáci neví, nedokáží poradit, tak se obrací na nás.

G: Co podle Vašeho názoru, jako názoru pedagoga, brání těm žákům, kteří opravdu trpí tímto problémem, vyhledávání té odborné pomoci?

J: No, tady bych možná zopakovala znovu mou odpověď z předešlé otázky: je to především jakýsi pocit studu. Možná selhání. Řada z nich nabývá dojmu, že za alkoholismem rodičů stojí právě oni a samozřejmě obavy z nepochopení.

G: Další otázku, kterou bych Vám chtěla položit, je otázka, jakým způsobem se nejčastěji díváte na skutečnost, že ten nějaký žák má rodiče závislého na alkoholu?

J: Tak nejčastějším pramenem, odkud se dozvídáme, že žáci řeší problematiku alkoholu svých rodičů, je od spolužáků. Ne všichni nosí klapky na očích, ale někteří jsou také vnímaví, takže ti potom velmi ochotně informace sdílí ve snaze pomoci. Další potom taková jasná indicie je náhlé zhoršení prospěchu, výkyvy v chování žáka, popř. od známých, ať už

rodičů žáka, či společných známých, vzhledem k tomu, že naše gymnázium je relativně malé, coby do počtu studentů.

G: Dále bych se chtěla zeptat opět Vás, jako pedagoga, hlavně také samozřejmě třídního učitele, jaký má vliv podle Vás tedy problémové chování rodiče přímo na rozvoj žáka?

J: Tam si myslím, že je to velmi individuální. Záleží to na tom, jaké má student, popř. žák, vůbec psychické dispozice ustát tuhleto náročnou situaci. Jsou žáci, studenti, kteří, dejme tomu, se s tím dokáží poprat velmi dobře, snaží se to brát s nadhledem, jsou schopni s tím nějakým způsobem bojovat, ať už za pomoci nás, pedagogů, nebo odborných poradců. Pak jsou samozřejmě studenti, kteří závislost alkoholu jednoho z rodičů vnímají negativně a má to negativní dopad na jejich budoucí rozvoj, na jejich sebevědomí, na motivaci vůbec, nějakým způsobem vést normálně život.

G: Kdybyste se mohla zamyslet na otázku, teď v porovnání, při představě matka – otec tohoto žáka: myslíte si, která konzumace alkoholu - ze strany matky nebo otce ovlivňuje jeho osobnost více?

J: Zde si myslím, že je jasná odpověď. Určitě alkoholismus na straně matky. Všeobecně je známo, že dítě má vždycky o něco úžší vztah se svou maminkou, je tam daleko větší citová provázanost a i na případech žáků, které jsem měla, tak vždycky alkoholismus matky snáší studenti, žáci, trošičku hůře než v případě otce.

G: Další dotaz, který bych Vám chtěla položit je: myslíte si, že má vliv výskytu závislosti alkoholu v rodině vliv na budoucí vztah žáka k alkoholu? Po těch zkušenostech, po těch rozhovorech, které jste vedla?

J: Vzhledem k tomu, že jeden ze studentů, který řešil tuhleto problematiku, když jsem tady nastoupila pře 6 lety, tak byl dejme tomu, už ve věku 18 let, tak troufám si tvrdit, že trošičku jinak situaci v okamžiku, kdy se jedná o dívku, která trpí tím, že jeden z rodičů je alkoholik, tam si troufám tvrdit, že otázka alkoholu je v budoucnosti minimální, nebo náklonnost k alkoholu je minimální. Trošičku jina situace je u chlapců, kteří ve větším množství případů jsou ti, kteří později k tomu alkoholu také propadají.

G: Jaký má vliv v závislosti alkoholu, samozřejmě toho rodiče, vliv na chování a studijní výsledky žáka samotného, ve škole?

J: Zase tady myslím, že záleží na osobnosti dítěte. Někteří žáci na tu nastalou situaci reagují zhoršením prospěchu, zhoršením chování. Dochází ke zvyšování absence, hlavně té

neomluvené. Naopak jsou zase žáci, kteří se i rodičům i okolí snaží dokázat to, že se v podstatě nic neděje a naopak své studijní usílení ve škole ještě zvyšují a dosahují, dejme tomu, lepších studijních výsledků než v období před tím faktem, že jeden z rodičů propadl alkoholismu.

G: Nyní bych se Vás chtěla zeptat na otázku. Pokud se opět na to podíváte z pohledu pedagoga, jaká pomoc žákům vyhovuje?

J: Tam si myslím, že, a z těch zkušeností, co zatím mám, tak je to mnohdy individuální přístup. Individuální přístup k orientaci se v rodinných problémech toho studenta. Co se strašně osvědčilo, tak je navázání až kamarádského vztahu s tím žákem, protože v okamžiku, kdy už to není vztah pedagog - žák, ale kamarád, tak jsou žáci daleko sdílnější a jsou daleko oschotnější naslouchat případným radám a doporučením, které jim dávám.

G: Další otázka by byla: jaký vliv má věk a pohlaví žáka na postup pedagoga při práci s ním?

J: Kdybych měla začít pohlavím žáka, tak u dívek je třeba volit ještě citlivější přístup než u žáků. Kdybych se pak měla zaměřit na tu problematiku dítěte, tak obzvlášť opatrně je třeba zacházet, mít speciální přístup, kteří jsou v 1. ročníku, kteří vedle toho, že řeší alkohol v rodině, tak se musí vypořádat se změnou učení oproti základní škole. U žáků, kteří jsou potom na vyšších stupních - třetíáci, čtvrtáci, ti už jsou přece jenom třošíčku ošlehaní životem a trošičku zkušenější. A ti, dejme tomu, v mé pomoci pedagoga jsou schopni akceptovat i pomoc ze strany školních psychologů, popř. v závažnějších situacích i s pomocí ze strany psychiatrů, odborných poradců. A v poslední době velmi často takto postižení žáci vyhledávají pomoc i v různých linkách důvěry apod.

G: Jaký způsob pomoci vyžaduje žák v případě kontaktování pedagoga? Přímo, když Vás oslovili, jestli měli nějaký takový způsob, vyhledávali určitý způsob komunikace?

J: Myslím si, že při tom prvotním kontaktu se jedná především o to, že ti žáci musí mít pocit, že je někdo poslouchá a že jim někdo naslouchá. Pokud žák najde důvěru a začne s pedagogem komunikovat, tak pak už je relativně jednoduché pro něj najít tu nejlepší formu pomoci, ať už jak jsem zmiňovala ve formě návštěvy psychologa školního, popř. poradce, metodika prevence apod.

G: Jaké přístupy žákům podle pedagogů usnadňují skutečný život s problémovým rodičem?

J: Pokud můžu mluvit ze svých zkušeností, tak myslím si, že to, co je nejdůležitější, je vytrhnout toho žáka z toho domácího prostředí na maximálně možnou dobu. Tzn. zapojení ho do aktivit, do kroužků, do volnočasových aktivit, ale nemělo by to být o tom, že tam ten žák bude docházet sám. Ideální je, když si třeba najde společnou aktivitu buď s někým ze spolužáků, nebo i se samotným pedagogem, kde může dojít k tomu prohlubování vzájemné důvěry a toho vzájemného vztahu.

G: Další otázka s tím docela souvisí: jaké postupy se ve spolupráci s žákem přímo osvědčily? S žákem, kde ten výskyt alkoholu v rodině je?

J: Kromě toho, co už jsem zmiňovala, tzn. v podstatě suplování rodičovské role, tak to, co se podaří ne až tak s úspěchem, a to pokaždé je i nazávání bližšího vztahu s rodinou, hlavně tedy s jedním z těch rodičů, kteří problémem alkoholu zrovna netrpí. A v podstatě ten postup, když bych to měla potom zobecnit, spočívá hlavně ve zvednutí sebevědomí toho konkrétního žáka a k té motivaci k tomu, aby i přes ne příliš ideální rodinné podmínky byl schopen si sledovat tu svou vlastní cestu k životu.

G: Kdybyste mohla shrnout, co tedy vše je zapotřebí zohlednit při pomoci takovýmto žákům, v takové závislosti?

J: Rodinné zázemí toho žáka, věk toho žáka, jeho osobnost, jestli je silnou nebo slabou osobností. Dokázat, obhájit, na jaké motivační faktory ten konkrétní žák slyší. Další důležitou věcí je i s jakým sebevědomím za Vámi přichází a samozřejmě v neposlední řadě i to, v jakém školním, popř. třídním kolektivu se pohybuje.

G: Mám ještě jednu poslední doplňující otázku: Vy jste zmínila, že velkým problémem už je ten samotný kontakt s rodiči takového žáka. Stalo se Vám někdy při Vaší praxi, že by Vás přímo takovýhle rodič oslovil, ať už ten, který je třeba závislý, nebo ten nezávislý? Že oni sami osobně vyvolali ten kontakt?

J: U těch devíti případů, které jsem zmiňovala, tak tohleto se mi stalo dvakrát. Vždy to byl rodič, který alkoholismem netrpěl a v podstatě i on si přicházel pro rady, jak v tehleté situaci postupovat.

G: Tak já Vám děkuji moc za rozhovor a přeji Vám příjemné učení.

J: Děkuji.